

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Διπλωματική Εργασία

**Η Ατελής Ευρωπαϊκή ιθαγένεια και ο ρόλος της
εκπαίδευσης**

ΣΤΑΜΑΤΙΝΑ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Αν. καθηγήτρια Φωτεινή Ασδεράκη

Πειραιάς, 2021

Η Παπαδοπούλου Σταματίνα (ΜΘ 14024) βεβαιώνω ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

*«Η εκπαίδευση και ο πολιτισμός είναι το κλειδί για το μέλλον –τόσο για τα άτομα
όσο και για το σύνολο της Ένωσης».*
(Jean-Claude Juncker, 14.11.2017)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τους καθηγητές του Τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πειραιά για τις γνώσεις που αποκόμισα και να ευχαριστήσω ιδιαιτέρως την επιβλέπουσα καθηγήτρια της εργασίας μου Δρ. Φωτεινή Ασδεράκη, για την πολύτιμη και συνεχή καθοδήγηση και βοήθειά της, αλλά και τα μέλη της τριμελούς μου επιτροπής, Καθηγήτρια κα. Μαρία Μενδρινού και Αν. Καθηγήτρια κα. Μαριλένα Σημίτη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο 1:

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Η συζήτηση γύρω από το θέμα.....	8
1.2. Σκοπός της εργασίας.....	9
1.3. Μεθοδολογία.....	9
1.3.1. Το ερευνητικό ερώτημα.....	10
1.3.2. Βιβλιογραφική επισκόπηση.....	10
1.3.3. Προς μια νέα Ευρώπη μέσω της εκπαίδευσης.....	11
1.4. Η δομή της εργασία.....	14

Κεφάλαιο 2:

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ.....16

2.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή και εννοιοδότηση της ιθαγένειας.....	16
2.2 Η ιθαγένεια στην ΕΕ.....	18
2.3 Ατελής ευρωπαϊκή ιθαγένεια.....	22
2.4 Κοινωνική ολοκλήρωση μέσω της χορήγησης δικαιωμάτων ιθαγένειας.....	22
2.5 Η πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης τα τελευταία χρόνια.....	27

Κεφάλαιο 3:

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ: ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ.....30

3.1 Δικαιώματα που απορρέουν από την ευρωπαϊκή ιθαγένεια.....	30
3.1.1. Πληροφόρηση και καθοδήγηση.....	68
3.2 Υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών.....	69
3.3 Γνώση ή άγνοια; Μελέτη Ευρωβαρομέτρων	70

Κεφάλαιο 4:

ΠΩΣ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΣΥΜΒΑΛΛΕΙ Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ.....80

4.1. Η συμβολή της εκπαίδευσης στην ενημέρωση των	
---	--

πολιτών.....	80
4.2. Πολιτική παιδεία και αγωγή.....	86
4.3. Εκπαίδευση για την ιθαγένεια στις χώρες της Ευρώπης.....	90
4.3.1. Εκπαίδευση για την ιθαγένεια στην Ελλάδα και αγκυλώσεις.....	91
4.4. Στόχοι της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια.....	92
4.5 Εκπαίδευση για την πολιτειότητα (citizenship education).....	94
4.6. Εκπαίδευση για την ιθαγένεια μέσα στη σχολική τάξη και πέραν αυτής.....	96
4.7. Εκπαιδευτικοί και Ιθαγένεια.....	97
4.7.1. Κατάρτιση εκπαιδευτικών για την εκπαίδευση του πολίτη.....	97
4.8. Τρόποι περαιτέρω ενίσχυσης της ευρωπαϊκής ιθαγένειας μέσω της εκπαίδευσης.....	98
Κεφάλαιο 5:	
5.1. ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	102
5.1.1 European Parliament School Ambassadors.....	106
Κεφάλαιο 6:	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	111
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	115

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΙΝΑΚΩΝ

Σελίδα

Πίνακας 1: You feel you are a citizen of the EU (%)	71
Πίνακας 2: You know what your rights are as a citizen of the EU?	72
Πίνακας 3: The members of the European Parliament are directly elected by the citizens of each Member State.	74
Πίνακας 4: Αποτελεί η Ελβετία κράτος-μέλος της Ε.Ε.;	74
Πίνακας 5: "I understand how the EU works"	75
Πίνακας 6: You would like to know more about your rights as a citizen of the EU?	75
Πίνακας 7: "Which of the following do you think is the most positive result of the EU?"	76
Πίνακας 8: <i>My voice counts in the EU</i>	76

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: You feel you are a citizen of the EU (%).	71
Διάγραμμα 2: You know what your rights are as a citizen of the EU?	72
Διάγραμμα 3: You would like to know more about your rights as a citizen of the EU?	75
Διάγραμμα 4: My voice counts in the EU	77
Διάγραμμα 5: Do you see yourself as... (EU28)	77
Διάγραμμα 6: Do you see yourself as...(Greece)	78

Κεφάλαιο 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1. Η συζήτηση γύρω από το θέμα

Η οικονομική κρίση που επηρεάζει ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση θέτοντας επί τάπητος το πρόβλημα της ουσιαστικής αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών-μελών της Ένωσης (θυμίζουμε τον χαρακτηρισμό PIGS για τις χώρες του μεσογειακού νότου), η ανισοβαρής ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (οικονομική ένωση, αλλά όχι πολιτική ή πολιτισμική) που οδηγεί σε αμφισβήτηση του ίδιου του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, η άνοδος των ακροδεξιών κομμάτων σε όλη τη γηραιά ήπειρο και η συναφής πίεση στο εσωτερικό των κρατών να δοθεί προτεραιότητα σε μια πιο εθνική πολιτική ατζέντα, το BREXIT κ.λπ. θέτουν το τελευταίο διάστημα υπό διαρκή αμφισβήτηση την ευρωπαϊκή ταυτότητα και προβληματίζουν ως προς τη βιωσιμότητα του πρωτοφανούς αυτού εγχειρήματος που συνεπήρε και συνενώνει την ευρωπαϊκή ήπειρο επί δεκαετίες. Πολλοί είναι πλέον οι πολιτικοί ηγέτες, οι διανοούμενοι¹ αλλά και οι πολίτες που, αγνοώντας τα μέχρι σήμερα επιτεύγματα της ΕΕ (με κυριότερο την ειρήνη), εκφράζουν έντονη δυσπιστία ως προς τη χρησιμότητά της και απορρίπτουν ως ασαφή ή μη λειτουργική την έννοια της κοινής ευρωπαϊκής κληρονομιάς και ιθαγένειας. Οπωσδήποτε δεν είναι άσχετη με το θέμα η υποχώρηση τού έως και τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ευρωκεντρισμού, η δυναμική εμφάνιση νέων διεθνών παικτών στο προσκήνιο (Κίνα, Ινδία κ.ά.), παράγοντες που θέτουν εκ των πραγμάτων στο περιθώριο κάθε ηγεμονική φιλοδοξία της ΕΕ και την καθιστούν επί του παρόντος ανίσχυρη να αντιμετωπίσει τις νέες εξελίξεις.

Στην ουσία, βέβαια, το πρόβλημα δεν είναι καινούργιο: όταν στις αρχές του 2000 εγκαταλείφθηκε το όραμα ενός κοινού ευρωπαϊκού συντάγματος, λόγω κυρίως των διαφορών και των ενστάσεων που έθεταν τα κράτη-μέλη ως προς την ιδεολογία αλλά και την ίδια παραδόξως την ιστορική ταυτότητα της ευρωπαϊκής ιδέας, ήταν ήδη φανερό πως δεν ήταν ακόμα ώριμη η συζήτηση για μια πολιτική ενοποίηση ή για μια κοινή έστω κατανόηση του πολιτισμικού υπόβαθρου και των αξιών που θα έπρεπε να πρεσβεύει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Επιπλέον, οι γενικές αρχές της ανοχής στη διαφορετικότητα και την ποικιλομορφία που προτάχθηκαν, εν μέρει εργαλειακά, ως κατεξοχήν αξίες του κοινού ευρωπαϊκού οικοδομήματος μπορεί να βοηθούν στην εσωτερική μετακίνηση πολιτών και κεφαλαίων, αλλά στο νέο κοινωνικό περιβάλλον που

¹ Βλ. ενδεικτικά το αφιέρωμα του περιοδικού “*Φρέαρ*” μετά την απόφαση για το Brexit στο ερώτημα “..” και τις απαντήσεις των Ευρωπαίων διανοουμένων.... *Φρέαρ*, Οκτώβριος 2016, τχ. 16/17

διαμορφώνεται (υποχώρηση της παγκοσμιοποίησης λόγω της αμερικανικής εσωστρέφειας, μεγάλα μεταναστευτικά ρεύματα από τρίτες χώρες και αδυναμία απορρόφησής τους, ισλαμικές τρομοκρατικές επιθέσεις, υπογεννητικότητα και δημογραφικές αλλαγές της ηπείρου κ.λπ.) παρουσιάζονται αφηρημένες και ανίσχυρες να δώσουν λύσεις στα νέα προβλήματα ταυτότητας που αναφύονται. Οπότε εύλογα προκύπτει το ερώτημα που θα μας απασχολήσει στην εργασία μας: Είναι η ευρωπαϊκή ιθαγένεια ελλιπής; Μήπως οι Ευρωπαίοι πολίτες δεν γνωρίζουν πώς λειτουργούν οι κοινοτικοί θεσμοί, δεν μπορούν να κατανοήσουν έως ποιον βαθμό τους επηρεάζουν και δεν συνειδητοποιούν τα οφέλη που ήδη καρπώνονται από τη συμμετοχή τους σε αυτήν; Κι αν συμβαίνει αυτό, τι κάνει έως σήμερα η εκπαίδευση για να ενισχύσει την ευρωπαϊκή ταυτότητα-ιθαγένεια και σε ποιο βαθμό τελικά επιτυγχάνει κάποιο αποτέλεσμα; Επειδή το θέμα της ευρωπαϊκής ταυτότητας είναι τεράστιο ως προς το εύρος του, με πολλές επιμέρους πτυχές και ερωτήματα, στην εργασία μας θα ασχοληθούμε με ένα ζήτημα που αφορά τη βάση της, δηλαδή με την ευρωπαϊκή ιθαγένεια.

1.2. Σκοπός της εργασίας

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να διερευνηθεί αν και κατά πόσο οι Ευρωπαίοι έχουν συνειδητότητα της Ευρωπαϊκής τους Ιθαγένειας. Επιπλέον, θα εξεταστεί εάν η εκπαίδευση συμβάλλει και πως στο να αποκτήσουν οι Ευρωπαίοι συνειδητότητα της κοινής τους ιθαγένειας και ποιες εκπαιδευτικές πρωτοβουλίες έχει πάρει και θα πάρει από δω και πέρα η ΕΕ προς αυτή την κατεύθυνση.

Η μελέτη θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι χωρίζεται σε δυο μέρη. Στο πρώτο επικεντρωνόμαστε γύρω από την έννοια της ευρωπαϊκής ιθαγένειας (ανάλυση όρου, δικαιώματα και υποχρεώσεις των ευρωπαϊκών πολιτών) και στο δεύτερο μέρος εξετάζεται ο ρόλος της εκπαίδευσης και πώς αυτή μπορεί να συμβάλλει στην κατάκτηση της γνώσης για την ευρωπαϊκή ιθαγένεια.

1.3. Μεθοδολογία

Μέσω της βιβλιογραφικής έρευνας θα ορίσουμε την έννοια της ιθαγένειας και πιο συγκεκριμένα της ευρωπαϊκής ιθαγένειας. Στη συνέχεια θα αναλυθούν τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα και θα γίνει μια προσπάθεια να αναλυθεί κατά πόσο η εκπαίδευση συμβάλλει στην κατανόηση του όρου «ευρωπαϊκή ιθαγένεια» από τους ευρωπαίους πολίτες. Τα ερευνητικά ερωτήματα θα απαντηθούν με ποιοτικά κριτήρια,

ενώ η έρευνα θα βασίζεται και σε έρευνα αρχείου (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό συμβούλιο, Eurymice κ.λ.) και σε ποσοτικά στοιχεία που έχουν αντληθεί από το Ευρωβαρόμετρο. Θα προσπαθήσουμε να εξετάσουμε και να απαντήσουμε στα ερωτήματα-υποθέσεις που θέσαμε και προς το τέλος της εργασίας θα ασχοληθούμε με το πρόγραμμα European Parliament school Ambassadors.

1. 3.1. Το ερευνητικό ερώτημα

Με βάση το σκοπό της εργασίας, δημιουργούνται τα εξής ερωτήματα:

1. Έχει ο ευρωπαίος πολίτης συνειδητότητα, της ευρωπαϊκής του Ιθαγένειας; Γνωρίζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που εκπορεύονται από αυτή;

Και κυρίως:

- 2. Πως επηρεάζει η εκπαίδευση τη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής Ιθαγένειας, ποιες ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες πρέπει να παρθούν ή να βελτιωθούν για να ενισχυθεί το αίσθημα της κοινής Ιθαγένειας στους ευρωπαίους πολίτες και μέχρι ποιου βαθμού τελικά αυτό επιτυγχάνεται.**

Η έρευνα εστιάζει στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα και διατυπώνει τις παρακάτω Υποθέσεις τις οποίες καλούμαστε να επαληθεύσουμε:

Υπόθεση 1. Η ελλιπής ευρωπαϊκή Ιθαγένεια, έχει ως αποτέλεσμα ο ευρωπαίος πολίτης να μην έχει πλήρη συνειδητότητα της ευρωπαϊκής του Ιθαγένειας και των δικαιωμάτων που εκπορεύονται από αυτή, με αποτέλεσμα να πρέπει να παρθούν μέτρα για την κάλυψη αυτού του «κενού».

Υπόθεση 2. Τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα ενισχύουν σημαντικά την συνειδητότητα της ευρωπαϊκής Ιθαγένειας και βοηθούν τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις τους και τον τρόπο λειτουργίας των ευρωπαϊκών οργάνων.

1.3.2. Βιβλιογραφική επισκόπηση

Ξεκινώντας, την παρούσα εργασία, από μια προσπάθεια εννοιοδότησης του όρου Ιθαγένεια –αρχικώς– και ευρωπαϊκή Ιθαγένεια στη συνέχεια, τα βιβλία που εξετάστηκαν ήταν το *Citizenship: A Very Short Introduction* του Bellamy Richard, το *Citizenship*,

Nationality and Migration in Europe των Cesarani και Fulbrook, το *Human Rights, Diversity, and Citizenship Education* του James A. Banks, και το *Citizenship and Social Class* των Marshall και Bollomore, ενώ σε ότι αφορά την κοινωνική ολοκλήρωση σταθήκαμε ιδιαίτερα στο βιβλίο *European citizenship and social Integration in the European Union* των Gerhards και Lengfeld.

Εν συνεχεία στο κεφάλαιο που αφορούσε τα δικαιώματα των πολιτών που απορρέουν από την ευρωπαϊκή ιθαγένεια σταθήκαμε κυρίως στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, καθώς και σε έγγραφα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, του Συμβουλίου της Ευρώπης και της Διεθνούς Αμνηστίας.

Στο κεφάλαιο που απετέλεσε μια προσπάθεια να καταγραφούν συμπεράσματα για τη γνώση ή μη δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας από τους πολίτες της Ένωσης, χρησιμοποιήθηκαν τα ευρήματα του Ευρωβαρόμετρου, ενώ στα τελευταία κεφάλαια που ασχοληθήκαμε πιο ενδελεχώς με την εκπαίδευση, αξιοποιήθηκαν ευρήματα όπως η Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη σύνοδο των ηγετών στο Γκέτεμποργκ: *Strengthening European Identity through Education and Culture*, ευρύματα από το δίκτυο Eurydice, από το I.K.Y, το Υπουργείο Παιδείας κ.λ.

Από τη μελέτη των εγγράφων κυρίως των ευρωπαϊκών οργάνων αναδεικνύεται η σημασία της εκπαίδευσης ως μοχλού επίτευξης των κοινωνικοοικονομικών στόχων της ένωσης αλλά και συνειδητοποίησης της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, της ευρωπαϊκής ταυτότητας και των ευρωπαϊκών αξιών. Η εκπαιδευτική διαδικασία αποτελεί μια δυναμική διαδικασία, η οποία προωθείται μέσα από δράσεις και την ίδια στιγμή προωθεί τη συνειδητότητα των πιο πάνω εννοιών.

1.3.3. Προς μια νέα Ευρώπη μέσω της εκπαίδευσης

Την τελευταία δεκαετία η Ένωση έχει κληθεί να αντιμετωπίσει μια από τις ισχυρότερες κρίσεις της. Εάν πράγματι επιθυμούμε βγαίνοντας σιγά-σιγά από αυτή την κρίση να δημιουργήσουμε μια ακόμη ισχυρότερη Ευρώπη, οι πολιτικές για τη νεολαία, τον πολιτισμό, την εκπαίδευση και την κατάρτιση πρέπει να διαδραματίσουν σημαντικό ρόλο στο ευρωπαϊκό εγχείρημα. Η επένδυση στις δεξιότητες, τις ικανότητες και τη γνώση είναι απαραίτητα για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της Ευρώπης².

² ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΩΝ Χτίζοντας μια ισχυρότερη Ευρώπη: ο ρόλος των πολιτικών για τη νεολαία, τη

Μελετώντας τις εξελίξεις μέσα στην Ένωση την τελευταία τουλάχιστον τριετία, θα μπορούσαμε να πούμε ότι βρισκόμαστε στην αρχή μιας διαδρομής για τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης.

Αρχικώς, στη Σύνοδο Κορυφής του Γκέτεμποργκ το 2017, οι ηγέτες της ΕΕ τοποθέτησαν την εκπαίδευση και τον πολιτισμό στην κορυφή της πολιτικής ατζέντας, και θεώρησαν ότι τα κράτη-μέλη της ΕΕ οφείλουν να αξιοποιήσουν στο έπακρο τις δυνατότητες που προσφέρει η εκπαίδευση για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, για οικονομική ανάπτυξη, για τη βελτίωση της κοινωνικής συνοχής, καθώς και για τη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας³. Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι κατά κύριο λόγο μια Ένωση αξιών στην οποία η εκπαίδευση και ο πολιτισμός είναι ζωτικής σημασίας για την προώθηση κοινών αξιών, την οικοδόμηση αμοιβαίας κατανόησης, τη διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς και της πολιτιστικής ποικιλομορφίας. Βοηθούν στη συνειδητοποίηση της κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς, της ιστορίας, των εμπειριών, των πεποιθήσεων και των αξιών της Ευρώπης και του τι σημαίνει να είσαι Ευρωπαίος⁴.

Στο πλαίσιο λοιπόν αυτής της συνόδου, η Επιτροπή καθόρισε ένα όραμα για έναν κοινό ευρωπαϊκό χώρο εκπαίδευσης μέχρι το 2025: «*μια Ευρώπη στην οποία η μάθηση, οι σπουδές και η έρευνα δεν θα πρέπει να εμποδίζονται από σύνορα. Μια ήπειρος όπου η παραμονή σε άλλο κράτος μέλος –για σπουδές, μάθηση ή εργασία– είναι κάτι το συνηθισμένο και όπου η γνώση δύο άλλων γλωσσών πέραν της μητρικής είναι ο κανόνας. Μια ήπειρος στην οποία οι άνθρωποι έχουν έντονο το αίσθημα της ευρωπαϊκής τους ταυτότητας και της πολιτιστικής κληρονομιάς και πολυμορφίας της Ευρώπης.*⁵»

Έναν χρόνο μετά η Επιτροπή παρουσίασε (Ιανουάριος 2018) μια σειρά μέτρων που ρυθμίζουν ζητήματα των βασικών ικανοτήτων, των ψηφιακών δεξιοτήτων, καθώς και των κοινών αξιών και της εκπαίδευσης χωρίς αποκλεισμούς⁶. Συνδυάστηκαν πρωτοβουλίες στους τομείς της νεολαίας, του πολιτισμού, της εκπαίδευσης και της

εκπαίδευση και τον πολιτισμό παρατίθεται στο <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0268&from=EN#footnote10> (πρόσβαση 22/10/2020)

³ Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_17_4643 (πρόσβαση 3/3/2021)

⁴ Στην ιστοσελίδα:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0268&from=EN#footnote10>(πρόσβαση 22/10/2020)

⁵ ο.π.

⁶Ο.π.

κατάρτισης που θα συνέβαλλαν στην επίτευξη μιας πιο ανταγωνιστικής, ολοκληρωμένης και συνεκτικής Ευρώπης π.χ. «Στρατηγική για τη νεολαία» για την περίοδο 2019-2027, όπου δίνεται έμφαση στη συμμετοχή των νέων της Ευρώπης στην κοινωνική και πολιτική ζωή και στη χάραξη πολιτικής της ΕΕ⁷.

Εν συνεχεία, τον Μάιο του 2019, ενόψει της συνόδου των ηγετών της ΕΕ-27 στο Σιμπίου της Ρουμανίας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε **συστάσεις** πολιτικής σχετικά με τη μελλοντική μορφή της Ευρώπης⁸. Μελετώντας το έγγραφο, παρατηρούμε την πρωταρχική σημασία που δίνεται στην εκπαίδευση για τη δημιουργία μιας Ευρώπης πιο ισχυρής, πιο δημοκρατικής πιο ενωμένης στο μέλλον. Προς υποστήριξη των προσπαθειών αυτών, είναι ζωτικής σημασίας να ενθαρρυνθεί και να υποστηριχθεί η ευρύτερη γενική γνώση της ιστορίας, της λειτουργίας και των αρμοδιοτήτων της ΕΕ, μεταξύ άλλων, μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων σπουδών⁹, σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Στην προσπάθεια αυτή θεωρείται καθοριστικής σημασίας να ενταχθούν οι φοιτητές που έχουν συμμετάσχει στο πρόγραμμα Erasmus. Γι' αυτό η Επιτροπή έχει προτείνει τον διπλασιασμό του προϋπολογισμού του Erasmus για τον επόμενο μακροπρόθεσμο προϋπολογισμό της ΕΕ, κάτι που αναμένεται να δώσει τη δυνατότητα σε 12 εκατομμύρια επιπλέον ανθρώπους, να συμμετέχουν στο πρόγραμμα μεταξύ του 2021 και του 2027¹⁰.

Τέλος προσφάτως, τον Σεπτέμβριο του 2020, η Επιτροπή δημοσίευσε μια νέα Ανακοίνωση για τον ευρωπαϊκό χώρο εκπαίδευσης που θέτει τις κατευθυντήριες γραμμές για την πορεία προς την επίτευξη του ΕΧΕ έως το 2025.

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι αυτή τη στιγμή η Ευρωπαϊκή Ένωση βρίσκεται σε μια εξελικτική διαδικασία σε ό,τι αφορά τη δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού χώρου εκπαίδευσης, ο οποίος στο πλαίσιο του όλου εγχειρήματος θα προωθήσει, τις κοινές αξίες και αρχές της Ένωσης καθώς και τις ιδέες της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας και ιθαγενείας. Να σημειωθεί, πάντως, ότι πλην των ευρημάτων του Ευρωβαρομέτρου δεν

⁷ Στη σελίδα https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_3.6.5.pdf (πρόσβαση 3/3/2021)

⁸ Η Ευρώπη τον Μάιο του 2019 - Προετοιμασία για μια πιο ενωμένη, πιο ισχυρή και πιο δημοκρατική Ένωση σε έναν ολοένα και πιο αβέβαιο κόσμο, παρατίθεται στο https://ec.europa.eu/greece/news/20190430/foe_el (πρόσβαση 22/1/0/2020)

⁹ Στη σελίδα: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:c9d88b70-6cd0-11e9-9f05-01aa75ed71a1.0019.02/DOC_1&format=PDF (πρόσβαση 15/3/2021)

¹⁰ Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/budget-may2018-erasmusplus_el.pdf (πρόσβαση 15/3/2021)

είναι εύκολο να βρεθούν ευρήματα (ποσοτικά) που να αποτυπώνουν το αίσθημα της κοινής ευρωπαϊκής ιθαγένειας (και εδώ τα συμπεράσματα εξάγονται μέσα από την ανάλυση των ερωτημάτων).

Καθώς λοιπόν η συγκεκριμένη προσέγγιση δεν απαντάται στη βιβλιογραφία, επιθυμούμε να εισάγουμε το συγκεκριμένο θέμα στην επιστημονική κοινότητα και να συμβάλλουμε ώστε να φωτιστούν, κατά το δυνατόν, πτυχές της εκπαιδευτικής διαδικασίας που αποσκοπούν στη συνειδητοποίηση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας.

1.4. Η δομή της εργασίας

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται η εισαγωγή στο θέμα, παρουσιάζεται η σημασία του και η στοχοθεσία της παρούσας εργασίας. Κατόπιν παρατίθεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε, τίθεται το ερευνητικό ερώτημα και διατυπώνονται οι υποθέσεις εργασίας. Ακολουθεί η βιβλιογραφική επισκόπηση και εντοπίζεται το κενό που καλείται να καλύψει η εργασία μας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο εισαγόμαστε στο θέμα: προχωρούμε σε εννοιοδότηση του όρου «ιθαγένεια» και «ευρωπαϊκή ιθαγένεια».

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ευρωπαϊκή ιθαγένεια και γίνεται μια προσπάθεια να εξαχθούν συμπεράσματα, μέσα από τα ευρήματα του Ευρωβαρόμετρου, για το κατά πόσο οι ευρωπαίοι γνωρίζουν τα δικαιώματά τους.

Στο τέταρτο κεφάλαιο προχωρούμε ένα βήμα πιο πέρα προσπαθώντας να διαπιστώσουμε κατά πόσο είναι δυνατόν η εκπαίδευση να συμβάλει στην ενημέρωση των πολιτών σχετικά με τα (ευρωπαϊκά) δικαιώματά τους. Στεκόμαστε, ιδιαιτέρως στην ενότητα 4.4 στους στόχους της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια, ενώ στην ενότητα 4.5 αναφερόμαστε στον όρο «εκπαίδευση για την ιθαγένεια» (citizenship education). Τέλος στην ενότητα 4.7 γίνεται προσπάθεια να εξεταστεί ο ρόλος των εκπαιδευτικών σε αυτή τη διαδικασία.

Στο πέμπτο κεφάλαιο επικεντρωνόμαστε στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα και αναφέρουμε το παράδειγμα του Ambassadors for Europe.

Τέλος στο ύστατο κεφαλαίο κλείνουμε την παρούσα εργασία καταγράφοντας ορισμένα

πρώτα συμπεράσματα που θεωρούμε ότι ολοκληρώνουν τη διαπραγμάτευση του θέματός μας.

Κεφάλαιο 2. ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ

2.1 Σύντομη ιστορική αναδρομή και εννοιοδότηση της ιθαγένειας

Η ιθαγένεια, ιστορικά, έχει συνδεθεί με τα προνόμια που μπορεί να απολαμβάνει το μέλος μιας συγκεκριμένης πολιτικής κοινότητας. Σε αυτή την κοινότητα, όσοι έχουν ένα συγκεκριμένο status είχαν δικαίωμα ισότιμης συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων που αφορούσαν την κοινωνική ζωή. Σε κάθε κοινότητα, υπήρχαν κοινές αντιλήψεις στα μέλη της, για το ποιος ανήκει και ποιος δεν ανήκει σε αυτήν, ποιος είναι μέλος της και ποιος όχι. Ωστόσο, με την πάροδο του χρόνου, οι ιδιότητες που χαρακτήριζαν κάποιον ως πολίτη – ή όχι- έχουν αλλάξει¹¹.

Ξεκινώντας από τις πόλεις της αρχαίας Ελλάδας όπου συναντάμε για πρώτη φορά την έννοια του πολίτη¹² και προχωρώντας στην αρχαία ρωμαϊκή δημοκρατία και από εκεί στα έθνη που εμφανίστηκαν στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα, παρατηρούμε αρκετές διαφορές, ενώ σε κάθε περίοδο εμφανίζονται και νέα χαρακτηριστικά της ιθαγένειας.

Έτσι στην αρχαία Ελλάδα, για παράδειγμα, βασικό χαρακτηριστικό της ιθαγένειας ήταν η ισότητα των πολιτών. Το φύλο, η φυλή και η τάξη ήταν αυτά που καθόριζαν την ιθαγένεια, αν και οι γυναίκες, τα παιδιά, οι μετανάστες, οι «μέτοικοι» (εκείνοι των οποίων οι οικογένειες είχαν εγκατασταθεί στην Αθήνα για αρκετές γενιές) και οι δούλοι αποκλείονταν από την ιθαγένεια. Το αποτέλεσμα, λοιπόν, ήταν την ιθαγένεια και την ιδιότητα του πολίτη να την απολαμβάνει μια μειοψηφία μόνο του πληθυσμού.

Στη Ρώμη το βασικό χαρακτηριστικό της ιθαγένειας ήταν η ισότητα βάσει του νόμου. Κατά τη διάρκεια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στους πληθυσμούς των κατακτημένων περιοχών δόθηκε μια μορφή της ρωμαϊκής ιθαγένειας, ενώ τους επιτρεπόταν να διατηρήσουν τις δικές τους μορφές διακυβέρνησης. Η ρωμαϊκή ιθαγένεια ήταν περισσότερο μια νομική εκδοχή παρά ένα πολιτικό είδος - ιθαγένεια χωρίς δικαίωμα ψήφου¹³.

¹¹Framework for the Key Citizenship Competences, We are Europe, co-funded by the Erasmus + programme of the European Union, 2016, παρατίθεται στο http://www.wreurope.eu/uploads/1/6/2/1/16214540/framework_for_key_citizenship_competences.pdf, (πρόσβαση 16-7-2020)

¹² Ο Αριστοτέλης στο βιβλίο του *Πολιτικά* ορίζει τον πολίτη ως κάποιον ο οποίος μετέχει στη δικαστική και βουλευτική εξουσία, αυτόν δηλαδή που παίρνει μέρος στις λειτουργίες του κράτους, σε μια δημοκρατία. Το δημοκρατικό πολίτευμα θέλει τον πολίτη ενεργό και μέτοχο στις εξουσίες. Ο πολίτης είναι τίτλος τιμής και όποιος είναι άξιος να γίνει φορέας των δημοσίων λειτουργημάτων αποκτά αυτόν τον τίτλο.

¹³Bellamy, R. *Citizenship: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press Inc, 2008

Στην περίοδο του Μεσαίωνα, αλλά και στη συνέχεια, η έννοια του έθνους ατονεί και η βαρύτητα δίδεται στην οικογένεια, στη χριστιανική ταυτότητα και στη συμμετοχή σε επαγγελματικές συντεχνίες. Με την άνοδο των εθνικών κρατών αρχίζουν να εμφανίζονται νέα στοιχεία του ορισμού της ιθαγένειας. Οι έννοιες της ιθαγένειας που ορίζονται από τις κοινές ιδέες και το δικαίωμα διαμονής στη χώρα γέννησης αρχίζουν να επικαλύπτουν ή να εκτοπίζουν την υπεροχή της συγγένειας του “αίματος”¹⁴.

Κατά τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, αρχίζει και ωριμάζει η ιδέα μιας κοινής ευρωπαϊκής συμπόρευσης. Ταυτόχρονα όμως λόγω της πολυπολιτισμικότητας αρχίζουν να διατυπώνονται διαμαρτυρίες και να υπάρχει πίεση για ισότητα και διαρθρωτική ένταξη. Παράλληλα λοιπόν με αυτές τις κινήσεις αλλά και με το διεθνές μεταναστευτικό κύμα της εποχής αρχίζουν να περιπλέκονται και οι αντιλήψεις για την εκπαίδευση¹⁵ του πολίτη και την ιθαγένεια, πράγμα το οποίο καθιστούσε δυσκολότερο και πιο πολύπλοκο τον σχεδιασμό ευρύτερα της εκπαιδευτικής πολιτικής, εφόσον σκοπός της είναι να προάγει τη δημοκρατία, την κοινωνική δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, θεμελιώνοντας μια συγκεκριμένη έννοια πολίτη¹⁶. Από εδώ ξεκινά κι ένας ευρύτερος θεωρητικός προβληματισμός για την έννοια της ιθαγένειας.

Σύμφωνα λοιπόν με τον ορισμό που δίνει ο Marshall¹⁷ η ιθαγένεια περιλαμβάνει τρία στοιχεία. Πρώτον, **το αστικό στοιχείο** (τα δικαιώματα της ατομικής ελευθερίας, της ελευθερίας του ατόμου, της ελευθερίας λόγου και σκέψης, το δικαίωμα ιδιοκτησίας και το δικαίωμα στη δικαιοσύνη). Δεύτερον, **το πολιτικό στοιχείο** (δικαίωμα συμμετοχής στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας). Τρίτον, **το κοινωνικό στοιχείο** (δικαιώματα για οικονομική ευημερία και ασφάλεια, στη ζωή του πολιτισμένου ανθρώπου, σύμφωνα με τα πρότυπα που ισχύουν στην κοινωνία).

Ως ιθαγένεια θα μπορούσαμε επίσης να ορίσουμε την ισότιμη συμμετοχή σε μια κοινότητα πολιτική στην οποία συνυπάρχουν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις, οι συμμετοχικές πρακτικές, τα οφέλη και η αίσθηση της ταυτότητας. Λαμβάνοντας υπόψη την ιστορική εξέλιξη αυτής της έννοιας, παρατηρούμε συνεχώς την ύπαρξη τριών στοιχείων, δηλαδή: α) της προσκόλλησης (*appurtenance*), η οποία είναι το αίσθημα της υπαγωγής/ του ανήκειν στην πολιτεία¹⁸, β) την παθητική υπηκοότητα (*passive*

¹⁴Cesarani, D. and Fulbrook, M. *Citizenship, Nationality and Migration in Europe*. New York: Taylor & Francis Group, 2003

¹⁵Η εκπαίδευση του πολίτη θα αναλυθεί διεξοδικά σε κεφάλαιο που ακολουθεί.

¹⁶ Banks, J. *Human Rights, Diversity, and Citizenship Education*. *The Educational Forum*, 73(2), 2009, σελ 100-110

¹⁷ Marshall, H. T. and Bollomore, T. *Citizenship and Social Class*. London: Pluto Press, 1991

¹⁸Kostakopoulou Dora. *European Commission, Co-creating European Union Citizenship*. Luxembourg: Publications

citizenship), την προστασία δηλαδή που παρέχει η πολιτεία και γ) την ενεργό ιθαγένεια (active citizenship), την ενεργό δηλαδή συμμετοχή στην πολιτεία.

Τέλος, ο Ruud¹⁹ δηλώνει ότι η ιθαγένεια έχει τέσσερις διαστάσεις:

- α) την πολιτική / νομική διάσταση που σχετίζεται με τα πολιτικά δικαιώματα και τα καθήκοντα
- β) την κοινωνική διάσταση, που αφορά τις σχέσεις μεταξύ ατόμων σε μια κοινωνία και απαιτεί πίστη και την αλληλεγγύη,
- γ) την πολιτιστική διάσταση, βασισμένη στη συνείδηση μιας κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς και
- δ) την οικονομική διάσταση, η οποία αναφέρεται στη σχέση ενός ατόμου με την αγορά εργασίας .

2.2 Η ιθαγένεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση

Εξετάζοντας προσεκτικά την ευρωπαϊκή επικράτεια παρατηρούμε ότι το βασικό χαρακτηριστικό της είναι η ετερογένεια. Ήδη από τη δεκαετία του 1960 και του 1970, όταν εμφανίστηκαν τα κινήματα εθνοτικής αναζωογόνησης τα δυτικά έθνη χαρακτηρίζονταν από τεράστια εθνική, πολιτιστική, φυλετική, θρησκευτική και γλωσσική ποικιλομορφία, η οποία προέκυψε λόγω διαφόρων ιστορικών εξελίξεων. Η Ευρώπη υπήρξε ιστορικά σταυροδρόμι και χώρος συνάντησης διαφόρων εθνικών, πολιτιστικών, γλωσσικών και θρησκευτικών ομάδων. Η ποικιλομορφία στην Ευρώπη αυξήθηκε όταν χιλιάδες μετανάστες από αποικιακά έθνη κατέφτασαν στην ήπειρο για να βελτιώσουν την οικονομική και κοινωνική τους θέση, τα χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Έτσι, η ποικιλομορφία φαίνεται να είναι το θεμελιώδες και διαχρονικό χαρακτηριστικό της Ευρώπης.

Οι ρίζες της ιθαγένειας της ΕΕ, εντοπίζονται στην καθιέρωση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εργαζομένων μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ, μια συνέπεια που απορρέει από τη Συνθήκη του Παρισιού (το 1951) ,η οποία επέτρεψε την κατανομή των πόρων για την παραγωγή άνθρακα και χάλυβα, αλλά και από τη μετέπειτα Συνθήκη της Ρώμης που αφορούσε τη μείωση των δασμών μεταξύ των χωρών που σχημάτισαν αργότερα την ΕΕ (το 1958). Η ιθαγένεια στην ΕΕ αποτέλεσε προϊόν του θεσμικού

Office of the European Union; 2013, στην ιστοσελίδα https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/co-creating_eu_citizenship.pdf, [πρόσβαση 17/7/2020].

¹⁹ Ruud, V. Education for Democratic Citizenship: Dimensions of Citizenship, Core Competencies, Variables, and International Activities. Strasbourg: Council for Cultural Cooperation, 1997.

σχεδιασμού και της συναντίληψης από φορείς όλων των επιπέδων διακυβέρνησης και εφαρμόζεται σε όλες τις επίσημες και μη, πρακτικές ιθαγένειας των πολιτών²⁰. Η ευρωπαϊκή ιθαγένεια συμπληρώνει την έννοια της εθνικής ιθαγένειας υπερβαίνοντας τα εθνικά σύνορα και τις στενές εθνικιστικές αντιλήψεις περί έθνους, υπογραμμίζοντας την κοινή ταυτότητα μεταξύ των πολιτών διαφορετικών χωρών της Ευρώπης²¹.

Τα δικαιώματα που παρέχει η ιθαγένεια της ΕΕ όσον αφορά την κινητικότητα και τα προγράμματα που διαχειρίζεται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (όπως το πρόγραμμα «Ευρώπη για τους πολίτες²²») επέτρεψαν στους πολίτες να συνεργαστούν μεταξύ τους και να οικοδομήσουν διασυνοριακές σχέσεις, να ανταλλάξουν απόψεις και πρακτικές. Η ευρωπαϊκή συνεργασία θεμελιώθηκε πάνω στην προσπάθεια να ξεπεραστούν τα τρομερά αποτελέσματα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου που βασίστηκαν στον εθνικισμό και τον ρατσισμό και να δημιουργηθεί μια κοινή βάση θεώρησης των πραγμάτων και ένα σύνολο κοινών θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ανάμνηση σκοτεινών περιόδων και η διαδικασία οικοδόμησης δεσμών εμπιστοσύνης που να βασίζονται στα ανθρώπινα δικαιώματα και την οικονομική συνεργασία, αποτέλεσε το θεμέλιο των γνώσεων και των αξιών, στις οποίες στηρίχτηκε ο ορισμός του ενεργού ή συμμετοχικού πολίτη.

Με την ΕΕ υπάρχουν πια δύο διαφορετικά είδη ιθαγένειας, όπως συνυπάρχουν και δύο διαφορετικά είδη ταυτότητας. Από τη μία πλευρά, η εθνική ιθαγένεια, που είναι η πολιτική αντανάκλαση ενός προϋπάρχοντος έθνους ή ενός εθνικού πολιτικού σώματος, και από την άλλη, η ιθαγένεια της ΕΕ που αφορά περισσότερο την παροχή ενός κοινού πολιτικού και κοινωνικού χώρου, τον οποίο συν-δημιουργούν νομικά / εξουσιοδοτημένα θεσμικά όργανα σε υπερεθνικό επίπεδο, οι κυβερνήσεις και οι πολίτες της ΕΕ. Αυτή η συνδημιουργία – συνύπαρξη - συνεργασία συνεπάγεται αναγνώριση της αμοιβαίας αλληλεξάρτησης των θεσμικών φορέων και των νομικών τάξεων και της συμμετοχής τους στη δημιουργία πραγματικών συνθηκών που ενισχύουν τις προοπτικές ζωής των ανθρώπων. Βασίζεται περισσότερο στις διασυνδέσεις, στους πολυμερείς διαλόγους και στις σχέσεις, και λιγότερο στην αυτονομία και το κλείσιμο των θεσμών (ΕΚ, 2013β).

²⁰ EU citizenship report 2017. ec.europa.eu. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2017, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-is-new/news/news/20170124_eu_citizenship_report_2017_en.pdf (πρόσβαση 17-7-2020)

²¹ Framework for the Key Citizenship Competences, We are Europe, co-funded by the Erasmus + programme of the European Union, 2016, παρατίθεται στο http://www.wreurope.eu/uploads/1/6/2/1/16214540/framework_for_key_citizenship_competences.pdf, (πρόσβαση 16-7-2020)

²² “ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΥΡΩΠΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΕΣ» 2014-2020”, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Στη σελίδα: https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/programme_guide_2020_el.pdf (πρόσβαση 3/3/2021)

Μεταξύ της πληθώρας όρων και εννοιών που σχετίζονται με την ιθαγένεια, οι Hoskins²³ ισχυρίζεται ότι μόνο η «Ενεργή» ή η «Συμμετοχική Ιθαγένεια» μπορεί να περιλαμβάνει την επίσημη πολιτική και κοινοτική υποστήριξη καθώς και τις πολιτικές δραστηριότητες της κοινωνίας των πολιτών και ταυτόχρονα να περιέχει σαφή αναφορά στις δημοκρατικές αξίες που πρέπει να έχει²⁴.

Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Ένωση, *κάθε πολίτης κράτους μέλους θεωρείται επίσης ευρωπαίος πολίτης με δικαιώματα και υποχρεώσεις, ενώ η ιθαγένεια της Ένωσης συμπληρώνει και δεν αντικαθιστά την εθνική ιθαγένεια*²⁵.

Από την αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα κράτη μέλη επικεντρώθηκαν στον ορισμό της ιθαγένειας της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, με τη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ και τη Συνθήκη της Λισαβόνας, θεσπίστηκαν οι αρχές της ιθαγένειας της ΕΕ.

Αρχικά, η Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁶ περιελάμβανε το δικαίωμα:

- α) της μη διάκρισης λόγω ιθαγένειας
- β) της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής εντός της ΕΕ (Άρθρο 20.2α και Άρθρο 21),
- γ) το δικαίωμα καθένας να ψηφίζει και να είναι υποψήφιος για τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και των δημοτικών εκλογών (άρθρο 20.2β και άρθρο 22)
- δ) να προστατεύεται από τις διπλωματικές και προξενικές αρχές οποιασδήποτε άλλης χώρας της ΕΕ (στο πλαίσιο του άρθρου 20.2γ και του άρθρου 23)
- ε) να υποβάλει αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και να καταγγέλλει στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή, σε οποιαδήποτε επίσημη γλώσσα της ΕΕ (άρθρο 20.2δ και άρθρο 24)
- στ) να επικοινωνεί και να λαμβάνει απάντηση από οποιοδήποτε θεσμικό όργανο της ΕΕ σε μία από τις επίσημες γλώσσες της και
- ζ) να έχει πρόσβαση στα έγγραφα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου υπό προϋποθέσεις. Επιπλέον, όλοι οι πολίτες της ΕΕ

²³ Bryony Hoskins et al, "Participatory Citizenship in the European Union". *European Commission*, 2012, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/report_1_conextual_report.pdf (πρόσβαση 17/7/2020)

²⁴ Hoskins B, Keer D. *ec.europa.eu*. Brussels: European Commission; 2012, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/report_4_final_study_summary_and_policy_recommendations_.pdf, (πρόσβαση 17/7/2020)

²⁵ "Οι πολίτες της Ένωσης και τα δικαιώματά τους". Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στη σελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/145/οι-πολιτες-της-ενωσης-και-τα-δικαιωματα-τους>

(πρόσβαση 5/3/2021)

²⁶ Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A4301854>, (πρόσβαση 17/7/2020)

έχουν δικαίωμα ίσης πρόσβασης στη δημόσια διοίκηση της ΕΕ .

Ταυτόχρονα, το 1993 η ενιαία αγορά ολοκληρώνεται με τις τέσσερις θεμελιώδεις ελευθερίες²⁷, δηλαδή την ελεύθερη κυκλοφορία / μεταφορά: α) αγαθών, β) ατόμων, γ) υπηρεσιών και δ) κεφαλαίου. Επομένως, τα δικαιώματα αυτά συνδέονται τώρα με την έννοια της ιθαγένειας της ΕΕ, ενώ προηγουμένως συνδέονταν αποκλειστικά με την ιδιότητα του πολίτη σε ένα κράτος μέλος²⁸.

Επιπλέον, η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση²⁹ (γνωστή ως Συνθήκη του Μάαστριχτ), η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Νοεμβρίου 1993 θέσπισε την έννοια της ιθαγένειας της Ένωσης, δηλώνοντας ότι *“κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους είναι πολίτης της Ευρωπαϊκής Ένωσης”*³⁰. Τα δικαιώματα που προστέθηκαν σε εκείνα που μνημονεύθηκαν στις προηγούμενες Συνθήκες (δικαιώματα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής από τη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης) ήταν τα εξής: α) τα εκλογικά δικαιώματα στο κράτος-μέλος κατοικίας στις δημοτικές εκλογές και στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, β) προξενική και διπλωματική προστασία που παρέχεται στους πολίτες της ΕΕ όταν ταξιδεύουν στο εξωτερικό και εξωδικαστικά μέσα έννομης προστασίας, όπως το δικαίωμα αναφοράς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η υποβολή αίτησης στον Διαμεσολαβητή.

Η Συνθήκη της Λισαβόνας³¹ (2007) εισήγαγε μια νέα μορφή συμμετοχής του κοινού στους ευρωπαίους πολίτες, την πρωτοβουλία των πολιτών. Η τελευταία επιτρέπει σε ένα εκατομμύριο πολίτες της ΕΕ να απευθύνονται απευθείας στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή προκειμένου να προωθήσουν μια πρωτοβουλία / θέμα που τους ενδιαφέρει στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους. Επίσης, η ιθαγένεια της ΕΕ λαμβάνεται τακτικά υπόψη στις αποφάσεις του Δικαστηρίου.

²⁷ “ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Προς μια Πράξη για την Ενιαία αγορά”. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στη σελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0608&from=EN> (πρόσβαση 5/3/2021)

²⁸ Mary Fulbrook, David Cesarani, *Citizenship, Nationality and Migration in Europe*. New York: Taylor & Francis Group, 2003

²⁹ Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση- Συνθήκη του Μάαστριχ (1992), στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf (πρόσβαση 17/7/2020)

³⁰ “Οι πολίτες της Ένωσης και τα δικαιώματά τους”. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στη σελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/145> (πρόσβαση 5/3/2021)

³¹ Συνθήκη της Λισαβόνας, στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>, (πρόσβαση 17/7/2020)

2.3 Ατελής ευρωπαϊκή ιθαγένεια

Όπως ήδη αναφέρθηκε και πιο πάνω η ευρωπαϊκή ιθαγένεια είναι συμπληρωματική της εθνικής. Στα πλαίσια της παρούσας έρευνας διατυπώνεται και επιβεβαιώνεται και ένα άλλο χαρακτηριστικό της ιθαγένειας. Η ατέλειά της. Τι νοείται όμως ως ατελής ευρωπαϊκή ιθαγένεια;

Η έννοια της ατέλειας, αφορά πολλές διαφορετικές μεταξύ τους διαστάσεις. Αρχικώς, η ευρωπαϊκή ιθαγένεια με την τυπική της έννοια, εξακολουθεί να είναι μια διαδικασία σε εξέλιξη, η οποία προσπαθεί να διαχωριστεί από την ιθαγένεια της αγοράς (στην οποία έχει πραγματοποιηθεί ολοκλήρωση) και η οποία πρέπει συνεχώς να αποσαφηνίζεται. Παρατηρώντας τη σχέση Ευρωπαϊκής Ένωσης και πολιτών θα μπορούσαμε να τη χαρακτηρίσουμε περίπλοκη, κάτι που μπορεί να επιβεβαιωθεί και από τα ευρήματα των ευρωβαρομέτρων - που θα αναλυθούν διεξοδικά σε μετέπειτα κεφάλαιο. Οι πολίτες συχνά δεν κατανοούν τη λειτουργία των οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θεωρούν ότι η Ένωση είναι κυρίως τεχνοκρατικό παρά πολιτικό σώμα και βλέπουν το Κοινοβούλιο να μην είναι πλήρως ενσωματωμένο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Αυτά σε μεγάλο βαθμό απετέλεσαν τις αιτίες που οδήγησαν σε σημαντική μείωση και του ποσοστού συμμετοχής τα τελευταία χρόνια στις ευρωπαϊκές εκλογές σε σχέση με το παρελθόν³². Μια άλλη διάσταση που φέρει εμπόδια στην ολοκλήρωση είναι παρά την κοινή ευρωπαϊκή ιστορίες ή τις κοινές αξίες, η έλλειψη κοινής συλλογικής μνήμης. Συχνά οι ευρωπαϊκοί λαοί μπορούν να αφηγηθούν διαφορετικά ένα ιστορικό γεγονός, κάτι που αποδεικνύει ότι εξακολουθεί να τίθεται πρώτη η εθνική συνείδηση (ταυτότητα, ιστορία κ.λ) και να έπεται η ευρωπαϊκή. Τέλος διαπιστώνουμε από τα ευρήματα των ευρωβαρομέτρων ότι ο βαθμός της ολοκλήρωσης και η αίσθηση της ευρωπαϊκής ιθαγένειας είναι διαφορετική από κράτος σε κράτος, οι ευρωπαίοι πολίτες σε μεγάλο βαθμό δε γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, ενώ σημαντική διαφοροποίηση υπάρχει και στην εφαρμογή των ευρωπαϊκών πολιτικών από χώρα σε χώρα³³.

2.4 Κοινωνική ολοκλήρωση (μέσω της χορήγησης δικαιωμάτων ιθαγένειας)

Περνώντας τώρα στο δεύτερο σκέλος του προαναφερθέντος εξευρωπαϊσμού, θα

³² Camille MEYER. "We are Europeans": Perspectives of European citizenship and identity in the European Union and Argentina [διατριβή στο Διαδίκτυο]. Strasbourg: University of Strasbourg University of Uppsala, 2018. (πρόσβαση 25/1/2021). στην ιστοσελίδα: <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1251252&dswid=-3326>

³³ βλ. πιο κάτω κεφάλαιο 3.3

πρέπει να επισημάνουμε ότι για να μπορούμε να μιλάμε για ολοκλήρωση της Ευρώπης, αυτή θα πρέπει να συνοδεύεται και να υποστηρίζεται και από την κοινωνική ένταξη των πολιτών. *Τι νοείται όμως ως επιτυχημένη ευρωπαϊκή κοινωνική ένταξη;* Σύμφωνα με τον Habermas³⁴ η χορήγηση δικαιωμάτων σε όλους τους ευρωπαίους πολίτες, δηλαδή η θεσμοθέτηση του καθεστώτος της ευρωπαϊκής ιθαγένειας, αποτελεί τον κεντρικό μηχανισμό για την ευρωπαϊκή κοινωνική ένταξη. Στο επίκεντρο αυτού του καθεστώτος η **ιθαγένεια** είναι η εγγύηση ίσων δικαιωμάτων και ίσων ευκαιριών σε κάθε πολίτη της ΕΕ. Ανεξάρτητα από τη χώρα προέλευσης ή διαμονής του ·όλοι οι πολίτες των κρατών μελών πρέπει να έχουν πρόσβαση, πρώτον σε όλες τις ευρωπαϊκές αγορές εργασίας, δεύτερον στα αντίστοιχα εθνικά συστήματα κοινωνικής πρόνοιας και τρίτον στην πολιτική συμμετοχή σε τοπικό επίπεδο, ανεξαρτήτως της χώρας στην οποία διαμένουν σήμερα. Η έννοια της εθνικής ισότητας, δηλαδή του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας στην εθνική επικράτεια, έχει υπερεθνικοποιηθεί και αντικατασταθεί από την ιδέα της ενδοευρωπαϊκής ισότητας. Επιπλέον τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα και οι πολιτικές τους επηρεάζουν πλέον και σε μεγάλο βαθμό τους τομείς πολιτικής των κρατών με στόχο τη δημιουργία ενός κοινού ευρωπαϊκού κοινωνικού χώρου, ο οποίος είναι όλο και λιγότερο περιορισμένος από τα εθνικά κράτη.

Αν έπρεπε να σταθούμε σε συγκεκριμένες πολιτικές που έχουν συμβάλει στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, θα αναφερόμασταν σίγουρα στην τελωνειακή ένωση, τη συμφωνία Σέγκεν και το κοινό νόμισμα.

Στην τελωνειακή ένωση (ενιαία ευρωπαϊκή πράξη, 1987), επίκεντρο της συνθήκης είναι οι προαναφερθείσες τέσσερις θεμελιώδεις ελευθερίες, με βάση τις οποίες τα πρόσωπα, τα αγαθά, οι υπηρεσίες και τα κεφάλαια μπορούν να κυκλοφορούν ελεύθερα εντός της ΕΕ, όπως ακριβώς ίσχυε μέχρι τότε εντός των εθνικών τους οικονομιών. Αυτές οι ελευθερίες μειώνουν περαιτέρω τα εμπόδια στο εμπόριο εντός του ευρωπαϊκού εδάφους, ενώ όλοι οι πολίτες της ΕΕ έχουν την ελευθερία να αναζητούν εργασία, να εργάζονται, να εγκαθίστανται και να παρέχουν υπηρεσίες σε κάθε κράτος μέλος. Στο πλαίσιο της δημιουργίας μιας κοινής αγοράς, η ελεύθερη κυκλοφορία επεκτάθηκε και σε εκείνους που δεν ασκούσαν μισθωτή δραστηριότητα, όπως οι σπουδαστές και οι συνταξιούχοι, με στόχο, τα όρια του έθνους - κράτους να καταστούν περισσότερο διαπερατά για τους πολίτες ενός άλλου κράτους και να εξευρωπαϊίσουν όλους τους πολίτες.

³⁴ Jurgen, Gerhards, Holger Lengfeld, *European citizenship and social Integration in the European Union*. New York: Routledge, 2015, σελ.24

Στη συμφωνία Σένγκεν που υπεγράφη στις 14 Ιουνίου 1985 ανάμεσα στο Βέλγιο, τη Γαλλία, τη Γερμανία, τις Κάτω Χώρες και το Λουξεμβούργο, οι χώρες αυτές συμφώνησαν να καταργηθούν προοδευτικά οι έλεγχοι στα εσωτερικά σύνορά τους και να θεσπιστεί καθεστώς ελεύθερης κυκλοφορίας όλων των υπηκόων των χωρών οι οποίες την έχουν υπογράψει.³⁵ Λίγα χρόνια αργότερα στις 19 Ιουνίου 1990 έρχεται η σύμβαση Σένγκεν να συμπληρώσει την πιο πάνω συμφωνία και να καθορίσει τις προϋποθέσεις εφαρμογής και τις εγγυήσεις για την υλοποίηση ενός χώρου χωρίς ελέγχους στα εσωτερικά σύνορα.

Τέλος σε ότι αφορά το κοινό νόμισμα, οι προσπάθειες που είχαν ξεκινήσει ήδη από τη δεκαετία του 70, συνεχίστηκαν το 1985, όταν εγκρίθηκε το πρόγραμμα της ενιαίας αγοράς και το 1989 όταν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Μαδρίτης (βάσει της έκθεσης Delors) αποφάσισε να δρομολογήσει το πρώτο στάδιο της ONE, δηλαδή την πλήρη ελευθέρωση της κίνησης κεφαλαίων. Τον Δεκέμβριο του 1991 εγκρίνεται η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (Μάαστριχ), η οποία προβλέπει τη δημιουργία της **ONE** σε 3 στάδια (1. ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων μεταξύ των κρατών μελών έως το τέλος του 1993, 2. σύγκλιση των οικονομικών πολιτικών των κρατών μελών και ενίσχυση της συνεργασίας ανάμεσα στις εθνικές κεντρικές τράπεζες των κρατών μελών, έως το τέλος του 1998 και 3. βαθμιαία καθιέρωση του ευρώ ως ενιαίου νομίσματος των κρατών μελών και υλοποίηση κοινής νομισματικής πολιτικής υπό την αιγίδα της ΕΚΤ.)³⁶ Το 1999 το ευρώ εισάγεται, ως το επίσημο νόμισμα και οι χώρες τις οποίες αφορούσε ανέρχονταν (τότε) στις 19. Το κοινό νόμισμα καθιστά τις οικονομικές συναλλαγές πιο φθηνές και πιο αξιόπιστες, επειδή δεν εξαρτώνται πλέον από τις μεταβολές των συναλλαγματικών ισοτιμιών και έτσι διευκολύνεται το ευρωπαϊκό εμπόριο και η κινητικότητα.

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω και αν μελετήσουμε τη νομοθεσία της Ένωσης, θα διαπιστώσουμε ότι όλα στοχεύουν στη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού χώρου αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας πέρα και πάνω από τα εθνικά σύνορα. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν εσωτερικά ευρωπαϊκά εμπόδια στον εξευρωπαϊσμό, όπως π.χ. οι διαφορετικοί φορολογικοί συντελεστές στα κράτη-μέλη ή τα προβλήματα με την αναγνώριση των συνταξιοδοτικών απαιτήσεων όταν μετακινείται κάποιος πολίτης από μια χώρα της ΕΕ σε μια άλλη, αποδεικνύοντας τη μεγάλη επιρροή που εξακολουθούν να παίζουν τα έθνη-κράτη³⁷. Τα εμπόδια αυτά βέβαια με την πάροδο του χρόνου

³⁵ “ΣΕΝΓΚΕΝ (ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΥΜΒΑΣΗ)”, Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην ιστοσελίδα: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/schengen_agreement.html?locale=el, (πρόσβαση 17/7/2020)

³⁶ “Ιστορία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης”, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στη σελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/79/ιστορια-της-οικονομικης-και-νομισματικης-ενωσης> (πρόσβαση 5/3/2021)

³⁷ Gerhards J. Lengfeld H, ο.π. σελ. 39

άρχισαν να αμβλύνονται. Η επέκταση των συνθηκών, της νομοθεσίας και των τομέων πολιτικής οδήγησε ταυτόχρονα στην ενίσχυση των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων και της εξουσίας τους. Η διαδικασία της ολοκλήρωσης των συστημάτων στην Ευρώπη –η δημιουργία ενός συστήματος θεσμών, η επέκταση του γεωγραφικού εδάφους και η αύξηση της δικαιοδοσίας για τη δημιουργία ενός κοινού ευρωπαϊκού χώρου αλληλεπίδρασης και επικοινωνίας– οδήγησε σε μεγαλύτερο “εξευρωπαϊσμό” των ευρωπαϊκών κοινωνιών, η οποία αντικατοπτρίζεται σε διάφορους δείκτες³⁸.

Συμπερασματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι η διαδικασία ολοκλήρωσης στην Ευρώπη προσπαθεί να συγκεράσει δυσκολίες, ιδίως μέσω της παραχώρησης δικαιωμάτων υπηκοότητας, τη θεσμοθέτηση δικαιωμάτων στα όργανα λήψης αποφάσεων και τη συμμόρφωση των πολιτών σε αυτές τις αποφάσεις.³⁹

Ομοίως τώρα με την ολοκλήρωση στα εθνικά κράτη, η ευρωπαϊκή κοινωνική ολοκλήρωση θα μπορούσε να επιτευχθεί είτε μέσω μια κοινής πολιτιστικής κληρονομιάς – πράγμα αρκετά δύσκολο, αν αναλογιστεί κανείς την ετερογένεια της ένωσης σε ότι αφορά τη **θρησκεία** (διαφορετικές θρησκείες: καθολικισμός, προτεσταντισμός, χριστιανοί ορθόδοξοι, ενώ υπάρχουν μεγάλες μουσουλμανικές μειονότητες και άθεοι π.χ. Εσθονία, Τσεχική Δημοκρατία κ.λπ.), τις **γλώσσες** (24 επίσημες γλώσσες) και τη διαφορετική **ιστορία** των κρατών, ή τέλος μια κοινή **εθνότητα**, (θα μπορούσαμε εξάλλου εδώ να αναλογιστούμε και το επίσημο σύνθημα της ΕΕ «United in Diversity»), είτε μέσω της παραχώρησης ίσων δικαιωμάτων.

Ο κεντρικός μηχανισμός της ευρωπαϊκής κοινωνικής ολοκλήρωσης έχει ως βασική επιδίωξη την παραχώρηση δικαιωμάτων σε όλους τους ευρωπαίους πολίτες. Αρκετοί είναι οι τομείς στους οποίους θα μπορούσαμε να επισημάνουμε την ύπαρξη ίσων δικαιωμάτων για τους ευρωπαίους. Εδώ θα αναφερθούμε ενδεικτικά μόνο σε 3 τομείς, καθώς σε επόμενο κεφάλαιο ακολουθεί αναλυτικά αναφορά στα δικαιώματα των ευρωπαϊκών πολιτών.

Αρχικά λοιπόν ένας τομέας που παρέχονται ίσα δικαιώματα για τους ευρωπαίους πολίτες είναι ο τομέας της οικονομίας. Ο όρος «ιθαγένεια αγοράς» υποδηλώνει την ίση μεταχείριση όλων των ευρωπαϊκών πολιτών όσον αφορά την αγορά εργασίας και τους όρους των συναλλαγών. Η έννοια της ευρωπαϊκής ισότητας είναι πιο προηγμένη στον τομέα των αγορών εργασίας. Με την ενιαία ευρωπαϊκή πράξη που εγκρίθηκε το 1987 και εφαρμόστηκε πλήρως το 1993, δημιουργήθηκε η εσωτερική ευρωπαϊκή αγορά με την εισαγωγή των «τεσσάρων ελευθεριών» ανθρώπων, αγαθών, υπηρεσιών και

³⁸ Neil Fligstein, *Euroclash: The EU, European identity, and the future of Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2008, σελ. 62

³⁹Gerhards J. Lengfeld H, ο.π. σελ. 22

κεφαλαίων. Έτσι, η ιδέα μιας εθνικά οριοθετημένης ισότητας που αντιμετωπίζει άνισα τους υπηκόους και τους ευρωπαίους αλλοδαπούς έχει καταργηθεί, τουλάχιστον όσον αφορά την παραγωγή και το εμπόριο.

Ένα ακόμη πεδίο στο οποίο παρατηρείται ισότητα μεταξύ των πολιτών με διακρατική κινητικότητα στην ΕΕ, είναι στα πολιτικά δικαιώματα. Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ του 1992 τα εν λόγω δικαιώματα ενοποιήθηκαν με την καθιέρωση της «ιθαγένειας της Ένωσης» μετατρέποντας τους πρώην «*πολίτες της αγοράς*» σε «*πολίτες*». Από τότε οι διακρατικά κινούμενοι πολίτες της ΕΕ έχουν τα ίδια ή *τουλάχιστον παρόμοια* δικαιώματα με τους υπηκόους κάθε κράτους-μέλους της ΕΕ.

Τέλος ο τρίτος τομέας στον οποίο θα γίνει αναφορά εδώ, είναι ο κοινωνικός τομέας. Παρατηρούμε ότι, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, δεν έχει επί της ουσίας οδηγήσει σε ένα ευρωπαϊκό κράτος πρόνοιας το οποίο θα παρέχει ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης για όλους τους Ευρωπαίους. Αυτό, όμως που έχει αλλάξει κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ενσωμάτωσης είναι η απαίτηση για την πρόσβαση των πολιτών στην κοινωνική πρόνοια άλλων κρατών μελών. Κατά το παρελθόν, τα κοινωνικά δικαιώματα συνδέονταν στενά με την απασχόληση, όμως τα τελευταία έτη διευρύνθηκαν κυρίως σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα παροχών. Το αποτέλεσμα είναι μια κίνηση προς την ίση μεταχείριση των μεταναστών της ΕΕ σε σχέση με τους υπηκόους, π.χ. με επιδόματα τέκνων, εισοδηματική υποστήριξη ή στεγαστικά δάνεια που χρηματοδοτούνται από τις κυβερνήσεις⁴⁰. Αυτά τα δεσμευτικά δικαιώματα σε ολόκληρη την ΕΕ υπογραμμίζουν το γεγονός ότι έχει πραγματοποιηθεί και διευρύνεται ο εξευρωπαϊσμός της έννοιας της ισότητας όσον αφορά τα κοινωνικά δικαιώματα.

Η βασική λοιπόν προϋπόθεση για μια επιτυχή ευρωπαϊκή κοινωνική ολοκλήρωση είναι ότι η πλειοψηφία αποδέχεται την ιδέα ότι σε κάθε χώρα της ΕΕ όλοι οι πολίτες της ΕΕ έχουν τα ίδια πολιτικο-οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα, δηλαδή, οι μετανάστες της ΕΕ είναι εξίσου νόμιμοι με τους υπηκόους μιας χώρας.

Μια πιο ρεαλιστική τώρα, προσέγγιση της κοινωνικής ολοκλήρωσης, συνεπάγεται ότι οι πολίτες δεν θα **εγκρίνουν** μόνο την ευρωπαϊκή ισότητα, αλλά θα **ενεργούν** ανάλογα και στην καθημερινότητά τους (π.χ. θα ψήφιζαν έναν πολίτη άλλης χώρας, ως δήμαρχο στην περιοχή τους, θα επέλεγαν ένα αλλοδαπό ως υπάλληλο στην επιχείρησή τους, θα έκριναν θετικά την παροχή κοινωνικών επιδομάτων σε αλλοεθνείς). Αυτό όμως δεν συμβαίνει πάντα. Συχνά ο εξευρωπαϊσμός των ίσων δικαιωμάτων μπορεί να προκαλέσει προβλήματα στα συμφέροντα ενός ατόμου. Η αποδοχή ή μη της ΕΕ, εξαρτάται από ατομικά συμφέροντα (π.χ. οι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων που

⁴⁰ ο.π., σελ 27

εκμεταλλεύονται άδικες συνθήκες εργασίας και αποζημιώσεις λιγότερο ανεπτυγμένων κρατών μελών ενδέχεται να χάσουν από τους εναρμονισμένους εργατικούς νόμους). Όσοι βρίσκονται σε χαμηλότερη κοινωνικοοικονομική θέση ενδέχεται να φοβούνται ότι η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων θα εντείνει τον υπάρχοντα ανταγωνισμό στην αγορά εργασίας και θα επιφέρει συνεπώς πιθανή μείωση των αποδοχών τους. Από την άλλη πλευρά, ο εξευρωπαϊσμός των δικαιωμάτων ισότητας μπορεί να συγκρουστεί και με τις ατομικές ταυτότητες. Οι άνθρωποι, για παράδειγμα, που αναγνωρίζουν έντονα την εθνικότητά τους, θα μπορούσαν να αντιληφθούν τη δυνατότητα αύξησης της εσωτερικής μετανάστευσης εντός της ΕΕ ως απειλή για την πολιτιστική τους ταυτότητα. Κατά συνέπεια, προτιμούν μια πιο εθνικά καθορισμένη έννοια των δικαιωμάτων ισότητας, εξού και η εκλογική άνοδος των ακροδεξιών κομμάτων τα τελευταία χρόνια, ενώ αντιθέτως άνθρωποι με πιο κοσμοπολίτικες αντιλήψεις δέχονται περισσότερο μια ευρωπαϊκή αντίληψη της ισότητας. Ακολουθώντας την ορολογία του Max Weber⁴¹, υποθέτουμε ότι τα συμφέροντα των υλικών αγαθών, αφενός, και οι ιδέες και αξίες, από την άλλη πλευρά, επηρεάζουν τη στάση των ανθρώπων απέναντι στα ίσα ευρωπαϊκά δικαιώματα, καθώς το άνοιγμα των συνόρων και η υπέρβαση των στενών εθνικών ορίων βλέπουμε ότι άλλες φορές δημιουργεί ευκαιρίες και άλλες φορές δημιουργεί δυσκολίες και μειονεκτήματα.

Η ενίσχυση των ευρωπαϊκών θεσμών και η περαιτέρω μετατόπιση της κυριαρχίας από τα έθνη προς την ΕΕ αποτελούν, κατά τον Jürgen Habermas⁴², τη μόνη βιώσιμη μορφή διαχείρισης της κρίσης που διέρχεται σήμερα η ευρωπαϊκή ταυτότητα. Ωστόσο, αυτή η «ευρωπαϊκή πολιτεία» δεν μπορεί να επιτευχθεί πραγματικά εάν οι διαδικασίες λήψης των αποφάσεων δεν είναι πλήρως εκδημοκρατισμένες και σε ευθυγράμμιση με τις πολιτιστικές βάσεις των στάσεων και της αποδοχής των πολιτών

2.5. Η πορεία της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης τα τελευταία χρόνια

Από το 2008 η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει κληθεί να αντιμετωπίσει μία από τις σοβαρότερες κρίσεις στην ιστορία της Ευρώπης. Προκειμένου να αποφευχθούν τα χειρότερα, η Ε.Ε. αποφάσισε να δρομολογήσει προγράμματα διάσωσης για χώρες όπως η Ελλάδα, η Ιρλανδία και η Πορτογαλία. Ακόμη και αν είναι πολλοί εκείνοι που επικρίνουν αυτά τα μέτρα διάσωσης των υπερχρεωμένων χωρών είτε ως υπερβολικά συντηρητικά είτε ως ανεπαρκή, φαίνεται ότι τελικά γίνεται ένα ακόμη βήμα προς μια πιο ολοκληρωμένη ΕΕ., μέσω μιας έμπρακτης έκφρασης αλληλεγγύης μεταξύ των διαφόρων χωρών της ΕΕ. Το “no bailout” που αποτελούσε μέχρι τότε βασικό κομμάτι

⁴¹ο.π., σελ. 32

⁴²ο.π., σελ. 10

της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης και με το οποίο κανένα κράτος μέλος δεν μπορούσε να αναλάβει χρέη άλλων χωρών ανατρέπεται επί της ουσίας με αυτήν την παροχή οικονομικής βοήθειας. Χωρίς να μπορεί κανείς να παραγνωρίσει το γεγονός ότι οι χώρες που έδωσαν τα δάνεια ενήργησαν έτσι και λόγω προσωπικού συμφέροντος (δάνεισαν με επιτόκιο), παράλληλα κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι επέδειξαν μια μορφή αλληλεγγύης.

Ακολούθως, λοιπόν, η δημοσιονομική πολιτική της ΕΕ που προκλήθηκε λόγω της ευρωπαϊκής κρίσης χρέους οδήγησε σε περαιτέρω εντατικοποίηση και εδραίωση της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Τα δάνεια και τα ομόλογα αποζημιώσεων που εκδίδονται από την ΕΕ συνδέονται με ορισμένες απαιτήσεις για τις χρεωμένες χώρες, όπως οι αλλαγές στις οικονομικές τους πολιτικές, η μείωση των δημοσίων χρεών και η αποκατάσταση της πιστοληπτικής τους ικανότητας. Με αυτόν τον τρόπο, τομείς πολιτικής που προηγουμένως υπάγονταν στην εθνική κυριαρχία των κρατών-μελών τώρα τίθενται υπό τον έλεγχο της ΕΕ. Τέτοια μέτρα, τα οποία υιοθετήθηκαν και υπό το πρίσμα της δυναμικής της κρίσης, είναι μέτρα «ad hoc» για τη μεταβίβαση της κυριαρχίας. Στα χρόνια που πέρασαν οι φωνές που ζητούσαν μια θεσμοθετημένη, μόνιμη μεταφορά των αρμοδιοτήτων σε μια συντονισμένη ευρωπαϊκή οικονομική πολιτική και μια κεντρική οικονομική διακυβέρνηση έγιναν όλο και πιο δυνατές. Επιπλέον, οι χώρες-δωρητές ήταν όλο και λιγότερο πρόθυμες να συμφωνήσουν σε περισσότερες χρηματικές μεταβιβάσεις χωρίς να έχουν το δικαίωμα να παρεμβαίνουν στις οικονομικές πολιτικές της χώρας-οφειλέτη. Με αυτόν τον τρόπο, τα κράτη δεσμεύτηκαν να ενσωματώσουν το χρέος στα εθνικά τους συντάγματα ή στις εθνικές τους δικαιοδοσίες, ενώ με την εφαρμογή ενός ενοποιημένου μηχανισμού τραπεζικής εποπτείας, οι τράπεζες υπόκεινται τώρα στον κεντρικό έλεγχο της ΕΚΤ.

Την τραπεζική και νομισματική κρίση ακολούθησε η κρίση απασχόλησης που έπληξε ιδιαίτερα τα κράτη της Νότιας Ευρώπης. Τα ποσοστά ανεργίας αυξήθηκαν δραματικά στις συγκεκριμένες χώρες και αυτό επηρέασε κυρίως το νεότερο και πιο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό, που άρχισε να εγκαταλείπει μαζικά τις χώρες καταγωγής του. Την ίδια στιγμή, στις χώρες που ήταν εύπορες και είχαν πληγεί λιγότερο από την κρίση, το μερίδιο των μεταναστών αυξήθηκε εντυπωσιακά.

Η ευρωπαϊκή κρίση ενθάρρυνε ανεπιφύλακτα την ενδοευρωπαϊκή κινητικότητα και οι πληθυσμοί των 27 κρατών μελών έγιναν πιο ετερογενείς, επομένως προωθήθηκε ουσιαστικά ένας από τους στόχους ένταξης, αυτός των «τεσσάρων ελευθεριών». Κατά συνέπεια, η δημοσιονομική κρίση σε ορισμένες χώρες της ευρωζώνης και τα

ενδοευρωπαϊκά μεταναστευτικά κινήματα που προκλήθηκαν από αυτήν οδήγησαν παραδόξως σε μεγαλύτερη εδραίωση της **ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης**.

Λόγω της κρίσης, τα ευρωπαϊκά θεσμικά όργανα ενισχύθηκαν και έγιναν ισχυρότερα εις βάρος των εθνικών θεσμών. Από τη σκοπιά της λειτουργικής θεωρίας ολοκλήρωσης, αυτό το ακούσιο αποτέλεσμα μεγαλύτερης ενοποίησης, γνωστό ως «spill over», δεν είναι ένα νέο φαινόμενο στην ιστορία της ΕΕ (βλ. Haas, 1958). Παρ' όλα αυτά, παραμένει πρόβλημα ότι με την αύξηση της ολοκλήρωσης των ευρωπαϊκών συστημάτων, ταυτόχρονα έχουμε και αύξηση αυτού που ονομάζουμε δημοκρατικό έλλειμμα, καθώς ελάχιστα πλέον ερωτώνται οι πολίτες για τις αποφάσεις της Ε.Ε.

Κεφάλαιο 3. Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΙΘΑΓΕΝΕΙΑ: ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ

Με τον όρο *ιθαγένεια*, εννοούμε τον νομικό δεσμό που συνδέει ένα πρόσωπο με ορισμένο κράτος, με βάση τον οποίο το πρόσωπο καθίσταται πολίτης του κράτους αυτού.⁴³

Σύμφωνα με το άρθρο 9 της ΣΕΕ και το άρθρο 20 της ΣΛΕΕ, πολίτης της Ένωσης είναι κάθε πρόσωπο που έχει την υπηκοότητα ενός κράτους μέλους. Η υπηκοότητα ορίζεται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία του εκάστοτε κράτους. Η ιθαγένεια της Ένωσης συμπληρώνει την εθνική ιθαγένεια, αλλά δεν την αντικαθιστά. Συνίσταται από ένα σύνολο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που προστίθενται σε εκείνα που απορρέουν από την ιθαγένεια ενός κράτους μέλους.⁴⁴

3.1. Δικαιώματα που απορρέουν από την Ευρωπαϊκή Ιθαγένεια

Τα *θεμελιώδη δικαιώματα* είναι βασικά δικαιώματα και ελευθερίες που έχουν οι ευρωπαίοι πολίτες εντός της ΕΕ. Όλοι έχουν τα ίδια δικαιώματα ανεξαρτήτως καταγωγής, πεποιθήσεων ή τρόπου ζωής. Τα δικαιώματα αυτά αφορούν αρχές όπως η αξιοπρέπεια, η δικαιοσύνη, ο σεβασμός και η ισότητα. Η ΕΕ τα κατοχύρωσε στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων (Charter of Fundamental Rights), ενώ συστάθηκε ο FRA (Fundamental Rights Agency) με σκοπό την προστασία και την προαγωγή τους. Ο FRA προκειμένου να αντιμετωπίσει προκλήσεις, που αφορούν στην εφαρμογή των δικαιωμάτων, είναι σε άμεση συνεργασία με τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, με κράτη μέλη και με την κοινωνία των πολιτών. Επί της ουσίας, ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι ο κατάλογος ανθρωπίνων δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και περιλαμβάνει 50 άρθρα τα οποία αφορούν στα δικαιώματα και τις ελευθερίες που χαίρουν όλοι εντός της ΕΕ. Η Ευρωπαϊκή Συνέλευση συνέταξε τον Χάρτη το 1999, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο τον επικύρωσε το 2000 και απέκτησε πλήρη νομική ισχύ με τη Συνθήκη της Λισαβώνας την 1η Δεκεμβρίου 2009⁴⁵.

⁴³Μπαμπινιώτης Γ. Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002

⁴⁴ Οι πολίτες της Ένωσης και τα δικαιώματά τους, στην ιστοσελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/145/the-citizens-of-the-union-and-their-rights>, (πρόσβαση 17/7/2020)

⁴⁵Τι είναι τα θεμελιώδη δικαιώματα; European Union Agency For Fundamental Rights, στη σελίδα: <https://fra.europa.eu/el/about-fundamental-rights> (πρόσβαση 17/7/2020)

Αμέσως πιο κάτω, έχει γίνει μια προσπάθεια συνοπτικής αναφοράς και ανάλυσης των βασικότερων δικαιωμάτων των ευρωπαϊών πολιτών (σε 7 Τίτλους, όπως έχουν οριστεί στο Χάρτη) , καθότι παίζουν πρωταρχικό ρόλο στην εμπέδωση μιας κοινής ταυτότητας. Θα γίνει αναφορά όλων των άρθρων, όπως αυτά αναφέρονται στον Χάρτη και ανάλυση με μερική ανάλυση κάποιων εξ αυτών.

Το συγκεκριμένο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας έχει βασιστεί στο Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ και έχει γίνει μια προσπάθεια, προσέγγισης, ανάλυσης και κατανόησης-ερμηνείας των επιμέρων άρθρων του.

Τίτλος Ι: Αξιοπρέπεια

Ο πρώτος τίτλος αφορά την αξιοπρέπεια και αποτελείται από 5 άρθρα.

Άρθρο 1 - Ανθρώπινη αξιοπρέπεια

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αποτελεί όχι μόνο θεμελιώδες δικαίωμα, αλλά τη βάση των θεμελιωδών δικαιωμάτων⁴⁶, είναι απαραβίαστη, πρέπει να γίνεται σεβαστή και να προστατεύεται⁴⁷. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου του 1948 κατοχυρώνει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια στο προοίμιό της⁴⁸.

⁴⁶ FRA Άρθρο 1, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/1-anthropini-axioprepeia>, πρόσβαση 17/7/2020

⁴⁷ "Η ΕΕ με λίγα λόγια", Ευρωπαϊκή Ένωση. Στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_el, (πρόσβαση 17/7/2020)

⁴⁸ . "Η ιστορία της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου"

Διεθνής Αμνηστία, στην ιστοσελίδα: <https://www.amnesty.gr/universal-declaration-of-human-rights> : Επειδή η αναγνώριση της σύμφυτης αξιοπρέπειας καθώς και των ίσων και αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας αποτελεί το θεμέλιο της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο. Επειδή η παραγνώριση και η περιφρόνηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου οδήγησαν σε πράξεις βαρβαρότητας που εξεγείρουν την ανθρώπινη συνείδηση, και η προοπτική ενός κόσμου όπου οι άνθρωποι θα απολαμβάνουν την ελευθερία του λόγου και της πίστης, λυτρωμένοι από τον τρόμο και την αθλιότητα, έχει διακηρυχθεί ως η πιο υψηλή επιδίωξη του ανθρώπου. Επειδή έχει ουσιαστική σημασία να προστατεύονται τα ανθρώπινα δικαιώματα από ένα καθεστώς δικαίου, ώστε το άτομο να μην αναγκάζεται να προσφύγει, ως έσχατο καταφύγιο, στην εξέγερση κατά της τυραννίας και της καταπίεσης. Επειδή έχει ουσιαστική σημασία να προωθηθεί η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων ανάμεσα στα έθνη. Επειδή οι λαοί των Ηνωμένων Εθνών, με τον Καταστατικό Χάρτη, διακήρυξαν και πάλι την πίστη τους στα θεμελιώδη δικαιώματα του ατόμου, στην αξιοπρέπεια και την αξία της ανθρώπινης προσωπικότητας, στην ισότητα δικαιωμάτων ανδρών και γυναικών, και έδειξαν πως είναι αποφασισμένοι να προωθήσουν την κοινωνική πρόοδο και καλύτερες συνθήκες ζωής στο πλαίσιο μιας ευρύτερης ελευθερίας. Επειδή τα κράτη μέλη ανέλαβαν την υποχρέωση να εξασφαλίσουν, σε συνεργασία με τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, τον αποτελεσματικότερο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών σε όλο τον κόσμο. Επειδή η ταυτότητα αντιλήψεων ως προς τα δικαιώματα και τις ελευθερίες αυτές έχει εξαιρετική σημασία για να εκπληρωθεί πέρα ως πέρα αυτή η υποχρέωση. Η Γενική Συνέλευση ανακηρύσσει την παρούσα Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως κοινό ιδανικό στο οποίο πρέπει να κατατίνονται όλοι οι λαοί και όλα τα έθνη, έτσι ώστε κάθε άτομο και κάθε όργανο της κοινωνίας, με τη διακήρυξη αυτή διαρκώς στη σκέψη, να προσπαθεί, με τη διδασκαλία και την παιδεία, να αναπτύξει τον σεβασμό αυτών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών, και με προοδευτικά μέτρα, εθνικά και διεθνή, να εξασφαλίσει την παγκόσμια και αποτελεσματική εφαρμογή τους, τόσο ανάμεσα στους λαούς των ίδιων των κρατών μελών όσο και ανάμεσα στους ανθρώπους περιοχών που βρίσκονται στη δικαιοδοσία τους. (πρόσβαση 17/7/2020)

Άρθρο 2 - Δικαίωμα στη ζωή

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στη ζωή⁴⁹ (η παράγραφος αυτή βασίζεται στο άρθρο 2, παράγραφος 1, πρώτη φράση, της ΕΣΑΔ)

2. Κανείς δεν μπορεί να καταδικασθεί στην ποινή του θανάτου ούτε να εκτελεσθεί - η φράση της εν λόγω διάταξης, που ουσιαστικά αναφέρεται στην θανατική ποινή αχρηστεύθηκε με την έναρξη ισχύος του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 6 που προσαρτάται στην ΕΣΑΔ.⁵⁰

Άρθρο 3 - Δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στη σωματική και διανοητική του ακεραιότητα.

2. Στο πεδίο της ιατρικής και της βιολογίας, πρέπει να τηρούνται ιδίως τα εξής:

α) η ελεύθερη και εν επιγνώσει συναίνεση του ενδιαφερομένου, σύμφωνα με τις λεπτομερέστερες διατάξεις που ορίζονται από το νόμο,

β) η απαγόρευση των ευγονικών πρακτικών, ιδίως όσων αποσκοπούν στην επιλογή των προσώπων,

γ) η απαγόρευση της μετατροπής του ανθρωπίνου σώματος και αυτών των ιδίων των μερών του σε πηγή κέρδους,

δ) η απαγόρευση της αναπαραγωγικής κλωνοποίησης των ανθρωπίνων όντων⁵¹.

Άρθρο 4 – «Απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης.»

Κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε βασανιστήρια ούτε σε απάνθρωπες ή εξευτελιστικές ποινές (αντιστοιχεί στο άρθρο 3 της ΕΣΑΔ)⁵².

Άρθρο 5 - Απαγόρευση της δουλείας και της αναγκαστικής εργασίας

«1. Κανείς δεν μπορεί να κρατηθεί σε δουλεία ούτε σε ειλωτεία.

2. Κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε αναγκαστική ή υποχρεωτική εργασία.

3. Απαγορεύεται η εμπορία των ανθρωπίνων όντων»

⁴⁹ FRA, Άρθρο 2, στη σελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/2-right-life> (πρόσβαση 20/7/2020)

⁵⁰ Για εξαιρέσεις της εν λόγω διάταξης βλ. εδώ: <https://www.coe.int/el/web/echr-toolkit/droit-a-la-vie> (πρόσβαση 17/7/2020)

⁵¹ FRA, Άρθρο 3, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/3-dikaioma-stin-akeraiotita-toy-prosopoy#TabExplanations>, (πρόσβαση 17/7/2020)

⁵² FRA, Άρθρο 4, στη σελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/4-prohibition-torture-and-inhuman-or-degrading-treatment-or-punishment> (πρόσβαση 20/7/2020)

Οι παράγραφοι 1 και 2 του συγκεκριμένου άρθρου αντιστοιχούν στο άρθρο 4 της ΕΣΔΑ, ενώ η παράγραφος 3 απορρέει έμμεσα από την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και λαμβάνει υπόψη της νεοφανείς μορφές οργανωμένου εγκλήματος όπως η οργάνωση κερδοσκοπικών κυκλωμάτων παράνομης μετανάστευσης ή σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Η ευρωπαϊκή αστυνομική υπηρεσία (EUROPOL) που ιδρύθηκε από το συμβούλιο το 2009 έχει ως στόχο τη αστυνομική συνεργασία μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών για την καταπολέμηση τέτοιων μορφών εγκληματικότητας.⁵³

ΤΙΤΛΟΣ II: Ελευθερίες

Άρθρο 6 - Δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια

Κάθε πολίτης της ένωσης έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια και κανείς δεν μπορεί να τις στερηθεί. Κάθε πρόσωπο που συλλαμβάνεται πρέπει να πληροφορείται άμεσα και στη γλώσσα του τους λόγους της σύλληψής του και τις κατηγορίες εναντίων του. Επιπλέον κάθε συλληφθείς πρέπει να παραπέμπεται εντός δικαστού εντός λογικής, ενώ κάθε πρόσωπο που στερείται την ελευθερία του έχει δικαίωμα προσφυγής σε δικαστήριο, το οποίο θα αποφανθεί εντός εύλογου χρονικού διαστήματος για το νόμιμο ή μη της κρατήσεώς του. Τέλος κάθε πρόσωπο που κρατείται παρανόμως, έχει δικαίωμα επανορθώσεως.⁵⁴

Άρθρο 7 - Σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής

«Κάθε πολίτης της ένωσης έχει δικαίωμα στο σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής του ζωής, της κατοικίας και των επικοινωνιών του (εδώ η λέξη αλληλογραφία έχει αντικατασταθεί από τη λέξη επικοινωνία).»⁵⁵

Άρθρο 8 - Προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Το συγκεκριμένο άρθρο αποτελείται από 3 πυλώνες;

1. *«Κάθε πολίτης έχει δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα που το αφορούν.*

2. *Η επεξεργασία αυτών των δεδομένων πρέπει να γίνεται νομίμως, για καθορισμένους σκοπούς και με βάση τη συγκατάθεσή του ή για άλλους θεμιτούς λόγους που*

⁵³ FRA Άρθρο 5, στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM:l14005b>, (πρόσβαση 17/7/2020)

⁵⁴ FRA, Άρθρο 6, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/6-dikaioma-stin-eleytheria-kai-tin-asfaleia#TabExplanations>, (πρόσβαση 17/7/2020)

⁵⁵ FRA, Άρθρο 7, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/7-respect-private-and-family-life> (πρόσβαση 20/7/2020)

προβλέπονται από το νόμο. Κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στα συλλεγμένα δεδομένα που το αφορούν και να επιτυγχάνει τη διόρθωσή τους.

3. Ο σεβασμός αυτών των κανόνων υπόκειται στον έλεγχο ανεξάρτητης αρχής».⁵⁶

Άρθρο 9 - Δικαίωμα γάμου και δικαίωμα δημιουργίας οικογένειας⁵⁷.

Το δικαίωμα αυτό βασίζεται στο άρθρο 12 της ΕΣΑΔ, το οποίο ορίζει ότι όταν δυο άτομα συμπληρώσουν την ηλικία γάμου, έχουν το δικαίωμα να παντρευτούν και να δημιουργήσουν οικογένεια. Η συγκεκριμένη διατύπωση μάλιστα έχει εκσυγχρονιστεί ώστε να καλύπτει τις περιπτώσεις που οι εθνικές νομοθεσίες αναγνωρίζουν και άλλους τρόπους δημιουργίας οικογένειας πλην του γάμου, ενώ δεν απαγορεύει, ούτε επιβάλλει την αναγνώριση γάμου μεταξύ ατόμων του ίδιου φύλου.

Στο συγκεκριμένο άρθρο αξίζει να γίνει μια αναφορά στις περιπτώσεις που αφορούν το χωρισμό δυο ατόμων και τα ζητήματα που ανακύπτουν από ένα διαζύγιο, και πιο συγκεκριμένα θα αναφερθούμε στις περιπτώσεις των “διεθνών διαζυγίων”. Όταν ένα παντρεμένο ζευγάρι αποφασίσει να χωρίσει και κινούνται οι διαδικασίες διαζυγίου, στις περισσότερες χώρες της Ένωσης το διαζύγιο αποφασίζεται από το δικαστήριο της χώρας διαμονής. Όταν όμως οι σύζυγοι που επιθυμούν να διαζευχθούν έχουν διαφορετικές εθνικότητες ή έχουν ζήσει σε διαφορετικές χώρες της Ένωσης κατά τη διάρκεια του γάμου τους ή δεν ζουν πλέον στην ίδια χώρα, τότε πρέπει να γνωρίζουν σε ποια δικαστήρια ή εθνικές αρχές θα υποβάλουν αίτηση διαζυγίου.

Γι’ αυτές τις περιπτώσεις η Ένωση έχει θεσπίσει κανόνες οι οποίοι εμπεριέχονται στον κανονισμό 2201/2003 (κανονισμός Βρυξέλλες ΙΙα)⁵⁸, ο οποίος μάλιστα επιτρέπει ένα διαζύγιο το οποίο εκδηλώνεται σε μια χώρα της Ένωσης να αναγνωρίζεται εύκολα σε μια άλλη. Ο εν λόγω κανονισμός όμως δεν καθορίζει το ουσιαστικό εθνικό δίκαιο που πρέπει να εφαρμόζουν τα δικαστήρια ή οι αρχές προκειμένου να αποφανθούν επί του διαζυγίου.

Στο τέλος του 2010, η Ένωση ενέκρινε έναν άλλο κανονισμό (αριθμ.1259/2010, γνωστόν και ως κανονισμός Ρώμη ΙΙΙ)⁵⁹, σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο στο διαζύγιο

⁵⁶ FRA, Άρθρο 8, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/8-prostasia-ton-dedomenon-prosopikoy-harakтира>, (πρόσβαση 17/7/2020)

⁵⁷ FRA, Άρθρο 9, στην σελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/9-right-marry-and-right-found-family> (πρόσβαση 20/7/2020)

⁵⁸ European Union Law. Στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:32003R2201>, (πρόσβαση 27/3/2020)

⁵⁹ European Union Law Στην ιστοσελίδα: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:343:0010:0016:en:PDF>, (πρόσβαση 2/9/2019)

και τον δικαστικό χωρισμό, ο οποίος σε περίπτωση που οι σύζυγοι δεν συμφωνούν σχετικά με το εθνικό δίκαιο που θα πρέπει να ισχύει για το διαζύγιό τους, επιτρέπει στο δικαστήριο ή την αρχή να καθορίσει ποιο εθνικό δίκαιο θα πρέπει να εφαρμόζεται στο διαζύγιο, παρέχοντας έτσι νομική ασφάλεια στα διεθνή ζευγάρια.

Μέχρι στιγμής ο κανονισμός ισχύει σε 16 χώρες, ενώ οι χώρες που δεν συμμετέχουν εξακολουθούν να εφαρμόζουν τους δικούς τους κανόνες.

Πέραν του διαζυγίου και της περαιτέρω σχέσης των συζύγων, η Ένωση έχει θεσπίσει κανόνες και για άλλες πτυχές που άπτονται του διαζυγίου, όπως ζητήματα σχετικά με τα τέκνα τους, ζητήματα που αφορούν τη διατροφή του ενός συζύγου στον άλλο, κατανομή των κοινών περιουσιακών τους στοιχείων κ.λπ.⁶⁰

Άρθρο 10 - Ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας

«1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Το δικαίωμα αυτό συνεπάγεται την ελευθερία μεταβολής θρησκειύματος ή πεποιθήσεων καθώς και την ελευθερία εκδήλωσης του θρησκειύματος ή των πεποιθήσεών του, ατομικά ή συλλογικά, δημοσία ή κατ' ιδίαν, με τη λατρεία, την εκπαίδευση, την άσκηση των θρησκευτικών καθηκόντων και τις τελετές.

2. Το δικαίωμα αντίρρησης συνειδήσεως αναγνωρίζεται σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή του.»⁶¹

Άρθρο 11 - Ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης⁶²

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία γνώμης και την ελευθερία λήψης ή μετάδοσης πληροφοριών ή ιδεών, χωρίς την ανάμειξη δημοσίων αρχών και αδιακρίτως συνόρων. Αυτό δεν απαγορεύει στα Κράτη να επιβάλλουν διαδικασίες αδειοδότησης σε επιχειρήσεις μετάδοσης εκπομπών, την τηλεόραση και τον κινηματογράφο».⁶³

Η ελευθερία έκφρασης είναι ο ακρογωνιαίος λίθος της δημοκρατίας, αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα και δεν περιορίζεται μόνο στην ελευθερία του τύπου, αλλά αφορά τον πολιτικό και τον εμπορικό λόγο και την καλλιτεχνική έκφραση. Το Δικαστήριο

⁶⁰ "Civil Justice", European Commission, στην ιστοσελίδα: http://ec.europa.eu/justice/civil/family-matters/divorce/index_en.htm (πρόσβαση 17/3/2020)

⁶¹ FRA, Άρθρο 10, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/10-freedom-thought-conscience-and-religion> (πρόσβαση 7/7/2020)

⁶² FRA, Άρθρο 11, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/11-freedom-expression-and-information> (πρόσβαση 17/6/2020)

⁶³ "Ελευθερία Έκφρασης", Council of Europe, στην ιστοσελίδα: <https://www.coe.int/el/web/echr-toolkit/la-liberte-dexpression>, (πρόσβαση 7/2/2020)

επεσήμανε τη συνταγματική κατοχύρωσή του και ανέφερε ότι παρέμβαση μπορεί να δικαιολογείται μόνο σε επιτακτικές ανάγκες. Επίσης αναφέρει ότι «η έκφραση μπορεί να περιλαμβάνει όχι μόνο ιδέες που γίνονται δεκτές ευνοϊκά ή δεν προσβάλλουν αλλά και εκείνες που προσβάλλουν ή προκαλούν ή ενοχλούν το Κράτος ή κάποιο τμήμα του πληθυσμού⁶⁴. Η ελευθερία των μέσων μαζικής ενημέρωσης και η πολυφωνία τους είναι σεβαστές⁶⁵.

Άρθρο 12 - Ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία του συνέρχεσθαι ειρηνικώς και του συνεταιρίζεσθαι σε όλα τα επίπεδα, ιδίως στον πολιτικό και τον συνδικαλιστικό τομέα καθώς και στους τομείς που αναφέρονται στον πολίτη, πράγμα που συνεπάγεται το δικαίωμα κάθε προσώπου να ιδρύει με άλλους συνδικαλιστικές ενώσεις και να προσχωρεί σε αυτές για την υπεράσπιση των συμφερόντων του⁶⁶.

Η ελευθερία του συνέρχεσθαι αφορά δημόσιες ή ιδιωτικές συναθροίσεις, πορείες, συγκεντρώσεις, διαδηλώσεις και καθιστικές διαμαρτυρίες, με σκοπό πολιτικό, θρησκευτικό, κοινωνικό κλ., χωρίς να υπάρχει κανένας περιορισμός στον σκοπό της συνάθροισης αρκεί να είναι ειρηνική. Το κράτος από τη μεριά του έχει την υποχρέωση να προστατεύει όσους συνέρχονται ειρηνικά, ενώ μπορεί να επιβάλλει περιορισμούς ή απαγορεύσεις μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις που αφορούν την εθνική ασφάλεια, την πρόληψη ταραχών ή εγκλημάτων, την προστασία της υγείας ή των ηθών και την προστασία των δικαιωμάτων των άλλων⁶⁷. Οι αρχές τέλος οφείλουν να προσέχουν να μη γίνονται διακρίσεις και να μην εμποδίζεται το δικαίωμα στη συνάθροιση μειονοτήτων.

Η ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι είναι το δικαίωμα κάθε προσώπου να συνεργάζεται με άλλους και να δημιουργεί φορείς για την επίτευξη κοινών στόχων. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει τη σύσταση σωματείων για την προστασία των συμφερόντων των μελών, αλλά και οργανώσεων ιδιαίτερης σημασίας όπως τα πολιτικά κόμματα και οι θρησκευτικοί φορείς⁶⁸. Τα πολιτικά κόμματα, στο επίπεδο της Ένωσης, συμβάλλουν στην έκφραση της πολιτικής βούλησης των πολιτών της Ένωσης.

⁶⁴Ο.π.

⁶⁵ Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε απόφαση του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ελευθερία έκφρασης εντός και εκτός διαδικτύου. <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9647-2014-INIT/el/pdf> (πρόσβαση 3/1/2020)

⁶⁶ FRA, Άρθρο 12, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/12-freedom-assembly-and-association> (πρόσβαση 20/7/2020)

⁶⁷ Council of Europe, Η ελευθερία του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι, στην ιστοσελίδα: <https://www.coe.int/el/web/echr-toolkit/la-liberte-de-reunion-et-dassociation>, (πρόσβαση 3/3/2020)

⁶⁸Ο.π.

Άρθρο 13 - Ελευθερία της τέχνης και της επιστήμης

«Η τέχνη και η επιστημονική έρευνα είναι ελεύθερες. Η ακαδημαϊκή ελευθερία είναι σεβαστή.»⁶⁹

Άρθρο 14 - Δικαίωμα στην εκπαίδευση

1. Κάθε πολίτης έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση, στην επαγγελματική κατάρτιση και στη δια βίου μάθηση.

2. Το δικαίωμα περιλαμβάνει την δωρεάν και υποχρεωτική μάθηση.

3. Η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με σεβασμό στις δημοκρατικές αρχές και το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίσουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση των παιδιών τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους, γίνονται σεβαστά με βάση τις εθνικές νομοθεσίες.⁷⁰

Σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα σε ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευση, κατάρτιση και δια βίου μάθηση προκειμένου να διατηρήσει και να αποκτήσει δεξιότητες που θα του επιτρέψουν να συμμετέχει πλήρως στην κοινωνία και να διαχειρίζεται με επιτυχία τις αλλαγές στην αγορά εργασίας⁷¹.

Επιπλέον η ΕΕ στηρίζει τις προσπάθειες των κρατών-μελών της να παρέχουν στους πολίτες τους την καλύτερη δυνατή εκπαίδευση και κατάρτιση, ενώ ταυτόχρονα προωθεί την πολυγλωσσία μέσω προσπαθειών που υποστηρίζει για την διδασκαλία ξένων γλωσσών, με την ενθάρρυνση της κινητικότητας των σπουδαστών, των ασκούμενων και των εκπαιδευτικών (μέσω προγραμμάτων όπως το Erasmus) και με την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών.⁷²

Για να εγγραφεί ένας ευρωπαίος πολίτης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι όροι και οι διαδικασίες ποικίλουν από χώρα σε χώρα και από πανεπιστήμιο σε πανεπιστήμιο, αλλά ανεξαρτήτως με ότι έχει να κάνει με την εγγραφή, δεν είναι δυνατό πολίτης χώρας της ΕΕ να μη μπορεί να έχει πρόσβαση σε εκπαίδευση ή κατάρτιση σε άλλη χώρα της ΕΕ λόγω της υπηκοότητάς του. Κάθε ευρωπαίος πολίτης έχει δικαίωμα να σπουδάσει

⁶⁹ FRA, Άρθρο 13, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/13-freedom-arts-and-sciences> (πρόσβαση 20/7/2020)

⁷⁰ FRA, Άρθρο 14, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/14-right-education> (πρόσβαση 3/7/2020)

⁷¹ Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_el.pdf, (πρόσβαση 6-9-2019)

⁷² "Εκπαίδευση, κατάρτιση, Νεολαία". Ευρωπαϊκή Ένωση, Εκπαίδευση, στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/european-union/topics/education-training-youth_el, (πρόσβαση 17/9/2019)

σε οποιαδήποτε χώρα της ΕΕ, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους της⁷³.

Πέραν αυτών, η αναγνώριση τίτλων σπουδών, δεν είναι μια αυτόματη διαδικασία από χώρα σε χώρα, γι' αυτό αν κάποιος ευρωπαίος πολίτης επιθυμεί να σπουδάσει σε άλλη χώρα της ΕΕ, θα πρέπει να ελέγξει εκ των προτέρων αν το πτυχίο του αναγνωρίζεται στη χώρα αυτή και σε ποιο επίπεδο⁷⁴.

Τέλος, όσον αφορά τα δίδακτρα για φοίτηση σε πανεπιστήμιο άλλης ευρωπαϊκής χώρας, είναι τα ίδια με αυτά που καταβάλλουν και οι υπήκοοι της χώρας, ενώ δικαιούται και την ίδια υποτροφία για κάλυψη των διδάκτρων όπως και οι υπήκοοι της συγκεκριμένης χώρας (αυτό το δικαίωμα δεν επεκτείνεται αυτόματα σε υποτροφίες και δάνεια κάλυψης των εξόδων διαβίωσης, αλλά μπορεί να συμβεί αν ένας ευρωπαίος υπήκοος της ζει σε άλλη χώρα της ΕΕ νόμιμα και συνεχόμενα επί πέντε τουλάχιστον χρόνια. Τότε δικαιούται να λάβει υποτροφία για τα έξοδα διαβίωσης υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους της συγκεκριμένης χώρας)⁷⁵. Αν κάποιος φοιτητής επιθυμεί να πραγματοποιήσει μέρος των σπουδών του στο εξωτερικό, μια άλλη πιθανή πηγή χρηματοδότησης είναι οι υποτροφίες και τα δάνεια που χορηγεί το πρόγραμμα Erasmus+ της ΕΕ.⁷⁶

Άρθρο 15 - Ελευθερία του επαγγέλματος και δικαίωμα προς εργασία

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να εργάζεται και να ασκεί το επάγγελμα, το οποίο επιλέγει ή αποδέχεται ελεύθερα.

2. Κάθε πολίτης της Ένωσης είναι ελεύθερος να αναζητά απασχόληση, να εργάζεται, να εγκαθίσταται ή να παρέχει υπηρεσίες σε κάθε κράτος μέλος

3. Οι υπήκοοι τρίτων χωρών που έχουν άδεια να εργάζονται στο έδαφος των κρατών μελών δικαιούνται συνθηκών εργασίας αντίστοιχων με εκείνες που απολαύουν οι πολίτες της Ένωσης⁷⁷.

⁷³ “, Η ευρώπη σου, τα δικαιώματά σου”. Ευρωπαϊκή Ένωση, στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/youreurope/promo/docs/leaflets/common/leaflet-km3210360-d_002_el.pdf, (πρόσβαση 12/11/2019)

⁷⁴ Στη σελίδα: https://europa.eu/youreurope/citizens/education/university/recognition/index_el.htm (πρόσβαση 5/3/2021)

⁷⁵ Στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/youreurope/citizens/education/university/fees-and-financial-help/index_el.htm (πρόσβαση 5/3/2021)

⁷⁶ Στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/youreurope/citizens/education/university/index_el.htm, (πρόσβαση 27/11/2020)

⁷⁷ FRA, Άρθρο 15, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/15-freedom-choose-occupation-and-right-engage-work> (πρόσβαση 15/6/2020)

Κάθε ευρωπαίος υπήκοος μπορεί να εξασκεί το επάγγελμά του σε άλλη χώρα της ΕΕ χωρίς να απαιτείται άδεια εργασίας. Όταν αναζητά εργασία σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα, έχει τα ίδια δικαιώματα, στην πρόσβαση εργασίας -με εξαίρεση κάποιες θέσεις στον δημόσιο τομέα, στην παροχή βοήθειας από τις υπηρεσίες απασχόλησης και στην οικονομική στήριξη για εύρεση εργασίας με τους υπηκόους της χώρας υποδοχής.⁷⁸

Ως ευρωπαίος υπήκοος, ένας εργαζόμενος σε άλλη χώρα της ΕΕ, δικαιούται τόσο ο ίδιος όσο και η οικογένειά του την ίδια μεταχείριση με τους υπηκόους αυτής της χώρας. Αν το επάγγελμα κάποιου δεν είναι κατοχυρωμένο νομοθετικά στη χώρα υποδοχής, μπορεί να το ασκήσει εκεί υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους της χώρας, ακόμη και χωρίς επίσημο πιστοποιητικό αναγνώρισης. Αν το επάγγελμά του πολίτη είναι κατοχυρωμένο νομοθετικά στη χώρα υποδοχής, ενδεχομένως να χρειαστεί να προβεί στην αναγνώριση των τίτλων του⁷⁹, ενώ αν το επάγγελμά του είναι κατοχυρωμένο νομοθετικά στη χώρα υποδοχής, αλλά όχι στη χώρα προέλευσής του, ενδεχομένως να χρειαστεί επίσης να αποδειχθεί ότι το ασκούσε στη χώρα του επί τουλάχιστον δύο από τα τελευταία δέκα χρόνια.⁸⁰

Άρθρο 16 - Επιχειρηματική ελευθερία

Η επιχειρηματική ελευθερία αναγνωρίζεται από το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. Το άρθρο αυτό βασίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου, που έχει αναγνωρίσει την ελευθερία άσκησης οικονομικής ή εμπορικής δραστηριότητας και την ελευθερία των συμβάσεων⁸¹.

Πρωταρχικός στόχος της ΕΕ είναι να προωθήσει την ανταγωνιστικότητα στη βιομηχανία και στις επιχειρήσεις στην ΕΕ καθώς επίσης και την απασχόληση και την οικονομική ανάπτυξη, ώστε να δημιουργηθούν οι κατάλληλες συνθήκες κυρίως για τις μικρές επιχειρήσεις⁸².

Οι ευρωπαίοι πολίτες μπορούν να αναπτυχθούν επιχειρηματικά σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα να παρέχουν υπηρεσίες σε όλη την Ευρώπη με τους ίδιους όρους, σαν να πρόκειται για μια τοπική επιχείρηση. Μπορούν επίσης να ιδρύουν υποκατάστημα σε άλλες χώρες της ΕΕ ή να συστήνουν εταιρεία, με τους ίδιους όρους

⁷⁸Ευρωπαϊκή Ένωση, ίση μεταχείριση, στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/youreurope/citizens/work/work-abroad/equal-treatment-with-nationals/index_el.htm (πρόσβαση 24/9/2019)

⁷⁹Όλα όσα θέλετε να γνωρίζετε σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων, στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02005L0036-20140117&from=EN> (πρόσβαση 17/9/2019)

⁸⁰Βλ. Επίσης "Free movement". European Commission, <https://ec.europa.eu/growth/single-market/services/free-movement-professionals/> (πρόσβαση 17/3/2020)

⁸¹FRA, Άρθρο 16, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/16-epiheirimatiki-eleytheria>(πρόσβαση 6/12/2019)

⁸²Ευρωπαϊκή ένωση, Αντιπροσωπία στην Ελλάδα, Επιχειρηματικότητα στην Ευρωπαϊκή ένωση, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/greece/business-funding/doing-business-in-the-eu_el, (πρόσβαση 3/3/2020)

όπως οι υπήκοοι της χώρας εγκατάστασης. Ταυτόχρονα μπορούν να έχουν πρόσβαση σε διάφορες πηγές χρηματοδότησης για την επιχείρησή τους και να λαμβάνουν δάνειο σε οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα, ενώ και η ΕΕ στηρίζει επιχειρήσεις μέσω πολλών προγραμμάτων, κυρίως στους τομείς της έρευνας και του περιβάλλοντος. Κάθε ευρωπαίος πολίτης μπορεί να παρέχει τις υπηρεσίες του, σε προσωρινή βάση σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα, χωρίς να χρειάζεται να έχει υποκατάστημα, μπορεί να παρέχει τις υπηρεσίες του στο διαδίκτυο, όταν ασκεί **διασυνοριακή εμπορική δραστηριότητα** να προστατεύεται έναντι διακριτικής φορολογικής μεταχείρισης ενώ μπορεί να υποβάλλει ελεύθερα προσφορές για δημόσιες συμβάσεις σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες⁸³.

Άρθρο 17 - Δικαίωμα ιδιοκτησίας⁸⁴

1. Κάθε πολίτης έχει δικαίωμα να είναι ιδιοκτήτης των νομίμως κτηθέντων αγαθών του, τα οποία μπορεί να χρησιμοποιεί, να διαθέτει και να τα κληροδοτεί, χωρίς κανείς να μπορεί να του στερήσει την ιδιοκτησία, παρά μόνον για λόγους δημόσιας ωφέλειας και αφού εγκαίρως τον αποζημιώσει για την απώλεια. Επίσης η χρήση αγαθών μπορεί να υπόκειται σε περιορισμούς από το νόμο, εφόσον αυτό είναι αναγκαίο για το κοινό συμφέρον.

2. Η διανοητική ιδιοκτησία αποτελεί και αυτή μια μορφή ιδιοκτησίας που επίσης προστατεύεται και αφορά τη λογοτεχνική και καλλιτεχνική ιδιοκτησία αλλά και το δικαίωμα ευρεσιτεχνίας και σημάτων καθώς και συγγενικά δικαιώματα. Η προστασία της διανοητικής ιδιοκτησίας δημιουργεί ωφέλειες, όπως για παράδειγμα ότι κάποιος που κατοχυρώνει μια εφεύρεση αποτελεί το μοναδικό πρόσωπο που μπορεί να την αναπαράγει ή να την χρησιμοποιήσει, ενώ οι υπόλοιποι χρειάζονται την άδειά του για να το κάνουν. Επίσης με μια κατοχυρωμένη εφεύρεση, η ποιότητα του προϊόντος είναι εγγυημένη και η προέλευσή του σαφής, ενώ ο εφευρέτης μπορεί να κερδίσει χρήματα σε περίπτωση που παραχωρήσει σε μια επιχείρηση την άδεια να χρησιμοποιεί το «προστατευόμενο» προϊόν⁸⁵

Άρθρο 18 - Δικαίωμα ασύλου

Το δικαίωμα ασύλου διασφαλίζεται από τους κανόνες της Σύμβασης της Γενεύης της 28^{ης} Ιουλίου 1951⁸⁶ και το Πρωτόκολλο της 31^{ης} Ιανουαρίου 1967 περί του καθεστώτος

⁸³ Στη σελίδα: https://europa.eu/youreurope/promo/docs/leaflets/common/leaflet-km3210360-d_002_el.pdf (πρόσβαση 5/3/2021)

⁸⁴ FRA, Άρθρο 17, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/17-right-property> (πρόσβαση 17/5/2020)

⁸⁵ “Your Europe”. Ευρωπαϊκή Ένωση, Στη σελίδα: https://europa.eu/youreurope/business/running-business/intellectual-property/patents/index_el.htm (πρόσβαση 19/3/2021)

⁸⁶ “ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ 1951 ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ”. Υπατη Αρμοστεία, στη σελίδα <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2018/01/04-symvasiprotokollo.pdf> (πρόσβαση 7/9/2019)

των προσφύγων καθώς και από τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ε.Ε⁸⁷.

Όσοι αφήνουν τη χώρα καταγωγής τους προκειμένου να αποφύγουν διώξεις ή σοβαρό κίνδυνο έχουν δικαίωμα να ζητήσουν διεθνή προστασία. Το άσυλο αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα και διεθνή υποχρέωση για τα συμβαλλόμενα κράτη (μεταξύ αυτών και κράτη μέλη της ΕΕ). Η ένωση έχει ενσωματώσει τις προϋποθέσεις για χορήγηση ασύλου στη νομοθεσία της, ενώ έχει δημιουργήσει και μια επιπλέον κατηγορία δικαιούχων διεθνούς προστασίας πέραν των προσφύγων, τους δικαιούχους επικουρικής προστασίας⁸⁸.

Η διαδικασία χορήγησης ασύλου πρέπει να είναι δίκαιη και αποτελεσματική σε όλα τα κράτη μέλη της Ένωσης και αυτό αποτελεί τη βάση του Κοινού Ευρωπαϊκού Συστήματος Ασύλου (CEAS). Το CEAS αποτελείται από διάφορες νομοθετικές πράξεις, όπως «ο κανονισμός του Δουβλίνου⁸⁹» που καθορίζει ποιο κράτος μέλος είναι υπεύθυνο για την εξέταση μιας αίτησης χορήγησης ασύλου, η οδηγία για τις **διαδικασίες ασύλου**, η οδηγία σχετικά με τις **συνθήκες υποδοχής** που ορίζει τις ελάχιστες απαιτήσεις για τις συνθήκες διαβίωσης των αιτούντων άσυλο και η οδηγία σχετικά με **την αναγνώριση** που αποφασίζει ποιος δικαιούται να θεωρηθεί πρόσφυγας ή πρόσωπο που δικαιούται επικουρική προστασία και προβλέπει σειρά δικαιωμάτων για τους δικαιούχους⁹⁰.

Άρθρο 19 - Προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, απέλασης και έκδοσης

1. Απαγορεύονται οι ομαδικές απελάσεις. Στόχος εδώ είναι να διασφαλιστεί ότι κάθε απόφαση θα εξετάζεται μεμονωμένα και ότι δε θα υπάρχει ενιαίο μέτρο απέλασης ατόμων που έχουν ιθαγένεια συγκεκριμένου κράτους.

2. Κανείς δεν μπορεί να απομακρυνθεί, να απελαθεί ή να εκδοθεί προς κράτος που διαθέτει σοβαρό κίνδυνο να του επιβληθεί η ποινή του θανάτου ή να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή άλλη απάνθρωπη ή εξευτελιστική ποινή ή μεταχείριση⁹¹.

⁸⁷ FRA, Άρθρο 18, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/18-right-asylum> (πρόσβαση 15/5/2020)

⁸⁸ Το καθεστώς επικουρικής προστασίας χορηγείται σε πρόσωπα που κινδυνεύουν να υποστούν σοβαρή βλάβη: α) θανατική ποινή ή εκτέλεση, ή β) βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση ή τιμωρία ή γ) σοβαρή προσωπική απειλή κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας αμάχου λόγω βίας ασκούμενης αδιακρίτως σε καταστάσεις διεθνούς ή εσωτερικής ένοπλης σύρραξης, στη χώρα καταγωγής τους.

⁸⁹ Βλ. http://asylo.gov.gr/?page_id=424 (πρόσβαση 6/6/2019)

⁹⁰ "Διασφάλιση του Δικαιώματος στο άσυλο". Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στην ιστοσελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/democracy-and-human-rights/fundamental-rights-in-the-eu/guaranteeing-the-right-to-asylum> (πρόσβαση 2/11/2019)

⁹¹ FRA, Άρθρο 19, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/18-right-asylum>

ΤΙΤΛΟΣ III: Ισότητα

Άρθρο 20 - Ισότητα έναντι του νόμου

Όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι απέναντι στο νόμο.»⁹²

Άρθρο 21 - Απαγόρευση διακρίσεων

1. Το άρθρο 21 απαγορεύει κάθε είδους διάκριση λόγω φύλου, φυλής, χρώματος, εθνοτικής καταγωγής ή κοινωνικής προέλευσης, γενετικών χαρακτηριστικών, γλώσσας, θρησκείας ή πεποιθήσεων, πολιτικών φρονημάτων ή κάθε άλλης γνώμης, ιδιότητας μέλους εθνικής μειονότητας, παρουσίας, γέννησης, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού⁹³.

2. Απαγορεύεται κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας, εντός του πεδίου εφαρμογής των Συνθηκών.

Αν και η απαγόρευση των διακρίσεων και η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι βασικά στοιχεία της έννομης τάξης της ΕΕ, συχνά παρατηρούνται διακρίσεις εις βάρος ομάδων. Γι' αυτό το λόγο το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο⁹⁴ έχει δεσμευτεί για την αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου, για την προαγωγή της ισότητας στη νομοθεσία και στη χάραξη πολιτικής.

Παρά τις προσπάθειες που γίνονται διαχρονικά παρατηρούμε διακρίσεις στην ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, στα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία, στα δικαιώματα των ατόμων ΛΟΑΔΜ, ενώ πολύ συχνά βρισκόμαστε αντιμέτωποι με φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας, κυρίως μετά την εισροή μεγάλων προσφυγικών και μεταναστευτικών ρευμάτων μετά το 2015 στα σύνορα της Ένωσης, τα οποία γίνεται προσπάθεια να αντιμετωπιστούν μέσω της παιδείας και της προαγωγής μιας ατμόσφαιρας σεβασμού και ανοχής.

Η ισότητα ανδρών και γυναικών αποτελεί θεμελιώδη αρχή της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο⁹⁵ κυρίως μέσω της Επιτροπής Δικαιωμάτων Γυναικών και Ισότητας Φύλων καταβάλει τεράστια προσπάθεια στην εδραίωση ισότητας (αν και τα

(πρόσβαση 15/5/2020)

⁹² FRA, Άρθρο 20, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/20-equality-law>

(πρόσβαση 20/6/2020)

⁹³ FRA, Άρθρο 21, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/21-apagoreysi-diakriseon> (πρόσβαση 17/12/2019)

⁹⁴ Βλ. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/603887/EPRS_ATA\(2017\)603887_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2017/603887/EPRS_ATA(2017)603887_EN.pdf) (πρόσβαση 13/3/2020)

⁹⁵ "Έκθεση σχετικά με την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την περίοδο 2014-2015". Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στη σελίδα https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0046_EL.html (πρόσβαση 17/3/2020)

βήματα που γίνονται είναι πολύ αργά)⁹⁶ και ίσων ευκαιριών μεταξύ των δύο φύλων, ενώ η Ένωση αναγνωρίζει και το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρία να επωφελούνται από μέτρα που τους εξασφαλίζουν την αυτονομία τους και την ομαλή ένταξή τους στον κοινωνικό βίο.

Άρθρο 22 - Πολιτιστική, θρησκευτική και γλωσσική πολυμορφία⁹⁷

Το σύνθημα της Ένωσης που υιοθετήθηκε για πρώτη φορά το 2000, «Ενωμένοι στην πολυμορφία» αντανακλά ακριβώς αυτό το άρθρο. Στο πλαίσιο ενός κοινού ευρωπαϊκού πολιτισμού κάθε κράτος μέλος φέρει το δικό του πολιτιστικό υπόβαθρο, οι επίσημες γλώσσες στην ένωση είναι 24, ενώ υπάρχουν και θρησκευτικές διαφορές μεταξύ των κρατών της ΕΕ, καθώς συναντάμε καθολικούς, προτεστάντες, χριστιανούς ορθοδόξους, ενώ υπάρχουν και μεγάλες μουσουλμανικές μειονότητες αλλά και άθεοι. Στα πλαίσια λοιπόν αυτά η Ένωση σέβεται την πολιτιστική, γλωσσική και θρησκευτική πολυμορφία.

Άρθρο 23 - Ισότητα γυναικών και ανδρών

Η ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλους τους τομείς, όπως η απασχόληση, η εργασία, οι αποδοχές κλ.⁹⁸ Η αρχή της ισότητας μάλιστα δεν αποκλείει τη διατήρηση ή τη θέσπιση μέτρων με ειδικά πλεονεκτήματα για τις γυναίκες⁹⁹.

Η ισότητα των φύλων είναι μια από τις βασικές αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης που κατοχυρώνεται και με το άρθρο 8 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ορίζει ότι η ένωση οφείλει να εξαλείψει τις ανισότητες και να προωθήσει την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών σε όλες τις δραστηριότητές¹⁰⁰. Η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου (gender mainstreaming¹⁰¹) αφορά όλες τις πολιτικές και τα προγράμματα των θεσμικών οργάνων και των κρατών μελών της ΕΕ για να επιτευχθεί ισότητα και καθορίστηκε για πρώτη φορά το 1996 από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Για το 2014-2020 τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά και επενδυτικά

⁹⁶ Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων, στην ιστοσελίδα: <https://eige.europa.eu/el/in-brief>, (πρόσβαση 23/12/2019)

⁹⁷ FRA, Άρθρο 22, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/22-cultural-religious-and-linguistic-diversity> (πρόσβαση 20/7/2020)

⁹⁸ FRA, Άρθρο 23, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/23-isotita-gynaikon-kai-andron> (πρόσβαση 17/4/2020)

⁹⁹ Το εν λόγω άρθρο έχει αναλυθεί αμέσως πιο πάνω στα πλαίσια του άρθρου 21.

¹⁰⁰ Στη σελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT> (πρόσβαση 11/3/2021)

¹⁰¹ Η ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου έχει υιοθετηθεί διεθνώς ως στρατηγική για την επίτευξη της ισότητας των φύλων. Περιλαμβάνει την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στην προετοιμασία, το σχεδιασμό, την εφαρμογή, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση πολιτικών, κανονιστικών μέτρων και προγραμμάτων δαπανών, με σκοπό την προώθηση της ισότητας μεταξύ γυναικών και ανδρών και την καταπολέμηση των διακρίσεων. βλ. στην ιστοσελίδα: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming> (πρόσβαση 4/4/2020)

ταμεία έχουν ως στόχο την εξάλειψη των ανισοτήτων, την προώθηση της ισότητας των φύλων και την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου¹⁰², ενώ η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τους κανονισμούς για την περίοδο 2021-2027 επαναφέρει αυτήν την προσέγγιση και αυτόν τον στόχο.

Άρθρο 24 - Δικαιώματα του παιδιού

«1. Τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην προστασία και τη φροντίδα που απαιτείται για την καλή διαβίωσή τους. Τα παιδιά μπορούν να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους. Η γνώμη τους σχετικά με ζητήματα που τα αφορούν λαμβάνεται υπόψη σε συνάρτηση με την ηλικία και την ωριμότητά τους.

2. Σε όλες τις πράξεις που αφορούν τα παιδιά, είτε επιχειρούνται από δημόσιες αρχές είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς, πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

3. Κάθε παιδί έχει δικαίωμα να διατηρεί τακτικά προσωπικές σχέσεις και απ' ευθείας επαφές με τους δύο γονείς του, εκτός εάν τούτο είναι αντίθετο προς το συμφέρον του.»¹⁰³

Όσον αφορά την πρώτη παράγραφο του συγκεκριμένου άρθρου μπορούμε εδώ να συμπληρώσουμε ότι την ίδια αναφορά συναντάμε και στο άρθρο 13 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, η οποία ορίζει ότι *«το παιδί έχει το δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ελευθερία αναζήτησης, λήψης και διάδοσης πληροφοριών και ιδεών οποιοδήποτε είδους, ανεξαρτήτως συνόρων, υπό μορφή προφορική, γραπτή ή τυπωμένη, ή καλλιτεχνική ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο της επιλογής του»¹⁰⁴.*

Μια και μέρος της παρούσας εργασίας σχετίζεται με τους μαθητές, στο συγκεκριμένο άρθρο αξίζει να σταθούμε πιο διεξοδικά και να το εξετάσουμε περαιτέρω.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με τις πολιτικές και τις νομοθεσίες προωθεί ενεργά τα δικαιώματα των παιδιών, σε συνεργασία με τους ευρωκοινοβουλευτές, τις αρμόδιες κοινοβουλευτικές επιτροπές και τη διακομματική ομάδα του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου για τα δικαιώματα των παιδιών -**“Vote for Children”¹⁰⁵**, που παρακολουθεί τη

¹⁰² European Institute For Gender Equality, Advancing work–life balance with EU Funds. A model for integrated gender-responsive interventions, στην ιστοσελίδα: <https://eige.europa.eu/publications/advancing-work-life-balance-eu-funds-model-integrated-gender-responsive-interventions>, (πρόσβαση 17/5/2020)

¹⁰³ FRA, Άρθρο 24, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/22-cultural-religious-and-linguistic-diversity> (πρόσβαση 13/6/2020)

¹⁰⁴ Στη σελίδα: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bcbf83a2> (πρόσβαση 11/3/2021)

¹⁰⁵ “Putting child rights at the heart of EU action”. VoteForChildren, στη σελίδα:

νομοθεσία της ένωσης και τις μη νομοθετικές πρωτοβουλίες του Κοινοβουλίου¹⁰⁶. Η διακομματική αυτή επιτροπή είναι οργανισμοί (ανάμεσα τους και ΜΚΟ), οι οποίοι ασχολούνται με ζητήματα των παιδιών.

Στην Ευρώπη για πρώτη φορά, οι άνθρωποι ανησυχούν ότι τα παιδιά τους μπορεί να έχουν ένα χειρότερο μέλλον απ' ό τι είχαν αυτοί¹⁰⁷. Η λιτότητα που μαστίζει την Ευρώπη την τελευταία δεκαετία και οι αυξανόμενες ανισότητες εντείνουν τον κίνδυνο για 25 εκατομμύρια παιδιά να βιώσουν φτώχεια ή αποκλεισμό. Παιδιά με αναπηρίες ή παιδιά συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων όπως οι Ρομά, αντιμετωπίζονται διαφορετικά από τους συνομηλίκους τους, ενώ συχνά παιδιά μεταναστών και προσφύγων αποκλείονται κοινωνικά και στερούνται πρόσβασης σε βασικές κοινωνικές υπηρεσίες. Η ΕΕ λοιπόν έχει θέσει ως πρωταρχικό της στόχο την προάσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών, ενώ συνεχίζει αδιάκοπα να τα προστατεύει και να τα υπερασπίζεται προσπαθώντας να διασφαλίσει ένα μέλλον μακριά από κάθε είδους διαχωρισμό.

Μια επίσης παράμετρο που αξίζει να αναφέρουμε εδώ και αφορά τα δικαιώματα των παιδιών έχει να κάνει με το διαζύγιο διεθνών ζευγαριών. Όταν λοιπόν αναφερόμαστε σε ένα διεθνές ζευγάρι του οποίου ο γάμος έχει λήξει και ο ένας από τους δυο επιθυμεί να επιστρέψει στη χώρα του ή να φύγει από τη χώρα διαμονής του σε κάποια άλλη χώρα και να πάρει μαζί του και τα παιδιά, χρειάζεται απαραίτητως τη συγκατάθεση του άλλου γονέα για να μετακομίσει μαζί με το παιδί. Σε αντίθετη περίπτωση παραβιάζεται το δικαίωμα επιμέλειας του άλλου γονέα και η πράξη συνιστά “απαγωγή παιδιού από γονέα”. Στη συγκεκριμένη περίπτωση μπορούμε να έχουμε τη συμβολή του Συντονιστή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ο οποίος μπορεί να προσφέρει καθοδήγηση με γνώμονα την αρχή του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού, δεδομένου ότι το παιδί έχει το δικαίωμα να διατηρεί σχέσεις και με τους δυο γονείς¹⁰⁸.

Άρθρο 25 - Δικαιώματα των ηλικιωμένων

Οι ηλικιωμένοι έχουν το δικαίωμα να διάγουν αξιοπρεπή και ανεξάρτητη ζωή και να συμμετέχουν στον κοινωνικό πολιτιστικό και πολιτικό βίο¹⁰⁹.

Τον Ιούνιο του 2010 στα πλαίσια του προγράμματος DAPHNE III που αφορούσε την καταπολέμηση της κακοποίησης των ηλικιωμένων παρουσιάστηκε η πρόταση ενός

<https://www.childrightsmanifesto.eu/about/> (πρόσβαση 11/3/2021)

¹⁰⁶ Στη σελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/coordinator-on-children-rights/children-rights> (πρόσβαση 11/3/2021)

¹⁰⁷ Vote For Childre, στην ιστοσελίδα: <https://www.childrightsmanifesto.eu/about/>, (πρόσβαση 22/3/2020)

¹⁰⁸ Στην ιστοσελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/at-your-service/el/be-heard/coordinator-on-children-rights/for-parents>, (πρόσβαση 6/6/2019)

¹⁰⁹ FRA, Άρθρο 25, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/25-rights-elderly> (πρόσβαση 14/6/2020)

Ευρωπαϊκού Χάρτη «των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των ηλικιωμένων που χρειάζονται βοήθεια και μακροχρόνια φροντίδα¹¹⁰». Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται τα δικαιώματα των ηλικιωμένων ανθρώπων, που πιθανόν να βασιστούν σε άλλους για φροντίδα και θεωρεί ότι η ηλικία και η εξάρτηση από άλλους δεν μπορούν να περιορίζουν την πολιτική ελευθερία και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Στο πλαίσιο των δικαιωμάτων που αφορούν τους ηλικιωμένους, θα γίνει μια σύντομη αναφορά στον τομέα της συνταξιοδότησης, κυρίως σε ότι αφορά πολίτες που έχουν εργαστεί σε παραπάνω από μια χώρες και τι ακριβώς δικαιούνται στην συνταξιοδότηση τους. Οι πολίτες της ένωσης που ζουν σε άλλη χώρα από τη χώρα καταγωγής ή εργασίας τους, έχουν δικαίωμα να λάβουν σύνταξη από την χώρα αυτή. Αν μάλιστα έχουν εργαστεί σε διάφορες χώρες της ΕΕ, μπορούν να συσσωρεύσουν συνταξιοδοτικά δικαιώματα από τις χώρες αυτές. Για να λάβει ένας πολίτης σύνταξη πρέπει να υποβάλει αίτηση στον συνταξιοδοτικό φορέα της χώρας που ζει ή εργάστηκε τελευταία φορά. Αν δεν έχει εργαστεί ποτέ στη χώρα στην οποία ζει, πρέπει η χώρα υποδοχής να προωθήσει την αίτησή του στη χώρα όπου εργάστηκε τελευταία¹¹¹.

Τα όρια ηλικίας συνταξιοδότησης ποικίλουν από χώρα σε χώρα. Έτσι, κάποιος μπορεί να λάβει σύνταξη στη χώρα όπου ζει, μόνον αφού έχει συμπληρώσει τη νόμιμη ηλικία συνταξιοδότησης σε αυτή τη χώρα. Αντιστοίχως, αν υπάρχουν συνταξιοδοτικά δικαιώματα από άλλες χώρες, το μέρος της σύνταξης λαμβάνεται μόνο αφού έχει συμπληρωθεί η νόμιμη ηλικία συνταξιοδότησης που προβλέπεται σε αυτές τις χώρες. Τα ίδια ισχύουν και για τις συντάξεις αναπηρίας και τις συντάξεις που δικαιούνται οι επιζώντες σύζυγοι ή τέκνα.

Άρθρο 26 - Ένταξη των ατόμων με αναπηρίες

Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες να επωφελούνται μέτρων που θα τους εξασφαλίσουν την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στον κοινοτικό βίο¹¹².

Στην Ευρώπη περισσότερο από 80 εκατομμύρια άνθρωποι πάσχουν από κάποια αναπηρία και αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην καθημερινότητά τους. Η Ένωση στην προσπάθειά της να προάγει την ισότητα και να προστατεύσει τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία εξετάζει νόμους και πολιτικές που θα μπορούσαν που θα

¹¹⁰ «Ευρωπαϊκός Χάρτης δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των ηλικιωμένων που χρειάζονται μακροχρόνια φροντίδα και βοήθεια». AGE Platform Europe, στην ιστοσελίδα: https://www.age-platform.eu/sites/default/files/European%20Charter_EL.pdf (πρόσβαση 22/3/2020)

¹¹¹ Η Ευρώπη σου, Κρατικές συντάξεις στο εξωτερικό, στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/youreurope/citizens/work/retire-abroad/state-pensions-abroad/index_el.htm (πρόσβαση 4/5/2020)

¹¹² FRA, Άρθρο 26, στην ιστοσελίδα: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1741-disability_key%20rights_factsheet_EL.pdf (πρόσβαση 2/5/2020)

μπορούσαν να βελτιώσουν τη ζωή τους, ενώ διεξάγει έρευνές και δημοσιεύει εκθέσεις που παρατηρούν το βαθμό συμμόρφωσης των κρατών μελών της ΕΕ με τη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του ανθρώπου και τη νομοθεσία της ΕΕ.

Η σύμβαση για τα δικαιώματα των ατόμων με αναπηρία υπογραμμίζει ιδιαίτερα την έννοια της **ένταξης**. Οι κυβερνήσεις οφείλουν να μεριμνούν για τις ανάγκες αυτών των ατόμων, να προσβλέπουν στην άρση των διακρίσεων και να στοχεύουν όχι στο να δημιουργηθούν ειδικά δικαιώματα, αλλά να διασφαλιστεί η ισότιμη απολαβή δικαιωμάτων. Σε περιπτώσεις έμμεσων διακρίσεων η νομοθεσία θα πρέπει να διασφαλίζει την ύπαρξη αυτού που ονομάζουμε «εύλογη μέριμνα». Επιπλέον η σύμβαση δίνει τη δυνατότητα να αποφασίζουν μόνο τους για τη ζωή τους και όχι να αποφασίζει ένας *κηδεμόνας*, ενώ απαιτείται από τις κυβερνήσεις να διασφαλίζεται η παροχή αποτελεσματικής πρόσβασης στο δικαστικό σύστημα, να εξασφαλίζεται η προστασία τους από πράξεις εκμετάλλευσης ή κακοποίησης και να διασφαλίζεται το δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική ζωή.

ΤΙΤΛΟΣ IV: Αλληλεγγύη

Άρθρο 27 - Δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης

Εξασφαλίζεται στους εργαζομένους ή τους εκπροσώπους τους στα ενδεδειγμένα επίπεδα, έγκαιρη ενημέρωση και διαβούλευση, στις περιπτώσεις και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές¹¹³.

Άρθρο 28 - Δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων

Οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες, ή οι αντίστοιχες οργανώσεις τους, έχουν, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, δικαίωμα να διαπραγματεύονται και να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις στα ενδεδειγμένα επίπεδα καθώς και να προσφεύγουν, σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων, σε συλλογικές δράσεις για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους, συμπεριλαμβανομένης της απεργίας¹¹⁴. Ο τρόπος και οι περιορισμοί άσκησης αυτών των δράσεων, εμπíπτουν στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. Το δικαίωμα συλλογικής δράσης έχει αναγνωρισθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως ένα από τα στοιχεία του συνδικαλιστικού δικαιώματος που ορίζεται στο άρθρο 11 της

¹¹³ FRA, Άρθρο 27, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/27-workers-right-information-and-consultation-within-undertaking> (πρόσβαση 20/5/2020)

¹¹⁴ FRA, Άρθρο 28, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/28-dikaioma-diapragmateysis-kai-sylogikon-drσεων> (πρόσβαση 17/9/2019)

Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι).

Άρθρο 29 - Δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας¹¹⁵

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα πρόσβασης σε δωρεάν υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας. Το δικαίωμα αυτό δίνει τη δυνατότητα ελεύθερης πρόσβασης σε υπηρεσίες εύρεσης εργασίας και σε άλλες εταιρείες που θα μπορούσαν να βοηθήσουν κάποιον στο να βρει εργασία ανάλογη των προσόντων και της πείρας του¹¹⁶.

Άρθρο 30 - Προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης

«Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα προστασίας έναντι κάθε αδικαιολόγητης απόλυσης, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.»¹¹⁷

Εδώ σημειώνεται ότι, σύμφωνα με τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα κατά την έναρξη της απασχόλησής του να ενημερώνεται γραπτώς για δικαιώματα και υποχρεώσεις της εργασίας του, συμπεριλαμβανομένης και της δοκιμαστικής περιόδου, ενώ σε περίπτωση απόλυσης, έχει δικαίωμα να πληροφορείται τις αιτίες της και να του παρέχεται έγκαιρη προειδοποίηση. Σε περίπτωση δε, αδικαιολόγητης απόλυσης έχει δικαίωμα επανόρθωσης με καταβολή εύλογης αποζημίωσης¹¹⁸.

Άρθρο 31 - Δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας

1. «Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε συνθήκες εργασίας οι οποίες σέβονται την υγεία, την ασφάλεια και την αξιοπρέπειά του.
2. Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε ένα όριο μέγιστης διάρκειας εργασίας, σε ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης καθώς και σε ετήσια περίοδο αμειβόμενων διακοπών».¹¹⁹

Άρθρο 32 - Απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των νέων στην εργασία

¹¹⁵ FRA, Άρθρο 29, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/29-right-access-placement-services> (πρόσβαση 29/5/2020)

¹¹⁶ Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, στην ιστοσελίδα: https://e-justice.europa.eu/content_glossary-458-el.do (πρόσβαση 13/3/2020)

¹¹⁷ FRA, Άρθρο 30, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/30-protection-event-unjustified-dismissal> (πρόσβαση 17/6/2020)

¹¹⁸ Στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_el.pdf (πρόσβαση 23/3/2020)

¹¹⁹ FRA, Άρθρο 31, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/31-fair-and-just-working-conditions> (πρόσβαση 17/6/2020)

«Η εργασία των παιδιών απαγορεύεται. Η ελάχιστη ηλικία για την ανάληψη εργασίας δεν μπορεί να είναι μικρότερη από την ηλικία κατά την οποία λήγει η υποχρεωτική σχολική φοίτηση, υπό την επιφύλαξη ευνοϊκότερων κανόνων για τους νέους και πλην περιορισμένων παρεκκλίσεων.

Οι νέοι που εργάζονται πρέπει να απολαύουν συνθηκών εργασίας προσαρμοσμένων στην ηλικία τους και να προστατεύονται από την οικονομική εκμετάλλευση ή από οποιαδήποτε εργασία που θα μπορούσε να βλάψει την ασφάλειά τους, την υγεία τους, τη σωματική, πνευματική, ηθική ή κοινωνική ανάπτυξή τους ή να θέσει σε κίνδυνο την εκπαίδευσή τους»¹²⁰.

Η Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1990), θεωρεί παιδί *κάθε ανθρώπινο όν μικρότερο των δεκαοκτώ ετών, εκτός εάν η ενηλικίωση επέλθει νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα για το παιδί νομοθεσία. (άρθρο 1)*. Αναγνωρίζει το δικαίωμα του παιδιού να προστατεύεται από οικονομική εκμετάλλευση και από την εκτέλεση εργασίας που ενέχει κινδύνους ή που μπορεί να εκθέσει σε κίνδυνο την εκπαίδευση του ή να βλάψει την υγεία του ή τη σωματική, πνευματική, ψυχική, ηθική ή κοινωνική ανάπτυξή του. Γι' αυτόν τα Συμβαλλόμενα Κράτη πρέπει να λαμβάνουν μέτρα που θα εξασφαλίζουν αυτό το δικαίωμα, όπως το να ορίζουν κατώτατο όριο εργασίας, να προβλέπουν κατάλληλη ρύθμιση των ωραρίων και των συνθηκών εργασίας και να προβλέπουν κατάλληλες ποινές προκειμένου να εξασφαλιστεί η αποτελεσματική εφαρμογή του παρόντος άρθρου.¹²¹

Άρθρο 33 - Οικογενειακή ζωή και επαγγελματική ζωή

1. *«Εξασφαλίζεται η νομική, οικονομική και κοινωνική προστασία της οικογένειας.*
2. *Κάθε πρόσωπο, προκειμένου να μπορεί να συνδυάζει την οικογενειακή με την επαγγελματική ζωή του, έχει δικαίωμα προστασίας από την απόλυση για λόγους που συνδέονται με τη μητρότητα, καθώς και δικαίωμα αμειβόμενης άδειας μητρότητας και γονικής άδειας μετά τη γέννηση ή την υιοθεσία παιδιού»*¹²².

Προκειμένου να εξασφαλιστεί ισότητα στην αγορά εργασίας μεταξύ των δύο φύλων και να διευκολυνθεί ο συνδυασμός επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής για τους εργαζόμενους γονείς, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο εξέδωσαν την Οδηγία 2019/1158, με τα οποία θεσπίζονται άδεια πατρότητας, γονική άδεια, άδεια φροντίδας και ευέλικτες ρυθμίσεις εργασίας. Ταυτόχρονα το άρθρο 12 της παρούσας

¹²⁰ FRA, Άρθρο 32, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/32-apagoreysi-tis-ergasias-ton-paidion-kai-prostasia-ton-neon-stin-ergasia> (πρόσβαση 7/11/2019)

¹²¹ “Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού”. Refworld, στην ιστοσελίδα: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bcbf83a2> (πρόσβαση 6/8/2019)

¹²² FRA, Άρθρο 33, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/33-oikogeneiaki-zoi-kai-epaggelmatiki-zoi> (πρόσβαση 12/8/2019)

συνθήκης ορίζει ότι τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν μέτρα που θα απαγορεύσουν την απόλυση, για γονείς ή φροντιστές που ζήτησαν ή έλαβαν άδεια φροντίδας τέκνων, ενώ σε διαφορετική περίπτωση θα πρέπει να επιβάλλονται κυρώσεις¹²³.

Επίσης η χρήση ευρωπαϊκών κονδυλίων για εξισορρόπηση της οικογενειακής και της επαγγελματικής ζωής είναι στο κέντρο της πρωτοβουλίας της Επιτροπής, η οποία καλεί τα κράτη-μέλη να χρησιμοποιήσουν πόρους για την επίτευξη αυτού του στόχου, όπως ορίζεται και από την προσφάτως εγκριθείσα οδηγία¹²⁴.

Άρθρο 34 - Κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή

«1. Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στις κοινωνικές υπηρεσίες που εξασφαλίζουν προστασία σε περιπτώσεις όπως η μητρότητα, η ασθένεια, το εργατικό ατύχημα, η εξάρτηση ή το γήρας καθώς και σε περίπτωση απώλειας της απασχόλησης, σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στο δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.
2. Κάθε πρόσωπο που διαμένει και διακινείται νομίμως εντός της Ένωσης έχει δικαίωμα στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στα κοινωνικά πλεονεκτήματα, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.
3. Η Ένωση, προκειμένου να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια, αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής βοήθειας προς εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης σε όλους όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στο δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές»¹²⁵.

Ο Ευρωπαϊκός κοινωνικός χάρτης μάλιστα ορίζει τόσο οι εργαζόμενοι όσο τα προστατευόμενα μέλη της οικογένειας τους δικαιούνται κοινωνικής ασφάλισης(άρθρο 12), ενώ ο κοινοτικός χάρτης ορίζει ότι κάθε εργαζόμενος δικαιούται επαρκή κοινωνική προστασία ανεξάρτητα του καθεστώτος εργασίας του ή του μεγέθους της επιχείρησης που εργάζεται.¹²⁶

¹²³ “ΟΔΗΓΙΑ (ΕΕ) 2019/1158 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 20ής Ιουνίου 2019 σχετικά με την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής για τους γονείς και τους φροντιστές και την κατάργηση της οδηγίας 2010/18/ΕΕ του Συμβουλίου”. Δίκαιο Ευρωπαϊκής Ένωσης, Στην ιστοσελίδα, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L1158&from=EN>, (πρόσβαση 27/8/2019)

¹²⁴ Δίκαιο Ευρωπαϊκής Ένωσης, Στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52017PC0253&from=EN> (πρόσβαση 6/9/2019)

¹²⁵ FRA, Άρθρο 34, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/34-koinoniki-asfalisi-kai-koinoniki-arogi> (πρόσβαση 27/2/2020)

¹²⁶ “ΣΥΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ σχετικά με την πρόσβαση στην κοινωνική προστασία για τους εργαζομένους και τους αυτοαπασχολούμενους”. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στη σελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018DC0132&from=EN> (πρόσβαση 19/3/2021)

Κάθε χώρα μέλος της ΕΕ έχει το δικό της σύστημα κοινωνικής ασφάλισης. Σε περίπτωση που κάποιος ζει ή εργάζεται σε δυο χώρες της Ένωσης οι κανόνες της ΕΕ καθορίζουν ποιο σύστημα τον καλύπτει κυρίως βάσει της εργασιακής του κατάστασης και της χώρας διαμονής του¹²⁷.

Επίσης αν κάποιος είναι άνεργος και λαμβάνει επίδομα ανεργίας στη χώρα του, μπορεί να αναζητήσει εργασία σε άλλη χώρα της ΕΕ, και να συνεχίσει να λαμβάνει το εν λόγω επίδομα –συνήθως αυτό ισχύει για τρεις μήνες με δυνατότητα παράτασης μέχρι έξι μήνες¹²⁸.

Άρθρο 35 - Προστασία της υγείας

«Ο καθένας έχει το δικαίωμα πρόσβασης στην προληπτική υγειονομική περίθαλψη και το δικαίωμα να επωφεληθεί από ιατρική περίθαλψη υπό τις προϋποθέσεις που ορίζονται από τους εθνικούς νόμους και πρακτικές. Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή όλων των πολιτικών και δραστηριοτήτων της Ένωσης εξασφαλίζεται υψηλό επίπεδο προστασίας της ανθρώπινης υγείας.»¹²⁹

Η ΕΕ συμπληρώνει τις εθνικές πολιτικές υγείας των κρατών μελών της για την επίτευξη κοινών στόχων, τη συγκέντρωση πόρων και την αντιμετώπιση κοινών προκλήσεων, όπως συνέβη και κατά την περίοδο της πανδημίας. Εκτός από τη νομοθεσία και τα πρότυπα για προϊόντα και υπηρεσίες υγείας σε επίπεδο ΕΕ, χρηματοδοτεί έργα στον τομέα της υγείας. Η πολιτική της ένωσης επικεντρώνεται στην προστασία και τη βελτίωση της υγείας, στην ισότιμη πρόσβαση όλων των Ευρωπαίων σε σύγχρονη και αποτελεσματική υγειονομική περίθαλψη και στον συντονισμό της αντιμετώπισης τυχόν σοβαρών απειλών για την υγεία που αφορούν περισσότερες από μία χώρες της ΕΕ. Με τις πολιτικές της έχει ως στόχο την πρόληψη (εμβολιασμός, καταπολέμηση της μικροβιακής αντοχής, δράσεις κατά του καρκίνου και υπεύθυνη επισήμανση των τροφίμων) και τη καταπολέμηση. Οι οργανισμοί που στηρίζουν τις εθνικές κυβερνήσεις σε θέματα σχετικά με την υγεία, το Ευρωπαϊκό Κέντρο Πρόληψης και Ελέγχου των Νόσων και ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Φαρμάκων¹³⁰.

¹²⁷ Βλέπε https://europa.eu/youreurope/citizens/work/unemployment-and-benefits/country-coverage/index_el.htm (πρόσβαση 6/6/2020)

¹²⁸ Στη σελίδα: https://europa.eu/youreurope/citizens/work/unemployment-and-benefits/unemployment/index_el.htm (πρόσβαση 12/3/2021)

¹²⁹ FRA, Άρθρο 35, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/35-health-care> (πρόσβαση 17/6/2020)

¹³⁰ “Υγεία”. Ευρωπαϊκή Ένωση, στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/european-union/topics/health_el (πρόσβαση 12/12/2019)

Σε ότι αφορά τους πολίτες της Ένωσης, κάθε ευρωπαίος πολίτης, ασφαλισμένος εθνικού συστήματος υγείας, δικαιούται:

1. Να λάβει ιατρική περίθαλψη όταν επισκέπτεται μια άλλη χώρα της ΕΕ(αρκεί να έχει την Ευρωπαϊκή Κάρτα Ασφάλισης Ασθένειας.
2. Να αποζημιωθεί για περίθαλψη που έλαβε σε άλλη χώρα της ΕΕ.
3. Να έχει πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με τα πρότυπα ασφάλειας και ποιότητας στις χώρες της ΕΕ.
4. Να λάβει ένα αντίγραφο του ιατρικού του φακέλου.
5. Να αναγνωρίζεται μια συνταγή του σε όλες τις χώρες της Ένωσης.
6. Να λαμβάνει ασφαλή και αποτελεσματικά φάρμακα.
7. Να αναφέρει ύποπτες ή ανεπιθύμητες παρενέργειες φαρμάκων.
8. Να λαμβάνει ασφαλή ιατροτεχνολογικά προϊόντα/υλικά.
9. Να επωφελείται από υψηλά κοινά ποιοτικά πρότυπα για αίμα, όργανα, ιστούς και κύτταρα.¹³¹

Κάθε πολίτης σε οποιοδήποτε κράτος μέλος της ένωσης μπορεί να λαμβάνει την απαραίτητη υγειονομική περίθαλψη, εάν αρρωστήσει ή υποστεί κάποιο ατύχημα κατά την επίσκεψή του σε άλλη χώρα της Ε.Ε. Η χώρα φιλοξενίας οφείλει να παρέχει υγειονομική περίθαλψη με τους ίδιους όρους που απολαμβάνουν και οι δικόι της πολίτες, ενώ οι πολίτες της Ε.Ε. μπορεί να έχουν την Ευρωπαϊκή Κάρτα Ασφάλισης Ασθένειας (European health insurance card), μια δωρεάν κάρτα που προσφέρει πρόσβαση, σε περίπτωση ιατρικής ανάγκης, σε δομές κρατικής περίθαλψης κατά την προσωρινή διαμονή τους σε κράτος μέλος της ΕΕ καθώς και στην Ισλανδία, το Λιχτενστάιν, τη Νορβηγία και την Ελβετία, με τους ίδιους όρους και το ίδιο κόστος με τους ασφαλισμένους της εν λόγω χώρας¹³².

Άρθρο 36 - Πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος

«Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται την πρόσβαση σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος, όπως προβλέπεται στους εθνικούς νόμους και πρακτικές, σύμφωνα με τις Συνθήκες, προκειμένου να προωθηθεί η κοινωνική και εδαφική συνοχή της Ένωσης»¹³³.

Λέγοντας, υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος εννοούμε τις υπηρεσίες που κατατάσσονται στις υπηρεσίες γενικού συμφέροντος και υπόκεινται σε συγκεκριμένες

¹³¹ “Δικαιώματα ασθενών στην Ευρωπαϊκή Ένωση βλέπε ιστοσελίδα του ΕΟΠΥΥ: https://eu-healthcare.eopyy.gov.gr/gr/3_1.aspx (πρόσβαση 28/9/2019)

¹³² “Η Ευρωπαϊκή Κάρτα Ασφάλισης Ασθένειας”. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Απασχόληση, Κοινωνικές Υποθέσεις και Κοινωνική Ένταξη, στην ιστοσελίδα: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=559&langId=el> (πρόσβαση 6/11/2019)

¹³³FRA, Άρθρο 36, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/36-access-services-general-economic-interest> (πρόσβαση 17/4/2020)

υποχρεώσεις παροχής δημόσιων υπηρεσιών είτε από το ίδιο το κράτος είτε από κάποιον ιδιωτικό φορέα. Οι υπηρεσίες αυτές διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: τις οικονομικές (που παρέχονται έναντι αμοιβής και υπόκεινται στους ευρωπαϊκούς κανόνες εσωτερικής αγοράς, όπως τα ταχυδρομεία), τις μη οικονομικές (όπως η αστυνομία, η δικαιοσύνη κ.λ.) και τις κοινωνικές (που εξυπηρετούν τις ανάγκες των ευάλωτων πολιτών, βασίζονται στις αρχές της αλληλεγγύης και της ισότιμης πρόσβασης, όπως οι υπηρεσίες παροχής στέγης).¹³⁴

Άρθρο 37 - Προστασία του περιβάλλοντος

«Ένα υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος πρέπει να ενσωματωθούν στις πολιτικές της Ένωσης και να διασφαλιστούν σύμφωνα με την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης.»¹³⁵

Η πολιτική της ΕΕ για το περιβάλλον έχει ως βασική επιδίωξη να ελαχιστοποιήσει τους κινδύνους για το κλίμα, την υγεία και τη βιοποικιλότητα¹³⁶ ενώ ταυτόχρονα μέσω της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας στοχεύει στο να γίνει η Ευρώπη η πρώτη παγκοσμίως ήπειρος με ουδέτερο ισοζύγιο διοξειδίου του άνθρακα, με την ανάπτυξη καθαρότερων πηγών ενέργειας και πράσινων τεχνολογιών.

Η ευρωπαϊκή πολιτική για το περιβάλλον βασίζεται στις αρχές της προφύλαξης, της πρόληψης και της επανόρθωσης των περιβαλλοντικών καταστροφών, καθώς και στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει». Η σημασία που δίνει η Ένωση στο περιβάλλον αποδεικνύεται από το γεγονός ότι η ευρωπαϊκή περιβαλλοντική πολιτική χρονολογείται ήδη από το 1972, (συμβούλιο των Παρισίων) όπου δηλώθηκε η ανάγκη η οικονομική επέκταση να συνοδεύεται από μια κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική. Ακολούθησαν το 1987 η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη που εισήγαγε ένα νέο «περιβαλλοντικό κεφάλαιο, η Συνθήκη του Μάαστριχ που καθιέρωσε το περιβάλλον ως επίσημο πεδίο πολιτικής της ΕΕ και το 1999 η Συνθήκη του Άμστερνταμ που ενσωμάτωσε την περιβαλλοντική προστασία σε όλες τις πολιτικές της ΕΕ με σκοπό τη βιώσιμη ανάπτυξη. Τέλος το 2009 με τη Συνθήκη της Λισαβόνας η «καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής» και η βιώσιμη ανάπτυξη έγιναν ειδικός στόχος στο πλαίσιο των σχέσεων με τρίτες χώρες¹³⁷.

¹³⁴ “Υπηρεσίες Γενικού Συμφέροντος”. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/info/topics/single-market/services-general-interest_el (πρόσβαση 17/7/2020)

¹³⁵ FRA, Άρθρο 37, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/37-environmental-protection> (πρόσβαση 17/6/2020)

¹³⁶ “Ενέργεια, κλιματική αλλαγή, περιβάλλον”. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/info/energy-climate-change-environment_el (πρόσβαση 12/3/2021)

¹³⁷ “Περιβαλλοντική πολιτική: γενικές αρχές και βασικό πλαίσιο”. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/71/environment-policy-general-principles-and-basic-framework>

Οι περιβαλλοντικές πολιτικές και η νομοθεσία της Ένωσης στοχεύουν να δώσουν στους πολίτες τη δυνατότητα να ζουν καλύτερα, και επικεντρώνονται στην καινοτόμο και κυκλική οικονομία. Κάποιες από τις περιβαλλοντικές πολιτικές της ένωσης αφορούν, την καθαρή ατμόσφαιρα, την ηχορύπανση, το αστικό περιβάλλον, τους υδάτινους πόρους, το θαλάσσιο και παράκτιο περιβάλλον, τα χημικά, την ποιότητα του εδάφους, τα απόβλητα και την ανακύκλωση κλ.¹³⁸

Άρθρο 38 - Προστασία του καταναλωτή

«Οι πολιτικές της Ένωσης διασφαλίζουν υψηλό επίπεδο προστασίας των καταναλωτών.»¹³⁹

Οι κανόνες της ΕΕ για την προστασία των καταναλωτών προβλέπουν ότι, όταν αγοράζουν προϊόντα και υπηρεσίες στην ΕΕ, πρέπει να λαμβάνουν σαφείς πληροφορίες για το συγκεκριμένο προϊόν ή την υπηρεσία, την τιμή, τα έξοδα αποστολής και παράδοσης καθώς και τα δικαιώματά τους σε περίπτωση που υπάρξει κάποιο πρόβλημα.¹⁴⁰

Συμπληρωματικά στα παραπάνω και σε ότι αφορά τα δικαιώματα των καταναλωτών (Consumer rights) θα μπορούσαμε να σημειώσουμε τα εξής.

Κάθε πολίτης της Ε.Ε. όταν αγοράζει προϊόντα ή υπηρεσίες σε οποιαδήποτε χώρα-μέλος της Ε.Ε. έχει τα ίδια δικαιώματα καταναλωτή σε ό,τι αφορά τις πληροφορίες για τις συμβάσεις, την τιμολόγηση και τις πληρωμές, τον ΦΠΑ, την αποστολή και παράδοση των προϊόντων και τις εγγυήσεις και τις επιστροφές αυτών.¹⁴¹

Επίσης όλοι οι πολίτες πρέπει να υφίστανται δίκαιη μεταχείριση ως καταναλωτές, δηλαδή να προστατεύονται από καταχρηστικούς όρους στις συμφωνίες που θα δημιουργούσαν υπερβολικές χρεώσεις σε βάρος τους¹⁴². Μπορούν να ενημερώνονται επαρκώς πριν προβούν σε αγοραπωλησία, ενώ απαγορεύονται οι παραπλανητικές και επιθετικές πρακτικές μάρκετινγκ από τους εμπόρους.

Επιπλέον οι καταναλωτές έχουν το δικαίωμα εντός 14 ημερών να στείλουν πίσω προϊόντα που δεν ανταποκρίνονται στις προσδοκίες τους ή είναι ελαττωματικά. Σε αυτή την περίπτωση μπορούν να τα αγοράσουν σε μειωμένη τιμή ή να απαιτήσουν

¹³⁸ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Περιβαλλοντική πολιτική, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/info/policies/environment_el#policies (πρόσβαση 18/4/2020)

¹³⁹ FRA, Άρθρο 38, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/38-consumer-protection> (πρόσβαση 18/6/2020)

¹⁴⁰ Στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/shopping/shopping-consumer-rights/index_el.htm (πρόσβαση 15/4/2020)

¹⁴¹ http://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/shopping/index_el.htm (πρόσβαση 17/1/2020)

¹⁴² Η Ευρώπη σου, Δικαιώματα διαμονής, στην ιστοσελίδα: http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/10_eu_rights_en.pdf (πρόσβαση 23-3-2020)

επιστροφή χρημάτων. Τέλος, οι καταναλωτές επωφελούνται από τη βελτιωμένη ασφάλεια των προϊόντων, καθώς χάρη στο σύστημα έγκαιρης προειδοποίηση της Ε.Ε καταγράφονται τα μη ασφαλή προϊόντα και απομακρύνονται από την αγορά.

Πέρα από τα παραπάνω σε αυτό το σημείο θα γίνει μία σύντομη αναφορά στα δικαιώματα των επιβατών εντός ένωσης και στα δικαιώματα σε ότι αφορά τις τηλεπικοινωνίες.

Κάθε πολίτης της Ε.Ε. όταν ταξιδεύει με αεροπλάνο, τρένο, πλοίο ή λεωφορείο στην ΕΕ έχει συγκεκριμένα δικαιώματα¹⁴³. Αρχικώς οι επιβάτες απολαμβάνουν το δικαίωμα ενημέρωσης, βοήθειας ή ακόμα και αποζημίωσης σε περιπτώσεις ακύρωσης ή μεγάλης καθυστέρησης¹⁴⁴. Ακολούθως τυγχάνουν προστασίας σε περίπτωση οργανωμένων διακοπών και μπορούν να ακυρώσουν την κράτησή τους χωρίς ποινή αν οι παρεχόμενες σε αυτούς υπηρεσίες είναι κατώτερες των συμφωνηθέντων. Επιπλέον έχουν το δικαίωμα προστασίας από διπλωματικές αρχές κράτους-μέλους της Ε.Ε., όταν ταξιδεύουν σε τρίτη χώρα, ενώ όλοι οι πολίτες μπορούν να ταξιδεύουν χωρίς να υφίστανται διακρίσεις σε περίπτωση που έχουν κάποια αναπηρία ή μειωμένη κινητικότητα.

Αξίζει εδώ να επισημάνουμε όταν αν κάποιος ταξιδεύει σε οποιοδήποτε κράτος-μέλος της ΕΕ και βρεθεί σε ανάγκη μπορεί να καλέσει τον τριψήφιο αριθμό 112 (πανευρωπαϊκός αριθμός έκτακτης ανάγκης), 24 ώρες το εικοσιτετράωρο, από σταθερό ή κινητό, ενώ παράλληλα υπάρχει και το 116 που αποτελεί μια ανοικτή γραμμή επικοινωνίας για αγνοούμενα παιδιά

Σε ότι αφορά τις τηλεπικοινωνίες όταν κάποιος χρησιμοποιεί το **κινητό** του σε άλλη χώρα της ΕΕ, δεν καταβάλλει επιπλέον ποσά, λόγω της περιαγωγής, δηλαδή της υπηρεσίας που προσφέρεται και που δίνει τη δυνατότητα ίδιων χρεώσεων με τις τιμές που ισχύουν στη χώρα του για κλήσεις, μηνύματα, δεδομένα¹⁴⁵.

¹⁴³ Η Ευρώπη σου, Δικαιώματα επιβατών, στην ιστοσελίδα: http://europa.eu/youreurope/citizens/travel/passenger-rights/index_el.htm (πρόσβαση 24/3/2020)

¹⁴⁴ Your Europe, Residence rights, στην ιστοσελίδα: http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/10_eu_rights_en.pdf (πρόσβαση 26/3/2020)

¹⁴⁵ Στη σελίδα: https://europa.eu/youreurope/citizens/consumers/internet-telecoms/mobile-roaming-costs/index_el.htm (πρόσβαση 13/3/2021)

ΤΙΤΛΟΣ V: Δικαιώματα των πολιτών

Άρθρο 39 - Δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Κάθε πολίτης της ένωσης έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, στη χώρα διαμονής του, με τους ίδιους όρους με τους υπηκόους της εν λόγω χώρας, ενώ σε ότι αφορά τους ευρωβουλευτές εκλέγονται με άμεση, καθολική, ελεύθερη και μυστική ψηφοφορία¹⁴⁶. Αν κάποιος διαμένει στη χώρα του, μπορεί να ψηφίσει υποψηφίους μόνο από τη συγκεκριμένη χώρα. Αν είναι εγγεγραμμένος και ζει σε άλλη χώρα της ΕΕ μπορεί είτε να ψηφίσει υποψηφίους μόνο από τη χώρα του είτε να συμμετάσχει στις εκλογές της χώρας υποδοχής του και να ψηφίσει υποψηφίους αυτής της χώρας. Κάθε πολίτης μπορεί να ψηφίσει μόνο μια φορά στις ευρωεκλογές. Για να ψηφίσει κάποιος στη χώρα υποδοχής του ίσως χρειαστεί να εγγραφεί έγκαιρα στις εθνικές αρχές της, αν και σε κάποιες περιπτώσεις αυτό συμβαίνει αυτόματα. Οι υπήκοοι της ΕΕ ψηφίζουν με τους ίδιους όρους που ισχύουν για τους υπηκόους της χώρας που ζουν. Όσον αφορά το δικαίωμα του εκλέγεσθαι οι υπήκοοι της ΕΕ μπορούν να είναι υποψήφιοι είτε στη χώρα καταγωγής τους, είτε στη χώρα διαμονής τους με τους ίδιους όρους που ισχύουν για τους υπηκόους της χώρα διαμονής. Υπάρχει περίπτωση να τους ζητηθεί να καταθέσουν έγγραφο που αποδεικνύει λευκό ποινικό μητρώο, ενώ αυτονοήτως έχουν δικαίωμα να θέσουν υποψηφιότητα σε μια μόνο χώρα¹⁴⁷.

Άρθρο 40 - Δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές

«Κάθε πολίτης της Ένωσης που κατοικεί σε κράτος μέλος του οποίου δεν είναι υπήκοος έχει το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές στο κράτος μέλος κατοικίας του, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους. Το δικαίωμα αυτό ασκείται με την επιφύλαξη των λεπτομερέστερων διατάξεων που θεσπίζει το Συμβούλιο, αποφασίζοντας ομόφωνα σύμφωνα με ειδική νομοθετική διαδικασία και μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Οι διατάξεις αυτές μπορούν να προβλέπουν παρεκκλίσεις όταν αυτό δικαιολογείται λόγω ειδικών προβλημάτων σε ένα κράτος μέλος».¹⁴⁸

¹⁴⁶ FRA, Άρθρο 39, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/39-right-vote-and-stand-candidate-elections-european-parliament> (πρόσβαση 18/6/2020)

¹⁴⁷ Η Ευρώπη σου, Ευρωπαϊκές εκλογές, στην ιστοσελίδα: https://europa.eu/youreurope/citizens/residence/elections-abroad/european-elections/index_el.htm (πρόσβαση 30/3/2020)

¹⁴⁸ FRA, Άρθρο 40, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/39-right-vote-and-stand-candidate-elections-european-parliament> (πρόσβαση 19/6/2020)

Άρθρο 41 - Δικαίωμα χρηστής διοίκησης

«1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην αμερόληπτη, δίκαιη και εντός ευλόγου προθεσμίας εξέταση των υποθέσεών του από τα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης.

2. Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει ιδίως: α) το δικαίωμα κάθε προσώπου σε προηγούμενη ακρόαση πριν να ληφθεί ατομικό μέτρο εις βάρος του, β) το δικαίωμα κάθε προσώπου να έχει πρόσβαση στον φάκελό του, τηρουμένων των νομίμων συμφερόντων της εμπιστευτικότητας και του επαγγελματικού και επιχειρηματικού απορρήτου, γ) την υποχρέωση της διοίκησης να αιτιολογεί τις αποφάσεις της.

3. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην αποκατάσταση εκ μέρους της Ένωσης της ζημίας που του προξένησαν τα θεσμικά όργανα ή οι υπάλληλοί της κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, σύμφωνα με τις γενικές αρχές που είναι κοινές στα δίκαια των κρατών μελών.

4. Κάθε πρόσωπο μπορεί να απευθύνεται στα θεσμικά όργανα της Ένωσης σε μία από τις γλώσσες των Συνθηκών και πρέπει να λαμβάνει απάντηση στην ίδια γλώσσα¹⁴⁹».

Ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς, το άρθρο 41 του Χάρτη και η νομοθεσία της ΕΕ προσπαθούν να προωθήσουν μια νοοτροπία εξυπηρέτησης του πολίτη, σύμφωνα με την οποία οι υπάλληλοι της ΕΕ υιοθετούν τις αρχές της χρηστής διοίκησης. Σε όλο αυτό το πλαίσιο τα πρότυπα ηθικής συμπεριφοράς έχουν πρωταρχική σημασία. Τον Ιούνιο του 2012 ο Διαμεσολαβητής δημοσίευσε τα ηθικά πρότυπα που πρέπει να διαπερνούν τη δημόσια διοίκηση της ΕΕ, με τη μορφή πέντε αρχών: αφοσίωση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και τους πολίτες της, ακεραιότητα, αντικειμενικότητα, σεβασμός προς τους άλλους και διαφάνεια.¹⁵⁰ Βασική στόχευση αυτών των αρχών θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι να ενισχυθεί η προσπάθεια που γίνεται ώστε οι υπάλληλοι της ΕΕ να κατανοήσουν και να εφαρμόσουν σωστά τους κανόνες και τις αρχές και να αποφασίζουν οι ίδιοι όταν καλούνται να χρησιμοποιήσουν την κρίση τους σε μια απόφαση. Με τον τρόπο αυτό βελτιώνεται η δημόσια διοίκηση, ενισχύεται το κράτος δικαίου και μειώνονται οι πιθανότητες αυθαιρεσίας των οργάνων της ΕΕ.

Η ΕΕ και ο Ευρωπαίος διαμεσολαβητής έχουν ως βασική επιδίωξη να προάγουν τη χρηστή δημόσια διοίκηση και μεριμνούν ώστε η αντιμετώπιση πολιτών και

¹⁴⁹ FRA, Άρθρο 41, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/41-dikaioma-hristis-dioikisis> (πρόσβαση 2/4/2020)

¹⁵⁰ "Ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς". Europe direct.,: http://europedirect.eliamep.gr/wp-content/uploads/2016/01/QK0414988ELN_002.pdf (πρόσβαση 10/4/2020)

επιχειρήσεων να είναι δίκαιη, εύλογη και να διαπνέεται από ευαισθησία.¹⁵¹ Βασική αρχή της δράσης του Διαμεσολαβητή είναι ότι η έννοια της χρηστής διοίκησης έχει ευρύτερο περιεχόμενο από την σύννομη άσκησή της ενώ η προσέγγισή του είναι ευρύτερη από εκείνη των δικαστηρίων που εστιάζουν μόνο στη νομιμότητα.

Άρθρο 42 - Δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα

«Κάθε πολίτης της Ένωσης και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που διαμένει ή έχει την καταστατική του έδρα σε ένα κράτος μέλος, έχει δικαίωμα πρόσβασης σε έγγραφα των θεσμικών οργάνων (του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του Συμβουλίου), οργανισμών, γραφείων και οργανισμών της Ένωσης, ανεξάρτητα από το μέσο του.»¹⁵²

Το ανοικτό πνεύμα αποτελεί ένα από τα κατεξοχήν χαρακτηριστικά της ένωσης. Μαζί με την πρόσβαση των πολιτών σε έγγραφα δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για προαγωγή της λογοδοσίας, οριοθέτηση της δημόσιας εξουσίας και τίθενται τα θεμέλια ώστε να δημιουργηθεί μια στέρεη σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ θεσμικών οργάνων και πολιτών. Ο ισχυρισμός της δημόσιας διοίκησης ότι προσπαθεί για το καλύτερο δεν αρκεί για να κερδίσει την εμπιστοσύνη των πολιτών και γι' αυτό είναι επιτακτική πλέον η ανάγκη οι πολίτες να μπορούν ανά πάσα στιγμή να διαπιστώσουν μόνοι τους αυτόν τον ισχυρισμό. Ένα βασικό στοιχείο που συμβάλλει στην όλη προσπάθεια (και για το οποίο έγινε αναφορά στο αμέσως προηγούμενο άρθρο) είναι το δικαίωμα γνώσης και κατανόησης των εγγράφων στη μητρική γλώσσα κάθε πολίτη.

Ο κάθε πολίτης που ζητά πρόσβαση σε έγγραφα δεν υποχρεούται να αιτιολογήσει την αίτησή του ενώ η δημόσια διοίκηση της ΕΕ μπορεί να αρνηθεί την πρόσβαση (τουλάχιστον στο σύνολο του εγγράφου, αν πρόκειται για πολυσέλιδο κείμενο), εφόσον κρίνει ότι συγκεκριμένα τμήματά του δεν είναι συναφή με το αίτημα του ενδιαφερομένου¹⁵³.

Άρθρο 43 - Ευρωπαϊός Διαμεσολαβητής

«Κάθε πολίτης της Ένωσης και κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που διαμένει ή έχει την καταστατική του έδρα σε ένα κράτος μέλος έχει το δικαίωμα να παραπέμπει σε υποθέσεις κακής διοίκησης του Ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή στις δραστηριότητες των

¹⁵¹ Ευρωπαϊός Διαμεσολαβητής, Η χρηστή διοίκηση στην πράξη: οι αποφάσεις του Ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή 2013, στην ιστοσελίδα: <https://www.ombudsman.europa.eu/pdf/el/56331> (πρόσβαση 17/4/2020)

¹⁵² FRA, Άρθρο 42, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/42-dikaioma-prosvasis-sta-eggrafa> (πρόσβαση 5/4/2020)

¹⁵³ Βλ. <https://www.ombudsman.europa.eu/pdf/el/56331> (πρόσβαση 17/4/2020)

θεσμικών οργάνων, οργανισμών ή γραφείων της Ένωσης, με την εξαίρεση του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης που ενεργεί στο δικαστικό του ρόλο»¹⁵⁴.

Ο Θεσμός του ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή υπάρχει εδώ και 25 χρόνια και σήμερα συντονίζει το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Διαμεσολαβητών, που συγκεντρώνει εθνικούς και περιφερειακούς διαμεσολαβητές από 96 γραφεία σε 36 ευρωπαϊκές χώρες. Οι κύριοι τομείς εργασίας του αφορούν τη διαφάνεια, κυρίως την πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες και έγγραφα, τη λογοδοσία και τη λήψη αποφάσεων χωρίς αποκλεισμούς, τη δεοντολογία, τη διαχείριση δημόσιου χρήματος της ΕΕ, τα θεμελιώδη δικαιώματα, τις διοικητικές διαδικασίες και πρακτικές και ζητήματα που αφορούν τα μέλη του προσωπικού της ΕΕ. Ο ρόλος του είναι να είναι φύλακας της χρηστής διοίκησης, να διασφαλίζει ότι δεν καταπατώνται τα θεμελιώδη δικαιώματα, ενώ ασχολείται και με τους διαγωνισμούς της ΕΕ και κυρίως σε ότι αφορά προβλήματα με προσφορές της ΕΕ και επιχορηγήσεις. Ο οποιοσδήποτε μπορεί να απευθυνθεί στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή (άτομα, επιχειρήσεις, ενώσεις, κοινωνία πολιτών) για θέματα που αφορούν προβλήματα με τη διοίκηση της ΕΕ. Οι περισσότερες έρευνες που ξεκινά οφείλονται σε καταγγελίες, ενώ μπορεί να ξεκινήσει και ο ίδιος έρευνα πρωτοβουλίας. Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω και στο πλαίσιο του ανοικτού πνεύματος που διέπει την ΕΕ, η διευκόλυνση των πολιτών στο να παρακολουθούν και να συμμετέχουν σε συζητήσεις της ΕΕ, μέσω του ρόλου του Διαμεσολαβητή μπορεί να απομακρύνει αντιλήψεις που επικρατούν εδώ και δεκαετίες ότι η ΕΕ είναι μακρινή και περίπλοκη.¹⁵⁵

Άρθρο 44 - Δικαίωμα αναφοράς

«Δικαίωμα υποβολής αναφοράς στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Κάθε ευρωπαίος πολίτης έχει το δικαίωμα να υποβάλει αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για θέμα σχετικό με την ΕΕ και το οποίο τον αφορά άμεσα. Παρόλο που το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν έχει εξουσία να επιλύσει απευθείας το ζήτημα, μπορεί να επιστήσει την προσοχή των αρμοδίων και να ασκήσει πίεση για την επίλυσή του»¹⁵⁶.

Με την έναρξη της ισχύος της Συνθήκης του Μάαστριχ, όλοι οι πολίτες της Ένωσης, μπορούν να υποβάλλουν αναφορά στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με τη μορφή καταγγελίας ή αιτήματος, για θέματα που εμπίπτουν στις αρμοδιότητες της Ε.Ε., η οποία εξετάζεται από την Επιτροπή Αναφορών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Το

¹⁵⁴ FRA, Άρθρο 43, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/43-european-ombudsman> (πρόσβαση 20/4/2020)

¹⁵⁵ European Ombudsman, στην ιστοσελίδα: <https://www.ombudsman.europa.eu/webpub/25years/en/index.html> (πρόσβαση 24/4/2020)

¹⁵⁶ FRA, Άρθρο 44, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/44-right-petition> (πρόσβαση 19/6/2020)

δικαίωμα της αναφοράς αποτελεί έναν απλό και άμεσο τρόπο επικοινωνίας των ευρωπαϊκών πολιτών με τα θεσμικά όργανα της Ε.Ε. για αιτήματα που τους απασχολούν.¹⁵⁷

Άρθρο 45 - Ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής¹⁵⁸

Η ελεύθερη κυκλοφορία πολιτών εντός της Ένωσης, δίνει τη δυνατότητα στους πολίτες της Ε.Ε. να ταξιδεύουν, να σπουδάζουν, να ασκούνται επιχειρηματικά, να εργάζονται ή και να διαμένουν σε άλλες χώρες της Ε.Ε.

Οι πολίτες της Ένωσης, που μετακινούνται συχνά σε άλλη χώρα της Ε.Ε. είτε για σπουδές είτε για εργασία είναι κυρίως οι νέοι πολίτες, οι οποίοι προκειμένου να βελτιώσουν τις δεξιότητές τους μετακινούνται για σπουδές, κατάρτιση ή εθελοντισμό (προγράμματα ERASMUS), είτε κατά τη διάρκεια των σπουδών τους ή μετά το πέρας αυτών και θεωρούν την ελεύθερη κυκλοφορία μαζί με την ειρήνη ανάμεσα στα κράτη-μέλη της Ε.Ε. ως τα θετικότερα επίτευγμα της Ε.Ε.¹⁵⁹

Για να αναλύσουμε λίγο περισσότερο το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής σε οποιοδήποτε κράτος-μέλος θα μπορούσαμε να υπογραμμίσουμε ότι με αυτήν την ελευθερία ο Ευρωπαίος Πολίτης μπορεί εύκολα να μετακινείται σε άλλο κράτος-μέλος για να εργαστεί ή να σπουδάσει ή να εγκατασταθεί με την οικογένειά του και να ανταλλάξει εμπειρίες και συνήθειες στα πλαίσια της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας. Η κινητικότητα των πολιτών εντός της ΕΕ δίνει ευκαιρίες τόσο στους ίδιους τους πολίτες που μετακινούνται όσο και στις κυβερνήσεις των κρατών που τους υποδέχονται πχ δυνατότητα ανταλλαγή καλών πρακτικών και τεχνογνωσίας.¹⁶⁰

Άρθρο 46 - Διπλωματική και προξενική προστασία

Κάθε πολίτης της Ένωσης, ο οποίος βρίσκεται σε έδαφος τρίτης χώρας στην οποία δεν αντιπροσωπεύεται το κράτος μέλος του οποίου είναι υπήκοος, χαίρει της διπλωματικής και προξενικής προστασίας κάθε κράτους μέλους, υπό τους ίδιους μάλιστα όρους που ισχύουν και έναντι των υπηκόων αυτού του κράτους.¹⁶¹

¹⁵⁷European Parliament, Fact Sheets on the European Union, στην ιστοσελίδα:

http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuld=FTU_2.1.4.html (πρόσβαση 2/5/2020)

¹⁵⁸ FRA, Άρθρο 45, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/45-freedom-movement-and-residence> (πρόσβαση 19/6/2020)

¹⁵⁹Βλ. σχετικά αποτελέσματα, ευρωβαρομέτρων των τελευταίων ετών. Το ζήτημα θα αναλυθεί διεξοδικά σε επόμενη ενότητα.

¹⁶⁰ I.R.T.E.A. στην ιστοσελίδα: <http://www.irtea.gr/?lang=el> (πρόσβαση 18/5/2020)

¹⁶¹FRA, Άρθρο 46, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/46-diplomatic-and-consular-protection> (με πρόσβαση 18/5/2020)

Πιο συγκεκριμένα με την οδηγία (ΕΕ) 2015/637¹⁶² σχετικά με τον συντονισμό και τη συνεργασία προς διευκόλυνση της προξενικής προστασίας για μη αντιπροσωπευόμενους πολίτες της Ένωσης σε τρίτες χώρες, οι ευρωπαίοι πολίτες της ΕΕ που μένουν ή ταξιδεύουν σε τρίτες χώρες στις οποίες το κράτος καταγωγής τους δεν αντιπροσωπεύεται διπλωματικά, θα απολαμβάνουν διευρυμένη προξενική προστασία. Οι κανόνες αυτοί δίνουν τη δυνατότητα στους ευρωπαίους πολίτες οι οποίοι αντιμετωπίζουν κάποιο πρόβλημα σε ένα κράτος μη μέλος της ΕΕ να λάβουν βοήθεια από πρεσβεία ή προξενίο οπουδήποτε κράτους μέλους της ΕΕ το οποίο διατηρεί εκεί διπλωματική αντιπροσωπεία. Οι ευρωπαίοι πολίτες μπορούν να αιτηθούν προξενικής προστασίας σε περίπτωση κρίσης ή φυσικής καταστροφής, σε περίπτωση σοβαρής ασθένειας, ή ακόμα και αν υπάρξουν θύματα κάποιου εγκλήματος, εάν συλληφθούν ή εάν χάσουν το διαβατήριό τους..

ΤΙΤΛΟΣ VI: Δικαιοσύνη

Άρθρο 47 - Δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου

«Κάθε πρόσωπο του οποίου παραβιάζονται τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που κατοχυρώνονται από το δίκαιο της Ένωσης έχει το δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον δικαστηρίου.

Όλοι δικαιούνται δίκαιη και δημόσια ακρόαση εντός εύλογου χρονικού διαστήματος από ένα ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που είχε συσταθεί προηγουμένως από το νόμο. Όλοι θα έχουν τη δυνατότητα να ενημερώνονται, να υπερασπίζονται και να εκπροσωπούνται.

Η νομική συνδρομή διατίθεται σε εκείνους που δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους στο μέτρο που η βοήθεια αυτή είναι απαραίτητη για την εξασφάλιση αποτελεσματικής πρόσβασης στη δικαιοσύνη¹⁶³.»

Σύμφωνα με το ευρωπαϊκό (αλλά και το διεθνές δίκαιο) για τα ανθρώπινα δικαιώματα, η έννοια της πρόσβασης στη δικαιοσύνη υποχρεώνει τα κράτη να διασφαλίζουν σε κάθε φυσικό πρόσωπο το δικαίωμα της πρόσβασης σε δικαστήριο, αρχικά σε εθνικό επίπεδο.¹⁶⁴ Η πρόσβαση στη δικαιοσύνη του δίνει τη δυνατότητα να προστατεύεται από παραβιάσεις των δικαιωμάτων του, να ασκεί προσφυγές κατά αδικοπραξιών, να

¹⁶² ΟΔΗΓΙΑ (ΕΕ) 2015/637 ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ”, Ευρωπαϊκή Ένωση, στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0637&from=EN> (με πρόσβαση 26/4/2020)

¹⁶³ FRA, Άρθρο 47, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/47-right-effective-remedy-and-fair-trial> (με πρόσβαση 27/4/2020)

¹⁶⁴ “ Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη”. Council of Europe, στην ιστοσελίδα: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_ELL.pdf (πρόσβαση 24/4/2020)

καταλογίζει ευθύνες στην εκτελεστική εξουσία, να υπερασπίζεται τον εαυτό του στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και αποτελεί σημαντικό στοιχείο του κράτους δικαίου.

Τα δικαστήρια επιβάλλεται να είναι ανεξάρτητα, δηλαδή να λειτουργούν με βάση κανόνες που αποσκοπούν στην προστασία από εξωτερικές πιέσεις και στη διασφάλιση της ουδετερότητας και αμερόληπτα -ο υπεύθυνος έκδοσης αποφάσεων πρέπει να έχει ανοικτό πνεύμα και να μην επηρεάζεται από προκαταλήψεις. Το αν μια ακρόαση θεωρείται δίκαιη, εξαρτάται από τη δυνατότητα του φυσικού προσώπου να έχει πρόσβαση στη δικαιοσύνη, δηλαδή πρόσβαση σε δημόσια ακρόαση. Τέλος με βάση το δίκαιο της ΕΕ, το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο πρέπει να είναι αποτελεσματικό για όλα τα φυσικά πρόσωπα, ανεξάρτητα από την οικονομική τους κατάσταση. Γι' αυτό το λόγο τα κράτη οφείλουν να λαμβάνουν μέτρα ώστε να διασφαλίζεται ισότιμη πρόσβαση στις διαδικασίες. Εάν ένας πολίτης της Ένωσης πέσει θύμα αξιόποινης πράξης, έχει ορισμένα δικαιώματα. Αυτά μπορεί να περιλαμβάνονται στη διαδικασία κατά του δράστη (ποινική διαδικασία) ή να αφορούν αποζημίωση, προστασία και συνδρομή. Τα δικαιώματα αυτά διαφέρουν μεταξύ των διάφορων κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.¹⁶⁵

Κάθε χρόνο, εκτιμάται ότι το 15% των Ευρωπαίων ή 75 εκατομμυρίων ατόμων στην Ευρωπαϊκή Ένωση πέφτουν θύματα εγκληματικών ενεργειών. Όλο και περισσότεροι άνθρωποι ταξιδεύουν, ζουν ή σπουδάζουν στο εξωτερικό σε άλλη χώρα της ΕΕ και μπορούν να καταλήξουν θύματα εγκληματικών πράξεων¹⁶⁶.

Τα άτομα που πέφτουν θύματα εγκληματικών πράξεων έχουν ποικίλες ανάγκες, οι οποίες διαφέρουν κατά περίπτωση. Για την κάλυψή τους, όλα τα θύματα πρέπει να αντιμετωπίζονται ξεχωριστά. Ωστόσο, οι ανάγκες των θυμάτων γίνεται να ομαδοποιηθούν σε 5 ευρείες κατηγορίες, καθώς παρουσιάζεται

- Ανάγκη για σεβασμό και αναγνώρισής τους ως θυμάτων
- Ανάγκη για προστασία από εκφοβισμό, αντίποινα και περαιτέρω βλάβη από τον κατηγορούμενο ή ύποπτο και από βλάβη κατά τη διάρκεια ποινικών ερευνών και δικαστικών διαδικασιών

¹⁶⁵ Στην ιστοσελίδα: https://e-justice.europa.eu/content_victims_of_crime-65-el.do?init=true (πρόσβαση 24/4/2020)

¹⁶⁶ "Υποστήριξη και Προστασία Θυμάτων". Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/victims-rights_el (πρόσβαση 24/4/2020)

- Ανάγκη για άμεση βοήθεια μετά από έγκλημα, μακροπρόθεσμη σωματική και ψυχολογική βοήθεια και πρακτική βοήθειας
- πρόσβαση στη δικαιοσύνη για να εξασφαλιστεί ότι τα θύματα γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, τα κατανοούν και μπορούν να συμμετέχουν στις διαδικασίες
- αποζημίωση και αποκατάσταση, είτε μέσω χρηματικής αποζημίωσης που καταβάλλεται από το κράτος ή από τον δράστη είτε μέσω διαμεσολάβησης ή άλλης μορφής αποκαταστατικής δικαιοσύνης.

Άρθρο 48 - Τεκμήριο αθωότητας και δικαιώματα της υπεράσπισης

«1. Όποιος έχει κατηγορηθεί θεωρείται αθώος έως ότου αποδειχθεί ένοχος σύμφωνα με το νόμο.
2. Ο σεβασμός για τα δικαιώματα υπεράσπισης όσων έχουν κατηγορηθεί είναι εγγυημένος»¹⁶⁷.

Κάθε άτομο που κατηγορείται για κάποιο αδίκημα έχει κάποια ελάχιστα δικαιώματα, όπως το να ενημερώνεται σε γλώσσα που κατανοεί, να ενημερώνεται για την εναντίον του κατηγορία, να έχει δωρεάν διερμηνέα αν δεν κατανοεί τη γλώσσα του δικαστηρίου κ.λ.

Στα ποινικά δικαστήρια υπεύθυνος για την απόδειξη της κατηγορίας που απαγγέλθηκε στον κατηγορούμενο είναι ο εισαγγελέας κυρίως και σε κάποιες περιπτώσεις και ο συνήγορος υπεράσπισης¹⁶⁸.

Σύμφωνα με τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων για το τεκμήριο της αθωότητας, κάθε κατηγορούμενος πρέπει να αντιμετωπίζεται σα να μην έχει διαπράξει αδίκημα μέχρι να συγκεντρωθούν επαρκείς αποδείξεις εναντίων του. Ταυτόχρονα το δικαστήριο οφείλει να μην είναι προκατειλημμένο έναντί του και δε θα πρέπει να κηρύσσεται ένοχος πριν αποδειχτεί η ενοχή του. Δε θα πρέπει να προφυλακίζεται εκτός αν υπάρχει επιτακτικοί λόγοι και αν οι συνθήκες κράτησης πρέπει να είναι σύμφωνες με την τεκμαιρώμενη αθωότητά του. Τέλος ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να αρνηθεί να απαντήσει σε ερωτήσεις και το δικαίωμα μη εξαναγκασμού σε

¹⁶⁷ FRA, Άρθρο 48, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/48-presumption-innocence-and-right-defence> (πρόσβαση 18/5/2020)

¹⁶⁸ Στην ιστοσελίδα: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_ELL.pdf (πρόσβαση 18/5/2020)

προσκόμιση ενοχοποιητικών αποδείξεων πριν τη δίκη (προνόμιο μη αυτοενοχοποίησης).¹⁶⁹

Άρθρο 49 - Αρχές της νομιμότητας και της αναλογικότητας αξιοποιώνων πράξεων και ποινών

«1. Κανείς δεν θεωρείται ένοχος για ποινικό αδίκημα λόγω οποιασδήποτε πράξης ή παράλειψης που δεν συνιστούσε ποινικό αδίκημα σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο ή το διεθνές δίκαιο τη στιγμή που διαπράχθηκε. Ούτε θα επιβάλλεται βαρύτερη ποινή από εκείνη που ίσχυε κατά τη στιγμή που διαπράχθηκε το ποινικό αδίκημα. Εάν, μετά τη διάπραξη ποινικού αδικήματος, ο νόμος προβλέπει ελαφρύτερη ποινή, αυτή θα ισχύει.
2. Το παρόν άρθρο δεν προδικάζει τη δίκη και την τιμωρία οποιουδήποτε προσώπου για οποιαδήποτε πράξη ή παράλειψη που, τη στιγμή που διαπράχθηκε, ήταν εγκληματική σύμφωνα με τις γενικές αρχές που αναγνωρίζει η κοινότητα των εθνών.
3. Η σοβαρότητα των κυρώσεων δεν πρέπει να είναι δυσανάλογη με το ποινικό αδίκημα»¹⁷⁰.

Άρθρο 50 - Δικαίωμα του προσώπου να μη δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη

Κανείς δεν μπορεί να δικαστεί ή να τιμωρηθεί ξανά σε ποινικές διαδικασίες για αδίκημα για το οποίο έχει ήδη αφεθεί ή καταδικαστεί τελικά εντός της Ένωσης σύμφωνα με το νόμο¹⁷¹.

Υπάρχει δυνατότητα να δικαστεί κάποιος ξανά για το ίδιο αδίκημα αν υπάρχουν αποδείξεις για νέα ή προσφάτως ανακαλυφθέντα γεγονότα, ή εάν υπήρξε θεμελιώδες ελάττωμα στις προηγούμενες διαδικασίες που θα μπορούσε να επηρεάσει την έκβαση της υπόθεσης. Η αρχή “non bis in dem”¹⁷² ισχύει όχι μόνο εντός της δικαιοδοσίας ενός κράτους αλλά και μεταξύ των δικαιοδοσιών πολλών κρατών μελών, για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων και για την καταπολέμηση της διαφθοράς.

¹⁶⁹ “Πράσινη Βίβλος- Το τεκμήριο της Αθωότητας”. Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Στην ιστοσελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52006DC0174&from=EN> (πρόσβαση 25/5/2020)

¹⁷⁰ FRA, Άρθρο 49, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/49-principles-legality-and-proportionality-criminal-offences-and-penalties> (πρόσβαση 18/5/2020)

¹⁷¹ FRA, Άρθρο 50, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/50-right-not-be-tried-or-punished-twice-criminal-proceedings-same-criminal> (πρόσβαση 20/5/2020)

¹⁷² Η απαγόρευση της διπλής διακινδύνευσης, δηλαδή να μη διώκεται ούτε να δικάζεται κανείς δύο φορές για τις ίδιες πράξεις και για την ίδια αξιόποινη συμπεριφορά. βλ. στην ιστοσελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2003-0354+0+DOC+XML+V0//EL> (πρόσβαση 15/5/2020)

ΤΙΤΛΟΣ VII: Γενικές Διατάξεις

Άρθρο 51 - Πεδίο εφαρμογής

«1. Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά όργανα, τους οργανισμούς και τους οργανισμούς της Ένωσης λαμβάνοντας δεόντως υπόψη την αρχή της επικουρικότητας και στα κράτη μέλη μόνο όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, σέβονται τα δικαιώματα, τηρούν τις αρχές και προωθούν την εφαρμογή τους σύμφωνα με τις αντίστοιχες εξουσίες τους και σέβονται τα όρια των εξουσιών της Ένωσης, όπως της απονέμονται στις Συνθήκες.

2. Ο Χάρτης δεν επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου πέραν των εξουσιών της Ένωσης ή δεν θεσπίζει νέα εξουσία ή καθήκον για την Ένωση, ούτε τροποποιεί αρμοδιότητες και καθήκοντα όπως ορίζονται στις Συνθήκες.»¹⁷³

Άρθρο 52 - Εμβέλεια και ερμηνεία των δικαιωμάτων και των αρχών

«1. Οποιοσδήποτε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται από τον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να σέβεται την ουσία αυτών των δικαιωμάτων και ελευθεριών. Με την επιφύλαξη της αρχής της αναλογικότητας, οι περιορισμοί μπορούν να γίνουν μόνο εάν είναι απαραίτητοι και πληρούν πραγματικά τους στόχους γενικού συμφέροντος που αναγνωρίζονται από την Ένωση ή την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των άλλων.

2. Τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από τον παρόντα Χάρτη και για τα οποία υπάρχει πρόβλεψη στις Συνθήκες, ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που καθορίζονται από αυτές τις Συνθήκες.

3. Στο μέτρο που ο Χάρτης αυτός περιέχει δικαιώματα τα οποία αντιστοιχούν σε δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τη Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και το πεδίο εφαρμογής αυτών των δικαιωμάτων θα είναι τα ίδια με αυτά που ορίζει η εν λόγω Σύμβαση. Αυτή η διάταξη δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.

4. Στο μέτρο που ο Χάρτης αναγνωρίζει τα θεμελιώδη δικαιώματα που απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, τα δικαιώματα αυτά ερμηνεύονται σύμφωνα με αυτές τις παραδόσεις.

5. Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη που περιέχουν αρχές μπορούν να εφαρμόζονται με νομοθετικές και εκτελεστικές πράξεις που λαμβάνονται από θεσμικά όργανα, οργανισμούς και υπηρεσίες της Ένωσης και από πράξεις των κρατών μελών όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο, κατά την άσκηση των αντίστοιχων εξουσιών. Πρέπει να

¹⁷³ FRA, Άρθρο 51, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/51-field-application> (πρόσβαση 15/5/2020)

είναι δικαστικά αναγνωρίσιμες μόνο στην ερμηνεία τέτοιων πράξεων και στην απόφαση περί νομιμότητας.

6. Λαμβάνονται πλήρως υπόψη οι εθνικοί νόμοι και πρακτικές όπως ορίζονται στον παρόντα Χάρτη.

7. Οι εξηγήσεις που καταρτίζονται ως τρόπος παροχής καθοδήγησης για την ερμηνεία του παρόντος Χάρτη λαμβάνονται δεόντως υπόψη από τα δικαστήρια της Ένωσης και των κρατών μελών»¹⁷⁴.

Άρθρο 53 - Επίπεδο προστασίας

«Τίποτα στον παρόντα Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιοριστικό ή με δυσμενή επιρροή στα ανθρώπινα δικαιώματα και στις θεμελιώδεις ελευθερίες, όπως αναγνωρίζονται, στους αντίστοιχους τομείς εφαρμογής τους, από το δίκαιο της Ένωσης και το διεθνές δίκαιο και από διεθνείς συμφωνίες στις οποίες η Ένωση ή όλα τα κράτη μέλη είναι συμβαλλόμενα μέρη, συμπεριλαμβανομένων την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και τα συντάγματα των κρατών μελών.»¹⁷⁵

Άρθρο 54 - Απαγόρευση της κατάχρησης δικαιώματος

«Τίποτα στον παρόντα Χάρτη δεν ερμηνεύεται ως υπονοούμενο δικαίωμα συμμετοχής σε οποιαδήποτε δραστηριότητα ή εκτέλεση οποιασδήποτε πράξης που έχει ως στόχο την καταστροφή οποιουδήποτε δικαιώματος και ελευθερίας που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη ή στον περιορισμό τους σε μεγαλύτερο βαθμό από αυτόν που προβλέπεται»¹⁷⁶.

Ολοκληρώνοντας την πιο πάνω ενότητα στην οποία έγινε αναλυτή αναφορά στα δικαιώματα των Ευρωπαίων Πολιτών, όπως αυτά ορίζονται στο Χάρτη, αξίζει να αναφερθούμε σε τρία ακόμα δικαιώματα που αφορούν, τον τομέα της οικονομίας -την μεταφορά χρημάτων στο εξωτερικό και την φορολογία των ευρωπαίων πολιτών στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής Αγοράς - και την Πρωτοβουλία Πολιτών.

¹⁷⁴ FRA, Άρθρο 52, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/52-scope-and-interpretation-rights-and-principles> (πρόσβαση 17/5/2020)

¹⁷⁵ FRA, Άρθρο 53, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/53-level-protection> (πρόσβαση 18/5/2020)

¹⁷⁶ FRA, Άρθρο 54, στην ιστοσελίδα: <https://fra.europa.eu/en/eu-charter/article/54-prohibition-abuse-rights> (πρόσβαση 19/5/2020)

Δικαιώματα για μεταφορά χρημάτων στο εξωτερικό

Οι Ευρωπαϊκοί κανόνες προστατεύουν τους πολίτες της ΕΕ όταν **μεταφέρουν χρήματα** μεταξύ χωρών της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, σε ότι αφορά πληρωμές στο εξωτερικό αν η συναλλαγή γίνεται με ευρώ, η επιβάρυνση είναι η ίδια τόσο εντός της χώρας του συναλλασσόμενου όσο και σε οποιαδήποτε άλλη χώρα. Αυτό ισχύει και για μεταφορά χρημάτων μεταξύ λογαριασμών διαφορετικών χωρών, για αναλήψεις από ΑΤΜ, για πληρωμές με πιστωτικές ή χρεωστικές κάρτες κ.λ. Επιχειρήσεις και υπηρεσίες που δέχονται μεταφορά χρημάτων σε ευρώ εντός της χώρας τους πρέπει να δέχονται πληρωμές σε ευρώ από το εξωτερικό. Σε ότι αφορά τη μεταφορά μετρητών στο εξωτερικό, όταν κάποιος εισέρχεται ή εξέρχεται από την ΕΕ και φέρει μετρητά άνω των 10.000 ευρώ πρέπει να δηλώσει το ποσό αυτό στις τελωνειακές αρχές, συμπληρώνοντας το ευρωπαϊκό δελτίο δήλωσης μετρητών. Σε ότι έχει να κάνει με την εγγύηση καταθέσεων, οι τραπεζικές καταθέσεις καλύπτονται μέχρι το όριο των 100.000 ευρώ και σε ότι αφορά δάνεια και επενδύσεις, ένας ιδιώτης μπορεί να λάβει καταναλωτικό δάνειο σε οποιαδήποτε χώρα της ΕΕ. Και αν αλλάξει γνώμη, μπορεί να καταγγείλει μια δανειακή σύμβαση εντός 14 ημερών μετά την υπογραφή της, ενώ μπορεί να αγοράζει και να πουλάει μετοχές και άλλα χρηματοπιστωτικά προϊόντα σε όλες τις χώρες της ΕΕ¹⁷⁷.

Δικαίωμα για ίδια φορολογική μεταχείριση

Κάθε ευρωπαίος πολίτης που ζει σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα έχει τα ίδια φορολογικά δικαιώματα με τους υπηκόους της χώρας υποδοχής και έχει τις ίδιες φορολογικές εκπτώσεις όσον αφορά πληρωμές. Στην ΕΕ δεν υπάρχει ενιαία νομοθεσία φορολόγησης πολιτών που ζουν και εργάζονται σε άλλη χώρα της ΕΕ, αλλά αυτό καλύπτεται από την εκάστοτε εθνική νομοθεσία και από συμφωνίες περί διπλής φορολόγησης μεταξύ χωρών. Όταν κάποιος ευρωπαίος πολίτης μετακινείται στο εσωτερικό της ΕΕ, πληρώνει εισφορές κοινωνικής ασφάλισης μόνο σε μία χώρα ακόμη κι αν εργάζεται σε περισσότερες χώρες και το ίδιο ισχύει και για τις παροχές κοινωνικής ασφάλισης.¹⁷⁸

Το δικαίωμα να ακούγεται η φωνή των Ευρωπαίων πολιτών (Making your voice heard)¹⁷⁹, πράγμα το οποίο σημαίνει, ότι μπορούν οι Ευρωπαίοι να εκφράζουν την

¹⁷⁷“Η Ευρώπη σου τα δικαιώματά σου”. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στη σελίδα:

https://europa.eu/youreurope/promo/docs/leaflets/common/leaflet-km3210360-d_002_el.pdf

(πρόσβαση 18/3/2021)

¹⁷⁸ Ευρωπαϊκή Ένωση, Η Ευρώπη σου τα δικαιώματά σου, στην ιστοσελίδα:

https://europa.eu/youreurope/promo/docs/leaflets/common/leaflet-km3210360-d_002_el.pdf (πρόσβαση 27/4/2020)

¹⁷⁹ Publication Office of the EU, στην ιστοσελίδα: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8a5a9c69->

άποψη τους σχετικά με σχέδια για νέους νόμους της Ε.Ε και ότι λειτουργεί η Πρωτοβουλία Πολιτών¹⁸⁰. Με τη συνθήκη της Λισαβώνας εισάγεται μια νέα μορφή δημόσιας συμμετοχής για τους ευρωπαίους πολίτες, η Πρωτοβουλία Πολιτών. Με αυτή δίνεται η δυνατότητα σε ένα εκατομμύριο πολίτες, με υπηκοότητα από 7 κράτη-μέλη της Ε.Ε. να καλέσουν την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να υποβάλει πρόταση που τους αφορά στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, να προτείνει δηλαδή νομοθεσία σχετικά με ένα συγκεκριμένο ζήτημα στο οποίο έχει αρμοδιότητα, όπως το περιβάλλον, η γεωργία, οι μεταφορές ή η δημόσια υγεία .

3.1.1. Πληροφόρηση και καθοδήγηση

Είδαμε λοιπόν με βάση την πιο πάνω ανάλυση ότι, όλοι οι πολίτες της Ένωσης απολαμβάνουν δικαιωμάτων, ενώ δικαιούνται να επικοινωνούν με την ΕΕ στη γλώσσα τους, να παίρνουν πληροφορίες και να λαμβάνουν βοήθεια σχετικά με αυτά τους τα δικαιώματά.¹⁸¹ Τι θα μπορούσε όμως να κάνει κάποιος σε περίπτωση που θα αντιμετώπιζε πρόβλημα κατά την άσκηση των δικαιωμάτων του στην ΕΕ;

Οι πολίτες της ΕΕ έχουν τη δυνατότητα ανά πάσα στιγμή να απευθυνθούν για όποιο θέμα τους απασχολεί στην ηλεκτρονική υπηρεσία «Η Ευρώπη σου - Συμβουλές». Ένας εμπειρογνώμονας δίνει εξατομικευμένες απαντήσεις σε άμεσο διάστημα -περίπου μίας εβδομάδας- και προτείνει στον πολίτη, εφόσον κριθεί απαραίτητο, και άλλες πηγές βοήθειας (<http://europa.eu/youreurope/advice>). Επίσης, για τη διευκόλυνση των Ευρωπαίων πολιτών υπάρχει η διαδικτυακή πύλη «Η Ευρώπη σου»¹⁸², η οποία παρέχει πληροφορίες σχετικά με τα δικαιώματά τους, η διαδικτυακή πύλη της ευρωπαϊκής ηλεκτρονικής δικαιοσύνης¹⁸³ αλλά και ο διαδικτυακός ιστότοπος Ευγορα¹⁸⁴, ο οποίος μάλιστα στοχεύει στο να διευκολύνει την πρόσβαση στην πληροφορία και για τα άτομα με αναπηρία.

Πέρα όμως από τις προσπάθειες που καταβάλει η Ένωση στο να υπερκεραστούν τα όποια κενά, **τα ίδια τα κράτη μέλη** καλούνται να διαδραματίσουν καίριο ρόλο στην ενημέρωση των πολιτών τους σχετικά με τα ενωσιακά τους δικαιώματα. Έτσι τα κράτη

[0bd5-4078-8027-6bc1ea933120](https://www.europarl.europa.eu/your-service/el/be-heard/citizen-s-initiative) (πρόσβαση 17/5/2020)

¹⁸⁰ Ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, Πρωτοβουλία των ευρωπαίων πολιτών, στην ιστοσελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/your-service/el/be-heard/citizen-s-initiative> (πρόσβαση 16/5/2020)

¹⁸¹ Στη σελίδα, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/8a5a9c69-0bd5-4078-8027-6bc1ea933120> (πρόσβαση 17/5/2020)

¹⁸² Ευρωπαϊκή Ένωση, Βοήθεια και συμβουλές προς τους πολίτες της ΕΕ και τις οικογένειές τους, στην ιστοσελίδα: http://europa.eu/youreurope/citizens/index_el.htm (πρόσβαση 17/5/2020)

¹⁸³ Στην σελίδα: <https://e-justice.europa.eu/home.do?action=home&plang=el> (πρόσβαση 17/5/2020)

¹⁸⁴ Στη σελίδα: https://europa.eu/european-union/index_el (pr;osbash 17/3/2020)

μέλη συνεργάζονται μέσω του δικτύου **SOLVIT**¹⁸⁵ το οποίο με τη στήριξη της Επιτροπής προσπαθεί να επιλύσει προβλήματα των πολιτών που έχουν να κάνουν με τα δικαιώματά τους ή με πρόβλημα με τη δημόσια αρχή άλλης χώρας σχετικά με την αναγνώριση των δικαιωμάτων τους.

Επίσης αν παρουσιαστεί κάποιο πρόβλημα σε προϊόν ή υπηρεσία που παρασχέθηκε σε άλλη χώρα της ΕΕ, ακόμη και μέσω διαδικτύου, ο ευρωπαίος πολίτης μπορεί να επικοινωνήσει με το **Ευρωπαϊκό Κέντρο Καταναλωτών** και τοπικοί εμπειρογνώμονες θα τον καθοδηγήσουν για τη διευθέτηση της διαφοράς του με τον προμηθευτή¹⁸⁶.

Τέλος αν κάποιος πολίτης θεωρεί ότι κράτος-μέλος παραβιάζει τη νομοθεσία της ΕΕ, μπορεί να υποβάλει καταγγελία στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η οποία θα την εξετάσει, θα αποφανθεί και σε κάθε περίπτωση θα ενημερώσει τον πολίτη¹⁸⁷.

3.2 Υποχρεώσεις των Ευρωπαίων πολιτών

Οι Ευρωπαίοι Πολίτες δεν έχουν μόνο δικαιώματα, όπως πολλοί νομίζουν, αλλά και υποχρεώσεις. Κάποιες από τις βασικές υποχρεώσεις τους είναι ο σεβασμός του πολιτισμού και της διαφορετικής κουλτούρας κάθε λαού της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η τήρηση των νόμων που ισχύουν σε κάθε κράτος-μέλος, η διασφάλιση της ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας. Όλα αυτά μπορούν να επιτευχθούν μέσω της ενεργούς συμμετοχής των πολιτών και της ευαισθητοποίησης τους έναντι ρατσισμού και ξενοφοβίας, δημιουργώντας τάσεις συνοχής και ανάπτυξης του δημοκρατικού πολιτεύματος μέσα στην Ένωση.¹⁸⁸ Μέσω της συμμετοχής των πολιτών στα κοινά και στη λήψη αποφάσεων, είτε σε τοπικό είτε σε ενωσιακό επίπεδο, προωθείται το δημοκρατικό αίσθημα, η διαφάνεια και σεβασμός των αξιών. Επίσης κάθε ευρωπαίος πολίτης οφείλει να έχει γνώση και σεβασμό της κουλτούρας και του πολιτισμού των υπολοίπων κρατών-μελών. Ένα αποτελεσματικό μέσο επαφής με διαφορετικές κουλτούρες είναι η ανταλλαγή πολιτών, είτε μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων

¹⁸⁵ “ SOLVIT”. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στην σελίδα:http://ec.europa.eu/solvit/index_el.htm (πρόσβαση 14/2/2020)

¹⁸⁶ “European Consumer Centres Network”. European Commission,

Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/consumer-rights-and-complaints/resolve-your-consumer-complaint/european-consumer-centres-network-ecc-net_en (πρόσβαση 13/3/2021)

¹⁸⁷ “Πώς να υποβάλετε καταγγελία σε επίπεδο ΕΕ”. Ευρωπαϊκή Επιτροπή,

Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/info/about-european-commission/contact/problems-and-complaints-complaint-eu-law/how-make-complaint-eu-level_el (πρόσβαση 13/3/2021)

¹⁸⁸ Στη σελίδα:

<http://europedirect.acci.gr/%CE%B5%CF%85%CF%81%CF%89%CF%80%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%AE-%CE%B9%CE%B8%CE%B1%CE%B3%CE%AD%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CF%8E%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%85/> (πρόσβαση 19/9/2019)

ανταλλαγής είτε μέσω της ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων¹⁸⁹.

3.3.Γνώση ή άγνοια;

Στη συγκεκριμένη ενότητα θα γίνει μια προσπάθεια να εξετάσουμε κατά πόσο γνωρίζει ο Ευρωπαίος Πολίτης, και πιο συγκεκριμένα ο Έλληνας πολίτης, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Πρόκειται για ένα σημαντικό ζήτημα καθότι η γνώση, όπως είναι φυσικό, σημαίνει μεγαλύτερη δέσμευση στις αρχές της ευρωπαϊκής ιδέας. Παρόλο που η πρόσφατη εμπειρία με το δημοψήφισμα του 2015 κατέδειξε ότι σε συνθήκες ακραίας πολιτικής πόλωσης και κρίσης η ευρωπαϊκή ιδέα μπορεί να τεθεί σε διερώτηση για λόγους που μπορεί να μην αφορούν αμιγώς αυτή καθαυτή τη συμμετοχή της χώρας στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, αξίζει να δει κανείς και τα συμπεράσματα που προκύπτουν με βάση τις στατιστικές καταγραφές.

Μελετώντας τα στοιχεία που απορρέουν από τα Ευρωβαρόμετρα των τελευταίων 4 ετών παρατηρούμε ότι οι Έλληνες (σε σχέση με τους υπόλοιπους ευρωπαίους) δεν αισθάνονται σε μεγάλο βαθμό πολίτες της Ένωσης.

Πιο συγκεκριμένα, στο Τακτικό Ευρωβαρόμετρο 84 (Φθινόπωρο 2015), οι Έλληνες δήλωσαν σε ποσοστό 50% “ότι αισθάνονται πολίτες της Ε.Ε”¹⁹⁰ (11% σίγουρα ναι, 39% ναι σε κάποιο βαθμό) αρκετά μακριά από το ποσοστό των λοιπών ευρωπαίων πολιτών (64%). Έξι μήνες μετά, την άνοιξη του 2016, οι Έλληνες πολίτες δηλώνουν σε ποσοστό 46% ότι αισθάνονται πολίτες της Ένωσης, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των Ευρωπαίων είναι στο 66% (eb 85)¹⁹¹. Το φθινόπωρο του 2016, οι Έλληνες εξακολουθούν να δηλώνουν σε ποσοστό 47% (+1%) ότι αισθάνονται πολίτες της Ευρωπαϊκής ένωσης (Τακτικό Ευρωβαρόμετρο 86)¹⁹², ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των λοιπών Ευρωπαίων αγγίζει το 67%. Η εμπιστοσύνη των πολιτών προς την Ευρώπη φαίνεται πλέον

¹⁸⁹R.T.E.A. Δικαιώματα και υποχρεώσεις του Ευρωπαίου Πολίτη και ενίσχυση του ρόλου του (2013), στην σελίδα:

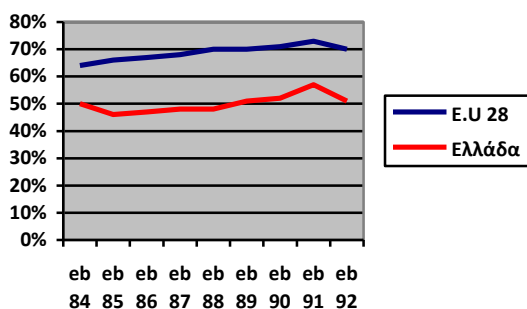
<http://www.irtea.gr/?p=732> (πρόσβαση 17/3/2020)

¹⁹⁰European Commission, December 2015, Standard Eurobarometer 84 Autumn 2015, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2098> (πρόσβαση 17/6/2020)

¹⁹¹ European Commission, July 2016, Standard Eurobarometer 85 Spring 2016, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2130> (πρόσβαση 17/6/2020)

¹⁹² European Commission, December 2015, Standard Eurobarometer 86 Autumn 2016, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2137> (πρόσβαση 17/6/2020)

σταδιακά να αυξάνεται όσο ο κίνδυνος από την οικονομική κρίση και την οριστική κατάρρευση του ευρώ απομακρύνεται, ωστόσο στην Ελλάδα, λόγω και της αντιμετώπισής της ως αποδιοπομπαίου τράγου τόσο από τα ευρωπαϊκά ΜΜΕ όσο και από τις επιμέρους εθνικές κυβερνήσεις δημιούργησε μία βαθύτερη κρίση εμπιστοσύνης, που φαίνεται πως χρειάζεται περισσότερο χρόνο για να αποκατασταθεί. Έτσι προχωρώντας και πηγαίνοντας σχεδόν ενάμισι έτος μετά την άνοιξη του 2018, το ποσοστό των ευρωπαίων που αισθάνονται πολίτες της Ευρώπης αγγίζει το **70%** (το μεγαλύτερο από την άνοιξη του 2010), ενώ το ποσοστό των Ελλήνων που αισθάνονται πολίτες της Ευρώπης έχει μεν αυξηθεί και φτάσει το **51%**, αποτελεί όμως (μαζί με εκείνο της Βουλγαρίας), το χαμηλότερο, ανάμεσα στα 28 κράτη-μέλη (εβ 89)¹⁹³. Τέλος, στο ευρωβαρόμετρο το Φθινόπωρο του 2018, παρατηρούμε μια οριακή αύξηση τόσο στο μέσο ποσοστό των ευρωπαίων που αισθάνονται πολίτες της Ευρώπης **71%** (+1), όσο και στο ποσοστό των Ελλήνων **52%** (+1%), οριακά πάνω από την τελευταία Βουλγαρία (51%) (εβ 90)¹⁹⁴, ενώ στο αμέσως επόμενο, το ποσοστό τόσο των ευρωπαίων, 73% όσο και των Ελλήνων 57%, είναι το υψηλότερο που παρατηρούμε να έχει σημειωθεί (εβ 91)¹⁹⁵.

Διάγραμμα 1: You feel you are a citizen of the EU (%).

Πίνακας 1.: Πηγή Ευροβαρόμετρα.

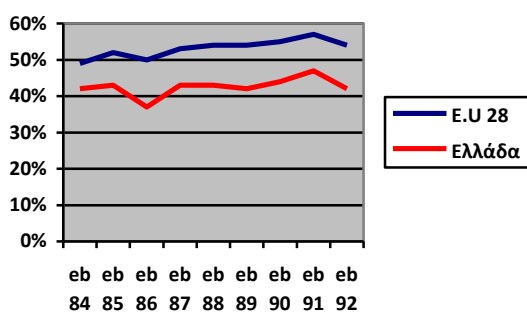
	Eb 84	Eb 85	Eb 86	Eb 87	Eb 88	Eb 89	Eb 90	Eb 91	Eb 92
E.U 28	64%	66%	67%	68%	70%	70%	71%	73%	70%
Ελλάδα	50%	46%	47%	48%	48%	51%	52%	57%	51%

¹⁹³ European Commission, June 2018, Standard Eurobarometer 89 Spring 2018, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2180> (πρόσβαση 17/6/2020)

¹⁹⁴ European Commission, December 2018, Standard Eurobarometer 90 Autumn 2018, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/standard/surveyky/2215> (πρόσβαση 17/6/2020)

¹⁹⁵ European Commission, June 2019, Standard Eurobarometer 91 Autumn 2019, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα: https://www.eea.gr/wpcontent/uploads/2019/08/eb_91_data_annex_en.pdf (πρόσβαση 17/6/2020)

Αξίζει εδώ να αναφέρουμε και άλλα ενδιαφέροντα ευρήματα που απορρέουν μέσα από τα ερωτηματολόγια των ευρωβαρομέτρων. Ένα λοιπόν, ενδιαφέρον ερώτημα της έρευνας είναι το **κατά πόσον οι Ευρωπαίοι πολίτες γνωρίζουν τα δικαιώματά τους** (*You know what your rights are as a citizen of the EU*). Στο ευρωβαρόμετρο **84** το ποσοστό των Ευρωπαίων που δηλώνει ότι γνωρίζει τα δικαιώματά του ανέρχεται στο **49%**, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό των Ελλήνων είναι στο **42%** (φθινόπωρο 2015). Στο αμέσως επόμενο ευρωβαρόμετρο (eb 85) το ποσοστό των Ευρωπαίων ανέρχεται στο **52%**, ενώ το ποσοστό των Ελλήνων είναι στο **43%** (+1%). Σταθερά παραμένουν τα ποσοστά των Ευρωπαίων στο αμέσως επόμενο ευρωβαρόμετρο (eb 86), ενώ των Ελλήνων γνωρίζουν πτώση 6 μονάδων και αγγίζουν το 37%, που είναι και το χαμηλότερο ποσοστό των τελευταίων ετών. Στα επόμενα ευρωβαρόμετρα τα ποσοστά των ευρωπαίων είναι σταθερά πάνω από το 50% ενώ παρατηρείται αυξητική τάση και στα ποσοστά των Ελλήνων τα οποία αγγίζουν το υψηλότερο ποσοστό τους στο ευρωβαρόμετρο 91 όπου και αγγίζουν το 47%

Διάγραμμα 2: You know what your rights are as a citizen of the EU.

Πίνακας 2.: Πηγή Ευροβαρόμετρα

	Eb 84	Eb 85	Eb 86	Eb 87	Eb 88	Eb 89	Eb 90	Eb 91	Eb 92
EU 28	49%	52%	50%	53%	54%	54%	55%	57%	54%
Ελλάδα	42%	43%	37%	43%	43%	42%	44%	47%	42%

Ενώ λοιπόν οι Ευρωπαίοι δηλώνουν ότι γνωρίζουν τα δικαιώματά τους, έρχεται μια σειρά 3 ερωτήσεων του Ευρωβαρομέτρου που προσπαθεί να εξακριβώσει αυτή ακριβώς τη γνώση. Συγκεκριμένα οι ευρωπαίοι καλούνται να απαντήσουν σε 3 ερωτήματα:

- Η Ε.Ε. επί του παρόντος αποτελείται από 28 μέλη (*The EU currently consists of 28 Member States*);

- Τα μέλη του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου εκλέγονται απευθείας από τους πολίτες κάθε κράτους μέλους (*The members of the European Parliament are directly elected by the citizens of each Member State*);
- Η Ελβετία αποτελεί κράτος μέλος της Ε.Ε. (*Switzerland is a Member State of the EU*);

Ας δούμε λοιπόν αναλυτικά τα δεδομένα για κάθε μια από αυτές τις ερωτήσεις.

Στην πρώτη ερώτηση (*The EU currently consists of 28 Member States*) οι πολίτες καλούνται να απαντήσουν αν η ΕΕ αποτελείται από 28 μέλη (η έρευνα είχε διεξαχθεί πριν το Brexit). Στη συγκεκριμένη έρευνα το ποσοστό των Ελλήνων που γνωρίζει την απάντηση φαίνεται να είναι υψηλότερο από το ποσοστό του μέσου όρου των Ευρωπαίων Συγκεκριμένα. Στο ευρωβαρόμετρο 84, 77% δηλώνει ότι το ερώτημα είναι σωστό όταν το αντίστοιχο του μέσου όρου των Ευρωπαίων είναι 66%. Στο αμέσως επόμενο, οι Έλληνες δηλώνουν σε ποσοστό 80% ότι το ερώτημα είναι σωστό, 12% πιο πάνω από τον μέσο όρο των Ευρωπαίων και στο τελευταίο ευρωβαρόμετρο (eb 86) που τίθεται αυτό το ερώτημα 79% των Ελλήνων συμφωνούν με τη διατύπωση, αρκετά μακριά από το 67% των υπολοίπων. Από τον Μάιο του 2017 και πιθανά λόγω του αποτελέσματος του Βρετανικού δημοψηφίσματος το ρώτημα τροποποιείται και οι πολίτες καλούνται να απαντήσουν στο αν η Ευρωζώνη αποτελείται από 19 μέλη (*The Euro area currently consists of 19 Member States*). Εδώ τα δεδομένα τροποποιούνται καθώς μικρότερο ποσοστό Ελλήνων αλλά και ευρωπαίων γνωρίζουν την απάντηση, αλλά και πάλι οι Έλληνες βρίσκονται πιο πάνω από τους υπόλοιπους ευρωπαίους. Συγκεκριμένα, στο ευρωβαρόμετρο 87¹⁹⁶ οι Έλληνες σε ποσοστό 41% απαντούν πως η ευρωζώνη αποτελείται από 19 μέλη, ενώ οι απάντηση των υπολοίπων κυμαίνεται στο 33%. Τα δεδομένα συνεχίζουν να κινούνται στα ίδια περίπου ποσοστά και στα επόμενα ευρωβαρόμετρα (eb 88¹⁹⁷: Ελλάδα 44%, EU28:34%, eb89: Ελλάδα 42%, EU 36%), ενώ αξιοσημείωτη άνοδος παρατηρείται στο ευρωβαρόμετρο 90 όπου η Ελλάδα σε ποσοστό 47% απαντά θετικά στο ερώτημα ενώ το E.U 28 είναι στο 36%, στο eb 91 το ποσοστό της Ελλάδας αυξάνει κατά 2 μονάδες (49%) και του EU28 κατά 1 (37%), για να φτάσει στο eb 92¹⁹⁸ να αγγίξει το υψηλότερο ποσοστό για τους Έλληνες που είναι το

¹⁹⁶ European Commission, August 2017, Standard Eurobarometer 87 Spring 2017, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2142> (πρόσβαση 17/6/2020)

¹⁹⁷ European Commission, December 2017, Standard Eurobarometer 88 Autumn 2017, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2143?utm_content=buffera1204&utm_medium=social&utm_source=plus.google.com&utm_campaign=buffer (πρόσβαση 17/6/2020)

¹⁹⁸ European Commission, December 2019, Standard Eurobarometer 92 Autumn 2019, Annex, Public Opinion in the

53 %, ενώ αντιστοίχως για τον ευρωπαϊκό μέσο όρο αγγίζει μόλις το 35%.

Προχωρώντας και αναλύοντας τα δεδομένα του δεύτερου ερωτήματος (***The members of the European Parliament are directly elected by the citizens of each Member State***), βλέπουμε τους Έλληνες όχι μόνο αρκετά καλά ενημερωμένους για τα μέλη του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, με ποσοστά ορθής απάντησης που αγγίζουν το 90% αλλά και αρκετά μακριά από το μέσο όρο των υπολοίπων ευρωπαίων. Αναλυτικότερα ήδη από το eb 84 βλέπουμε ότι το ποσοστό των Ελλήνων που απαντά θετικά στο ερώτημα αγγίζει το 86% ενώ το αντίστοιχο του ευρωπαϊκού μέσου όρου είναι στο 58%. Στο αμέσως επόμενο (eb 85) το ποσοστό των Ελλήνων σημειώνει πτώση 4 μονάδων, για να ξαναβρεθεί στο eb 86 πάλι στο 86%, όπως και στα eb 88, eb 89 και eb 90. Στο eb 91 το ποσοστό ανεβαίνει στο 94%, το οποίο είναι και το υψηλότερο το οποίο έχει καταγραφεί. Αναλυτικά τα ποσοστά αναφέρονται στον πιο κάτω πίνακα.

Πίνακας 3. *The members of the European Parliament are directly elected by the citizens of each Member State.* (Πηγή Ευροβαρόμετρα)

	Eb 84	Eb 85	Eb 86	Eb 87	Eb 88	Eb 89	Eb 90	Eb 91	Eb 92
EU 28	58%	58%	56%	55%	55%	55%	59%	70%	65%
Ελλάδα	86%	82%	86%	84%	86%	86%	86%	94%	92%

Φτάνοντας στο τελευταίο ερώτημα που αφορά το «αν η Ελβετία αποτελεί κράτος-μέλος της Ε.Ε.», παρατηρούμε ότι οι Έλληνες δυσκολεύτηκαν περισσότερο στο να δώσουν σωστή απάντηση σε σχέση τουλάχιστον με τα αμέσως πιο πάνω ερωτήματα, αν και τα ποσοστά ορθής απάντησης ξεπερνούν κατά πολύ το 60% ορισμένες φορές και το 70%. Αναλυτικά οι απαντήσεις καταγράφονται στον πιο κάτω πίνακα. (Το ποσοστό που καταγράφεται αντιστοιχεί στην απάντηση λάθος, ότι δηλαδή η Ελβετία δεν αποτελεί κράτος-μέλος της ΕΕ, πράγμα το οποίο είναι κα αληθές).

Πίνακας 4. *Αποτελεί η Ελβετία κράτος-μέλος της Ε.Ε.;* (Πηγή Ευροβαρόμετρα)

	Eb 84	Eb 85	Eb 86	Eb 87	Eb 88	Eb 89	Eb 90	Eb 91	Eb 92
EU28	71%	70%	73%	72%	75%	73%	73%	73%	73%
Ελλάδα	64%	62%	68%	66%	65%	72%	65%	68%	64%

Αξιοσημείωτα επίσης είναι τα ευρήματα που παρατηρούμε πάνω σε άλλα ζητήματα που θέτουν τα ευρωβαρόμετρα, όπως πχ. το ερώτημα “I understand how the EU works” (κατανοώ πώς λειτουργεί η Ε.Ε.), στο “You would like to know more about your rights as a citizen of the EU”.

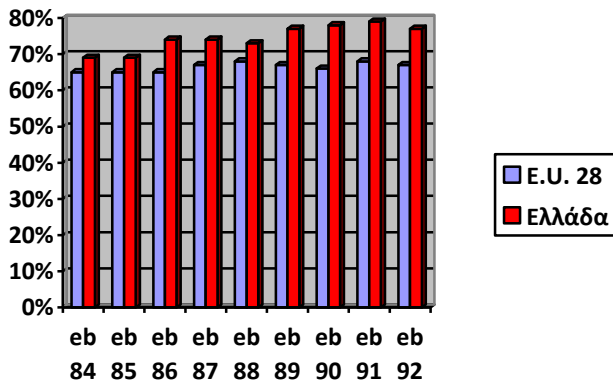
Στο πρώτο ερώτημα σχετικά με το αν οι πολίτες κατανοούν πως λειτουργεί η Ευρωπαϊκή Ένωση βλέπουμε τους Έλληνες σε ποσοστά που κυμαίνονται κοντά στο 60% να δηλώνουν πως κατανοούν τη λειτουργία της, ενώ ταυτόχρονα βρίσκονται και οριακά πιο πάνω από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο.

“I understand how the EU works”

	Eb 85	Eb 86	Eb 87	Eb 88	Eb 89	Eb 90	Eb 91	Eb 92
ΕΥ28	55%	56%	57%	58%	59%	59%	62%	59%
Ελλάδα	63%	62%	57%	60%	59%	61%	67%	59%

Πίνακας 5.: Πηγή Ευρωβαρόμετρα

Στο δεύτερο ερώτημα το οποίο ρωτά αν οι πολίτες θα ήθελαν να γνωρίζουν περισσότερα για να δικαιώματά τους ως πολίτες της Ένωσης, παρατηρούμε ότι και πάλι οι Έλληνες σε ποσοστό μεγαλύτερο του ευρωπαϊκού μέσου όρου το οποίο ξεπερνά συχνά το 70%, να δηλώνουν πως **Ναι** θέλουν να μάθουν περισσότερα.

Διάγραμμα 3: You would like to know more about your rights as a citizen of the EU?

Πίνακας 6.: Πηγή Ευρωβαρόμετρα

	Eb 84	Eb 85	Eb 86	Eb 87	Eb 88	Eb 89	Eb 90	Eb 91	Eb 92
ΕΥ28	65%	65%	65%	67%	68%	67%	66%	68%	67%
Ελλάδα	69%	69%	74%	74%	73%	77%	78%	79%	77%

Επιμένοντας λίγο σε ευρήματα που σχετίζονται με τη θεματική της παρούσας εργασίας, υπάρχει ένα ερώτημα που αξίζει να σχολιαστεί και αφορά τα εκπαιδευτικά προγράμματα όπως το Erasmus. Πιο συγκεκριμένα, λαμβάνοντας ευρήματα από τα Ευρωβαρόμετρα, οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να απαντήσουν “**Ποιο θεωρούν το πιο θετικό αποτέλεσμα της Ε.Ε**” (max 3 answers). Σε αυτό λοιπόν το ερώτημα βλέπουμε σταθερά τους ευρωπαίους αλλά και τους Έλληνες να κατατάσσουν στις πρώτες θέσεις το πρόγραμμα Erasmus, (σε αρκετά κοντινά ποσοστά με το Euro) δίνοντάς του την τρίτη ή τέταρτη θέση, με ποσοστά κοντά στο 25% και ουσιαστικά επισημαίνοντας τη σπουδαιότητα του προγράμματος αυτού μεταξύ των υπολοίπων θετικών επιτευγμάτων της Ένωσης (στις πρώτες θέσεις αναδείχθηκαν η ελεύθερη μετακίνηση, η ειρήνη μεταξύ των μελών και το ευρώ).

“Which of the following do you think is the most positive result of the EU¹⁹⁹?”

Πίνακας 7.: Πηγή Ευρωβαρόμετρα

	Eb 84	Eb 85	Eb 86	Eb 87	Eb 88	Eb 89	Eb 90	Eb 91	Eb 92
EU 28	22%	23%	24%	26%	25%	24%	25%	26%	25%

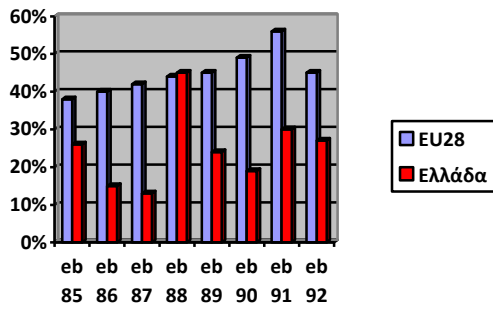
Φτάνοντας προς το τέλος της εξέτασης των ευρωβαρομέτρων θα αναφερθούμε σε άλλα δυο ερωτήματα που σχετίζονται με την έννοια του ανήκειν και είναι: το αν οι ευρωπαίοι πολίτες θεωρούν ότι ακούγεται η “φωνή” τους στην Ε.Ε. (My voice counts in the EU) και το πώς βλέπουν οι ίδιοι τον εαυτό τους σε σχέση με την εθνικότητά τους.

Στο πρώτο ερώτημα παρατηρούμε τα ποσοστά του ευρωπαϊκού μέσου όρου σταθερά κάτω από το 50%. Τα δε ποσοστά των Ελλήνων συχνά βρίσκονταν και κάτω από το 15% ή το 20% (κυρίως τις περιόδους μεγάλης ανησυχίας για το ποια θα είναι η τύχη της Ελλάδας στην ΕΕ όπως την περίοδο κοντά στο δημοψήφισμα του 2015 ή λίγο αργότερα).

Πίνακας 8.: My voice counts in the EU (Πηγή Ευρωβαρόμετρα)

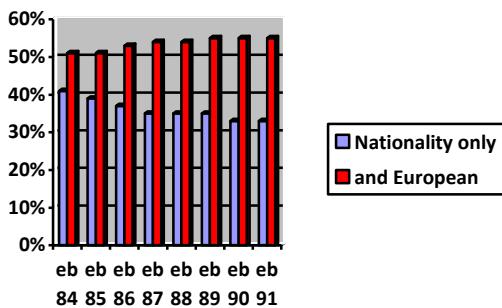
	Eb 85	Eb 86	Eb 87	Eb 88	Eb 89	Eb 90	Eb 91	Eb 92
EU 28	38%	40%	42%	44%	45%	49%	56%	45%
Ελλάδα	26%	15%	13%	20%	24%	19%	30%	27%

¹⁹⁹ Οι απαντήσεις εδώ αφορούν τον ευρωπαϊκό μέσο όρο

Διάγραμμα 4: My voice counts in the EU

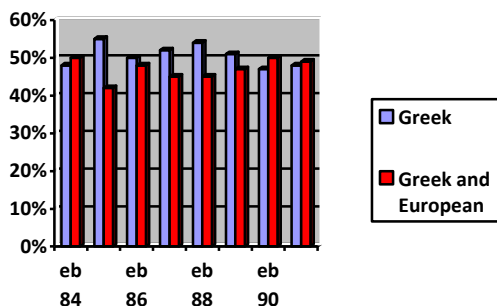
Τέλος ένα εξίσου σημαντικό ερώτημα είναι το πώς βλέπουν οι ευρωπαίοι τους εαυτούς τους σχέση με την εθνικότητα τους, Αυτό που παρατηρούμε εδώ είναι ότι ο ευρωπαϊκός μέσος όρος δείχνει ότι οι πολίτες που δηλώνουν ότι είναι ταυτόχρονα πολίτες της χώρας τους και ευρωπαίοι πολίτες είναι μεγαλύτερο από το ποσοστό των πολιτών που επιλέγουν μόνο τον εθνικότητα τους για να προσδιοριστούν με αρκετή μάλιστα διαφορά. Αντιθέτως το ποσοστό των Ελλήνων με εξαίρεση τα 2 τελευταία ευρωβαρόμετρα που δήλωνε ότι δηλώνει μόνο την εθνική του ταυτότητα είναι μεγαλύτερο από αυτό που δήλωνε ότι έχει ταυτόχρονα δυο ταυτότητες, χωρίς βέβαια η απόσταση μεταξύ των δυο απαντήσεων να είναι σημαντική.

Do you see yourself as...

(EU28)

Διάγραμμα 5.:Πηγή Ευρωβαρόμετρα

Διάγραμμα 6: *Do you see yourself as...*

(Greece): Πηγή Ευροβαρόμετρα

Τέλος αξίζει να γίνει μια αναφορά στο ευρωβαρόμετρο 86 στο οποίο τίθεται το ερώτημα στους πολίτες αν γνωρίζουν το πρόγραμμα **Erasmus** που δίνει τη δυνατότητα στους ευρωπαίους φοιτητές να παρακολουθήσουν μέρος των σπουδών τους σε κάποιο άλλο ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα ή κάποιον οργανισμό εντός της Ευρώπης. Το 62% των Ελλήνων απάντησε ότι το γνωρίζει το πρόγραμμα, σε σύγκριση με το 53% των υπολοίπων ευρωπαίων, ενώ ταυτόχρονα οι Έλληνες εξέφρασαν στη συντριπτική πλειονότητά τους θετική άποψη για την αξία του προγράμματος, και μάλιστα σε ποσοστό +9 μονάδες από τον ευρωπαϊκό μέσο όρο (EL:95%, EU28:86%). Στο τελευταίο ευρωβαρόμετρο μάλιστα (eb 92) οι ευρωπαίοι ρωτήθηκαν ποια είναι η άποψή τους για την αύξηση της χρηματοδότησης της ένωσης για το πρόγραμμα Erasmus + με το 62% των ευρωπαίων να δηλώνει υπέρ έναντι του 17% που δήλωνε κατά και με το 73% των Ελλήνων να είναι θετικό σε μια τέτοια προοπτική έναντι του 13%.

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε πως οι ευρωπαίοι γνωρίζουν αρκετά, σε ότι αφορά τα ευρωπαϊκά ζητήματα, ίσως όμως όχι τόσα όσα θα προσδοκούσε κανείς ή θα έπρεπε να γνωρίζουν. Παρατηρούμε, επίσης, ότι τα ποσοστά ποικίλουν από χώρα σε χώρα, φτάνοντας σε πολλές περιπτώσεις σε αρκετά μεγάλη απόκλιση, δημιουργώντας ερωτήματα για το, *γιατί ορισμένες χώρες έχουν καλύτερη γνώση των ευρωπαϊκών ζητημάτων έναντι άλλων.*

Πιο συγκεκριμένα σε ότι αφορά τους Έλληνες θα μπορούσαμε να πούμε ότι αν και δηλώνουν ότι κατανοούν τη λειτουργία της ΕΕ και αξιοποιούν προγράμματά της (όπως π.χ. το Erasmus), σε μεγάλο ποσοστό δεν αισθάνονται πολίτες της Ένωσης (σχεδόν 1 στους 2) και δεν γνωρίζουν τα δικαιώματά τους ως πολίτες της.

Ενδεχομένως, η αντίληψή τους για την ΕΕ να είναι καθαρά χρησιμοθηρική: στο βαθμό

που επιτρέπει την ελεύθερη μετακίνηση πολιτών μεταξύ των κρατών-μελών, που επιχορηγεί σπουδές στο εξωτερικό και επιχειρήσεις, η ΕΕ αντιμετωπίζεται θετικά, χωρίς ταυτόχρονα όμως να δημιουργεί αίσθηση του ανήκειν σε μια ευρύτερη ευρωπαϊκή ταυτότητα. Στην ελλιπή εμβάθυνση στις ευρωπαϊκές αξίες δεν παίζουν ρόλο μόνο ιστορικοί παράγοντες ή η χιλιομετρική αλλά και ψυχική απόσταση που αισθάνεται ο Έλληνας, σε σχέση λ.χ. με τον Βέλγο πολίτη, από το ευρωπαϊκό κέντρο, αλλά και η εκπαίδευση.

Εδώ λοιπόν θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στο επιμέρους ερώτημα αυτής της έρευνας, στο κατά πόσο δηλαδή η ισχύουσα κατάσταση θα μπορούσε να μεταβληθεί και κατά πόσο θα μπορούσε η εκπαίδευση να συμβάλει σε αυτό.

Κεφάλαιο 4.

4.1. Η συμβολή της εκπαίδευσης στην ενημέρωση των πολιτών

Οι χώρες της ΕΕ έχουν οι ίδιες την ευθύνη των παιδαγωγικών τους συστημάτων, αλλά η ΕΕ τις βοηθά όσον αφορά τον καθορισμό κοινών στόχων και την ανταλλαγή ορθών πρακτικών.²⁰⁰

Η εκπαιδευτική πολιτική είναι μια αμιγώς εθνική υπόθεση, δηλαδή κάθε κράτος-μέλος είναι υπεύθυνο για το εκπαιδευτικό σύστημα που εφαρμόζει. Εδώ θα μπορούσαν να τεθούν τα ακόλουθα εύλογα ερωτήματα: *Πώς μπορούμε να μιλήσουμε για ευρωπαϊκή ολοκλήρωση όταν η εκπαίδευση αποτελεί αποκλειστική ευθύνη των κρατών; Θα ήταν σημαντικό για το μέλλον της Ε.Ε. να υπάρχει μια κοινή εκπαιδευτική πολιτική ή θα παραμείνουμε απλώς μια οικονομική ένωση, μια και όλα εξαρτώνται από αυτόν τον παράγοντα; Κι από την άλλη: πώς μπορεί να υπάρχει κοινή πολιτική όταν κάθε κράτος αξιολογεί διαφορετικά τις εκπαιδευτικές ανάγκες του, με βάση και τους οικονομικούς ρυθμούς της ανάπτυξής του και αντίστοιχα με βάση τα αντικειμενικά δεδομένα της αγοράς εργασίας του;*

Ανάλογα ερωτήματα κλήθηκαν να συζητήσουν οι ευρωπαίοι ηγέτες στη διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Gothenburg²⁰¹, στις 17/11/2017. Στη διάσκεψη αυτή ο πρόεδρος Juncker ανέφερε ότι *η εκπαίδευση και ο πολιτισμός αποτελούν τους “οδηγούς” για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, οικονομική ανάπτυξη, κοινωνική δικαιοσύνη και τελικά την ενότητα*²⁰², ενώ οι ηγέτες συζήτησαν τον μελλοντικό ρόλο της εκπαίδευσης και του πολιτισμού στην ενδυνάμωση της αίσθησης του ανήκειν και του να αποτελείς μέρος μιας πολιτιστικής κοινότητας. Οι αρμοδιότητες της Ένωσης περιορίζονται στο να ενθαρρύνουν τη συνεργασία, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τις εθνικές δράσεις.

Στη συγκεκριμένη διάσκεψη αναφέρθηκε το όραμα για έναν κοινό ευρωπαϊκό χώρο εκπαίδευσης, με βάση τη νέα ατζέντα δεξιοτήτων για την Ευρώπη και την επένδυση σε πρωτοβουλίες της Ευρώπης για τη νεολαία. Η εκπαίδευση αποτελεί μέρος της

²⁰⁰ Εκπαίδευση, Κατάρτιση, Νεολαία”. Ευρωπαϊκή ένωση, στη σελίδα: https://europa.eu/european-union/topics/education-training-youth_el (πρόσβαση 18/3/2020)

²⁰¹ European Council, Informal meeting of heads of state or government, 17 November 2017, στη σελίδα: <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2017/11/17/> (πρόσβαση 14/3/2020)

²⁰² “Strengthening European Identity through Education and Culture”. European Commission, Strasbourg, 2017, στη σελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EN> (πρόσβαση 17/12/2019)

πρότασης για να αποκτήσουν περισσότερα άτομα αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας, να ανταποκριθούν καλύτερα στις ανάγκες της οικονομίας και στην ανάγκη ενίσχυση της ανθεκτικότητας της Ευρώπης, μέσα σε ένα πλαίσιο ραγδαίων και ριζικών αλλαγών που προκύπτουν από την τεχνολογική επανάσταση και την παγκοσμιοποίηση. Συνεπώς, είναι προς το κοινό συμφέρον όλων των κρατών-μελών να αξιοποιήσουν πλήρως το δυναμικό της εκπαίδευσης και του πολιτισμού *ως οδηγούς για την απασχόληση, την κοινωνική δικαιοσύνη, την ενεργό ιδιότητα του πολίτη καθώς και ως μέσο για να βιώσουν την ευρωπαϊκή ταυτότητα σε όλη της την ποικιλομορφία*²⁰³.

Η Ευρώπη αυτή τη στιγμή καλείται να αντιμετωπίσει μια σειρά προκλήσεων, όπως την εξάπλωση του λαϊκισμού και της ξενοφοβίας, τον κίνδυνο βίαιης ριζοσπαστικοποίησης - άκρα δεξιά και άκρα αριστερά-, τις πρόσφατες τρομοκρατικές επιθέσεις στο Παρίσι και στη Βιέννη, καθώς και την τρέχουσα υγειονομική κρίση της Covid-19, ενώ συγχρόνως καλείται να καταπολεμήσει διασπαστικές κινήσεις ενδυναμώνοντας την αίσθηση του συνανήκειν. Η εκπαίδευση λοιπόν μπορεί και πρέπει να αποτελέσει μέρος της επίλυσης αυτών των προκλήσεων. Η εκπαίδευση και ο πολιτισμός διαδραματίζουν έναν πρωταρχικό ρόλο ώστε οι πολίτες αφενός να γνωρίσουν ο ένας τον άλλο πέρα από τα σύνορα τους και αφετέρου να γνωρίσουν τι σημαίνει το να είσαι "Ευρωπαίος". Αποτελούν την αυτονόητη βάση για ενεργό υπηκοότητα. Η κατανόηση και η διατήρηση της πολιτιστικής μας κληρονομιάς αλλά και της διαφορετικότητας αποτελούν προϋποθέσεις για τη διατήρηση της πολιτιστικής μας κοινότητας, των κοινών αξιών και της ταυτότητάς μας. Επιπλέον με δεδομένο ότι η εκπαίδευση είναι ποιοτική και χωρίς αποκλεισμούς, τίθενται από την παιδική ηλικία τα θεμέλια για την κοινωνική συνοχή, την κοινωνική κινητικότητα και μια ισότιμη κοινωνία.²⁰⁴ Η πολιτιστική ποικιλομορφία της Ευρώπης μπορεί να τροφοδοτεί τη δημιουργικότητα και την καινοτομία, καθώς αποτελεί το ξεχωριστό χαρακτηριστικό του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής.

Όμως, παρά το γεγονός ότι οι άνθρωποι στην Ευρώπη σήμερα δουλεύουν, ταξιδεύουν και μετακινούνται ελεύθερα και κυρίως παρά το ότι η εσωτερική αγορά είναι μια πραγματικότητα για τα αγαθά, δε συμβαίνει το ίδιο για την εκπαίδευση. Αν και διαρκώς αυξάνεται η διασυνοριακή συνεργασία και κινητικότητα σε αυτόν τον τομέα, ένα βασικό από τα βασικά εμπόδια είναι για παράδειγμα το γεγονός ότι -παρά τη συνθήκη της Μπολόνια²⁰⁵- τα πανεπιστημιακά διπλώματα ανώτατης εκπαίδευσης δεν αναγνωρίζονται αυτομάτως στα άλλα κράτη-μέλη. Το γεγονός αυτό, από μόνο του

²⁰³ Ο.π.

²⁰⁴ Ο.π.

²⁰⁵ Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/bologna-process-and-european-higher-education-area_el (πρόσβαση 15/3/2021)

συνιστά μια ακόμα χαμένη ευκαιρία όχι μόνο για να εφοδιαστούν οι νέοι άνθρωποι με μια καλής ποιότητας μόρφωση, αλλά κυρίως αποτελεί εμπόδιο στη ροή ιδεών στα πανεπιστήμια, στην έρευνα και στην καινοτομία και συνιστά βασική δυσκολία, στην πορεία προς μια πραγματικά ολοκληρωμένη ευρωπαϊκή αγορά εργασίας.

Για τη στήριξη της αριστείας των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και για να αναπτυχθεί η αίσθηση ότι ανήκουμε στην ΕΕ²⁰⁶, ο προϋπολογισμός της ΕΕ χρηματοδοτεί έναν μικρό αριθμό ευρωπαϊκών ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης για παροχή εκπαίδευσης σε ευρωπαϊκά θέματα²⁰⁷:

- the European University Institute in Florence²⁰⁸
- the College of Europe²⁰⁹
- the European Institute of Public Administration in Maastricht²¹⁰
- the Academy of European Law in Trier²¹¹
- Centre International de Formation Européenne' in Nice²¹²

Το πιο διακεκριμένο βέβαια πρόγραμμα προώθησης της κινητικότητας αποτελεί το πρόγραμμα Erasmus+²¹³ το οποίο ξεκινά από μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και φτάνει μέχρι φοιτητές και νέους επαγγελματίες, καθώς και εκπαιδευτικούς. Πρόσφατα η Επιτροπή ξεκίνησε το Σώμα της Ευρωπαϊκής Αλληλεγγύης, το οποίο προσφέρει νέες ευκαιρίες εθελοντισμού, πρακτικής άσκησης και απασχόλησης για τους νέους της ΕΕ ηλικίας μεταξύ 18 και 30 ετών, ενώ και το πρόγραμμα Move2Learn Learn2Move²¹⁴, έχει δώσει την ευκαιρία σε πολλούς νέους Ευρωπαίους να γνωρίσουν καλύτερα την Ευρώπη.

Μιλώντας για το πρόγραμμα Erasmus, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι μετά από 30 χρόνια εφαρμογής του και με πάνω από 10.000.000 ανθρώπους που έχουν επωφεληθεί από αυτό, μπορούμε πλέον να μιλάμε για μια “γενιά Erasmus”. Έρευνες δείχνουν ότι οι άνθρωποι που έχουν συμμετάσχει στο πρόγραμμα Erasmus έχουν

²⁰⁶“Ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας μέσω της εκπαίδευσης και του πολιτισμού”. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στη σελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EL> (πρόσβαση 23/4/2020)

²⁰⁷ Ο.π.

²⁰⁸ Για European University Institute, βλέπε στη σελίδα: <https://www.eui.eu/> (πρόσβαση 23/4/2020)

²⁰⁹ γιαCollege of Europe, βλέπε στη σελίδα: <https://www.coleurope.eu/> (πρόσβαση 25/4/2020)

²¹⁰ Για European Institute of Public Administration, βλέπε στη σελίδα: <https://www.eipa.eu/> (πρόσβαση 17/3/2020)

²¹¹Για Academy of European Law, βλέπε στη σελίδα: https://www.era.int/cgi-bin/cms?_SID=NEW&_sprache=en&_bereich=ansicht&_aktion=detail&_schluessel=era (πρόσβαση 18/3/2020)

²¹² Για Centre international de formation europeenne, βλέπε στη σελίδα: <https://www.cife.eu/> (πρόσβαση 17/4/2020)

²¹³ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Erasmus + στη σελίδα: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_el (πρόσβαση 19/3/2020)

²¹⁴ European, Commission, Move2Learn Learn2Move, στη σελίδα: https://ec.europa.eu/transport/themes/social/move2learnlearn2move_en (πρόσβαση 22/3/2020)

εξαιρετικές ευκαιρίες στην αγορά εργασίας. Σε περίοδο παγκοσμιοποίησης, οι εμπειρίες αυτές αποδεικνύονται ακόμη πιο πολύτιμες. Ωστόσο, σήμερα μόνο το 3,7%²¹⁵ των νέων έχει την ευκαιρία να λάβει μέρος σε αυτό το είδος κινητικότητας. Εάν θέλουμε μια ανοιχτή Ευρώπη, στην οποία η μαθησιακή κινητικότητα θα έχει πρωταγωνιστικό ρόλο και εάν η Ευρώπη θέλει να αποτελεί μια ήπειρο αριστείας, ένα ελκυστικό μέρος για να μελετήσει, να διεξαγάγει έρευνα και να εργαστεί κανείς, έχει έρθει η ώρα για μια ευρύτερη συνεργασία στον χώρο της ευρωπαϊκής εκπαίδευσης. Αν και ο τομέας της εκπαίδευσης δεν επιτρέπει την εναρμόνιση όπως συμβαίνει σε άλλους τομείς, θα πρέπει να προωθηθούν συνέργειες και συμφωνίες μεταξύ των κρατών για την επίτευξη κοινών στόχων.

Σε συνέχεια λοιπόν των παραπάνω προβληματισμών και λαμβάνοντας υπόψιν της η Επιτροπή, τη σημασία της εκπαίδευσης για την αντιμετώπιση των προαναφερόμενων προκλήσεων αποφάσισε να αναπτύξει πρωτοβουλίες για τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης μέχρι το 2025 που θα επιτρέψει στους νέους να επωφεληθούν από την καλύτερη δυνατή εκπαίδευση και κατάρτιση, και να βρουν απασχόληση σε όλη την Ευρώπη. Οι έξι βασικοί στόχοι της Επιτροπής είναι: να αυξηθούν οι ψηφιακές δεξιότητες των μαθητών - μια διαδικασία που επιταχύνθηκε λόγω της πρόσφατης υγειονομικής κρίσης της Covid-19 και μας έφερε αντιμέτωπους με μια σειρά προκλήσεων- να μειωθεί το ποσοστό των μαθητών που εγκαταλείπει πρόωρα το σχολείο (το ποσοστό να πέσει κάτω από 10%), να αυξηθεί το ποσοστό όσων ολοκληρώνουν την τριτοβάθμια εκπαίδευση, να αυξηθεί το ποσοστό των μαθητών που παρακολουθούν την προσχολική εκπαίδευση, να αυξηθεί ο ρυθμός εργασίας των προσφάτως αποφοίτων και να αυξηθεί η συμμετοχή ενηλίκων, ηλικίας 18-64, στην εκπαίδευση (δια βίου μάθηση)²¹⁶.

Καθώς, η Επιτροπή θεωρεί ότι η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης είναι προς όφελος των κρατών μελών της ΕΕ για να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας, να υπάρξει ανάκαμψη της οικονομίας, βελτίωση της κοινωνικής, συνοχής και διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητας, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες με στόχο: η παραμονή στο εξωτερικό για σπουδές και μάθηση να γίνει κανόνας, οι τίτλοι σπουδών δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης να αναγνωρίζονται σε ολόκληρη την ΕΕ, οι μαθητές να μαθαίνουν τουλάχιστον δύο ξένων γλωσσών πέραν της μητρικής τους, όλοι να έχουν πρόσβαση σε υψηλής ποιότητας εκπαίδευση ανεξάρτητα από την

²¹⁵ Στη σελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=COM:2017:673:FIN> (πρόσβαση 23/3/2020)

²¹⁶ European Commission, Education and Training Monitor 2020, στην σελίδα https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/et-monitor_en (πρόσβαση 10/12/2020)

κοινωνικοοικονομική τους κατάσταση. Όλα αυτά θα έχουν ως αποτέλεσμα οι ευρωπαίοι να συνειδητοποιήσουν καλύτερα την κοινή τους ταυτότητα καθώς και την κοινή ευρωπαϊκή πολιτιστική κληρονομιά και της πολυμορφία της²¹⁷.

Σε συνέχεια των παραπάνω, στις 10 Νοεμβρίου 2020, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, κατέληξαν στην ιστορική συμφωνία για τον επόμενο μακροπρόθεσμο προϋπολογισμό και το NextGenerationEU²¹⁸. Το προς έγκριση πακέτο, συνολικού ύψους 1,8 τρισεκατομμυρίων ευρώ, θα είναι το μεγαλύτερο πακέτο που χρηματοδοτήθηκε ποτέ μέσω του προϋπολογισμού της ΕΕ. Θα βοηθήσει στην ανοικοδόμηση μιας Ευρώπης μετά την COVID-19, η οποία θα έχει τετραπλή στόχευση: να είναι πιο πράσινη, πιο ψηφιακή, πιο ανθεκτική και πιο κατάλληλη για τις τρέχουσες και τις επικείμενες προκλήσεις²¹⁹.

Πιο συγκεκριμένα η Επιτροπή πρότεινε μια πρώτη δέσμη μέτρων που αφορούσαν τις *βασικές ικανότητες για τη δια βίου μάθηση, τις ψηφιακές δεξιότητες, τις κοινές αξίες και την εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς* και μια δεύτερη δέσμη πρωτοβουλιών που αναδεικνύουν τον *καίριο ρόλο της εκπαίδευσης, της νεολαίας και του πολιτισμού στην οικοδόμηση του μέλλοντος της Ευρώπης μ' ένα ενισχυμένο πρόγραμμα Erasmus+, ένα πλαίσιο ευρωπαϊκής πολιτικής συνεργασίας στον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, τη στήριξη των μεταρρυθμίσεων των κρατών μελών στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου και την καλύτερη χρησιμοποίηση των Ευρωπαϊκών Ταμείων*. Τέλος περιέγραφε τις εν εξελίξει πρωτοβουλίες για την *ίδρυση ευρωπαϊκών πανεπιστημίων και ευρωπαϊκής φοιτητικής κάρτας*²²⁰.

Τέλος, λίγες μέρες αργότερα, στις 10 Δεκεμβρίου 2020 επιτεύχθηκε πολιτική συμφωνία μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και των κρατών μελών της ΕΕ σχετικά με το νέο πρόγραμμα Erasmus+ (2021-2027) και μένει πλέον η τελική έγκριση των νομικών κειμένων από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο, που αν ολοκληρωθεί, το νέο πρόγραμμα δεν θα είναι μόνο πιο καινοτόμο αλλά κυρίως **πιο πράσινο** και **πιο ψηφιακό**. Ο ειδικός προϋπολογισμός άνω των 26 δισεκατομμυρίων ευρώ, θα

²¹⁷ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Εκπαίδευση και Κατάρτιση, στην ιστοσελίδα:

https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_el (πρόσβαση 12/12/2020)

²¹⁸ Προσωρινό μέσο ανάκαμψης ύψους 750 δισ. ευρώ που θα επιτρέψει στην Επιτροπή να αντλήσει κεφάλαια από τις κεφαλαιαγορές και θα συμβάλει στην αποκατάσταση των ζημιών που προκάλεσε ο κορονοϊός, Next Generation EU, European Commission, στη σελίδα:

https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_el#nextgenerationeu (πρόσβαση 18/12/2020)

²¹⁹ European Commission, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/eu-budget-2021-2027_en (πρόσβαση 12/12/2020)

²²⁰ Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_el (πρόσβαση 13/3/2021)

αποτελέσει κινητήριο μοχλό, για την επίτευξη του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης έως το 2025 και θα προσφέρει πολλές νέες ευκαιρίες σε όλους μαθητές της Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένων εκείνων με λιγότερες ευκαιρίες. Με αυξημένη τη προσβασιμότητα και πιο ευέλικτες μορφές κινητικότητας θα δημιουργήσει νέες ευκαιρίες συνεργασίας, ενθαρρύνοντας την καινοτομία στο σχεδιασμό προγραμμάτων σπουδών, τις πρακτικές μάθησης και διδασκαλίας, θα προωθήσει τις πράσινες και τις ψηφιακές δεξιότητες και θα στηρίξει επίσης σημαντικές δράσεις²²¹, όπως τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, οι ακαδημίες εκπαιδευτικών Erasmus, τα Κέντρα Επαγγελματικής Αριστείας και το DiscoverEU²²².

Η Εκπαίδευση λοιπόν καλείται να παίξει έναν σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια να γίνουν οι Ευρωπαϊκές κοινωνίες πιο δίκαιες και «περιεκτικές». Για να συμβεί αυτό πρέπει να διασφαλίσουμε ότι όλοι οι μαθητές ανεξαρτήτως οικογενειακού ή οικονομικού υποβάθρου θα μπορέσουν να αναπτύξουν τα ταλέντα τους και θα επιτύχουν τις επιδιώξεις τους²²³, καθώς πολλές φορές, δυσκολίες οδηγούν σε πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου ή ακόμα και σε κοινωνικό αποκλεισμό. Εξάλλου η τρέχουσα υγειονομική κρίση της Covid-19 ανέδειξε τέτοιου είδους ανισότητες και επεσήμανε την ανάγκη για ισότητα στην εκπαίδευση, καθώς η εξ αποστάσεως διδασκαλία δημιούργησε νέες προκλήσεις για τους μειονεκτούντες μαθητές. Βεβαία όποιες και αν ήταν οι ευρωπαϊκές πολιτικές οι περισσότερες χώρες ανέλαβαν πρωτοβουλίες για να προωθήσουν την ισότητα και να υποστηρίξουν μαθητές που αντιμετώπιζαν δυσκολίες. Καθοριστικό ρόλο βέβαια έπαιξε και η αντίδραση του κάθε κράτους μέλους, καθώς χώρες όπως η Κροατία η Εσθονία και η Πολωνία, φάνηκαν περισσότερο προετοιμασμένες να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της πανδημίας απ' ότι άλλες χώρες. Η Κροατία συγκεκριμένα, ήταν σε μεγάλο βαθμό αποτελεσματική στη διαχείριση της υγειονομικής κρίσης λόγω του προγράμματος e-Schools²²⁴ που στηρίζεται από το European Social Fund,²²⁵ ενώ και στην Εσθονία το μεγαλύτερο ποσοστό των εκπαιδευτικών (80%) είχαν αποκτήσει

²²¹ European Commission, Commission welcomes political agreement on Erasmus+ programme, στην ιστοσελίδα: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2317 (πρόσβαση 12/12/2020)

²²² DiscoverEU, European Union, στη σελίδα: https://europa.eu/youth/discovereu_en (πρόσβαση: 18/12/2020)

²²³ Eurydice Brief Equity in school education in Europe: Structures, policies and student performance. European Commission. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency; 2020. στη σελίδα: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/equity-school-education-europe_en (πρόσβαση 18/12/2020)

²²⁴ Education and Training Monitor 2020, Teaching and learning in a digital age. European Commission. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2020. στη σελίδα: https://ec.europa.eu/education/policy/strategic-framework/et-monitor_en (πρόσβαση 18/12/2020)

²²⁵ European Social Fund. European Commission. στη σελίδα: <https://ec.europa.eu/esf/home.jsp> (πρόσβαση 19/12/2020)

ψηφιακές δεξιότητες πάλι μέσω του συγκεκριμένου προγράμματος. Στην Πολωνία δόθηκαν μεγάλα ποσά για αγορά εξοπλισμού για πληθυσμιακές ομάδες που αντιμετώπιζαν δυσκολίες, ενώ το όλο εγχείρημα στηρίχτηκε και στο πρόγραμμα Polish Educational Network, το οποίο έχει ως σκοπό έως το 2020 να έχει δημιουργηθεί μια διαδικτυακή ένωση όλων των σχολείων της χώρας.

4.2 Πολιτική παιδεία και αγωγή

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, με αφορμή και την παγκόσμια οικονομική κρίση, αλλά και την σημερινή υγειονομική κρίση, η Ευρώπη κλήθηκε να αντιμετωπίσει μια σειρά σημαντικών προκλήσεων (κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, βίαιος εξτρεμισμός, μεταναστευτικές εισροές, έλλειψη εμπιστοσύνης στις δημοκρατικές διαδικασίες, εθνοκεντρικές κυβερνήσεις, Brexit κ.λπ.) που προκαλούν έντονο προβληματισμό για το μέλλον της ΕΕ και παράλληλα αποτελούν μεγάλη απειλή για την ειρήνη, τη δημοκρατία, την ελευθερία και την ανοχή στη διαφορετικότητα. Η εκπαίδευση θα μπορούσε να συμβάλλει στην αντιμετώπιση αυτών των απειλών, μέσα από την προώθηση του αμοιβαίου σεβασμού και των θεμελιωδών ανθρωπιστικών αξιών²²⁶. Η αγωγή του πολίτη έχει να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην προσπάθεια αυτή, αλλά αν απλά οι προσδοκίες μείνουν σε καθαρά θεωρητικό επίπεδο, δε θα έχουν κανένα ουσιαστικό αποτέλεσμα.

Αρχικώς, η εκπαίδευση για την ιθαγένεια (citizenship education) αποτελεί από μόνη της μια ρευστή έννοια καθώς η κατανόηση του τι είναι και ποιοι είναι οι στόχοι της, διαφέρουν μεταξύ των **χωρών** και μεταβάλλονται με την πάροδο του χρόνου. Ας δούμε λοιπόν αρχικώς σε αυτό το σημείο τι θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως εκπαίδευση για την ιθαγένεια:

*“Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια αποσκοπεί στην προώθηση της αρμονικής συνύπαρξης και στην προώθηση της αμοιβαία επωφελούς ανάπτυξης των ατόμων και των κοινοτήτων στις οποίες ζουν. Στις δημοκρατικές κοινωνίες, η εκπαίδευση του πολίτη υποστηρίζει τους μαθητές να γίνουν ενεργοί, ενημερωμένοι και υπεύθυνοι πολίτες, που θα είναι πρόθυμοι και ικανοί να αναλάβουν την ευθύνη για τον εαυτό τους και για τις κοινότητές τους σε εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο”.*²²⁷ Στόχος λοιπόν της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια είναι να δημιουργήσει πολύπλευρες προσωπικότητες με

²²⁶European Commission, Eurydice, στη σελίδα: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/eurydice-brief-citizenship-education-school-europe-%E2%80%93-2017_en (πρόσβαση 17/3/2020)

²²⁷Ο.π.

ανοιχτούς ορίζοντες που θα μπορέσουν να συνυπάρξουν αρμονικά σεβόμενοι ο ένας την προσωπικότητα, την ιδιοσυγκρασία και την ιδιαιτερότητα του άλλου. Γι' αυτό το λόγο άλλωστε σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχουν δράσεις και προγράμματα σε διάφορες βαθμίδες εκπαίδευσης τα οποία σχετίζονται με την εκπαίδευση για την ιθαγένεια. Προγράμματα μέσα από τα οποία γίνεται προσπάθεια να αντιμετωπιστούν ζητήματα που έχουν να κάνουν με τις διακρίσεις, τη ριζοσπαστικοποίηση, την ανοχή στη διαφορετικότητα, την ανεκτικότητα κ.λ.

Πολύ συνοπτικά εδώ θα μπορούσαμε να αναφερθούμε για παράδειγμα, στο βελγικό εθνικό πλάνο για την πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης και τη προώθηση της συνύπαρξης στο πλαίσιο του οποίου υπάρχουν μια σειρά από δράσεις όπως η δημιουργία διαδικτυακής πλατφόρμας για την εκπαίδευση του πολίτη, ή στη Γαλλία το σχέδιο δράσης 'Great mobilisation of schools for the values of the Republic, με σκοπό τη μετάδοση των αξιών της γαλλικής Δημοκρατίας στην τάξη, την ανάπτυξη της ιθαγένειας, την αντιμετώπιση ανισοτήτων κ.λ. Στη Γερμανία το υπουργείο παιδείας, μαζί με οργανισμούς για τους μετανάστες και εκδότες εκπαιδευτικών μέσων υπέγραψαν τη διακήρυξη *Presentation of cultural diversity, integration and migration in educational media*, τον Οκτώβριο του 2015 που αφορούσε μια διαφορετική παρουσίαση των θρησκειών και του κόσμου και την εξερεύνηση της πολυγλωσσία ως ικανότητα. Τέλος στη Βουλγαρία η στρατηγική για εκπαιδευτική ενσωμάτωση παιδιών και μαθητών από εθνικές μειονότητες²²⁸, είχε ως σκοπό να ενσωματώσει αποτελεσματικά αυτά τα παιδιά στην κοινωνικοοικονομική ζωή παρέχοντας ίσες ευκαιρίες.

Με βάση και στόχο λοιπόν τα πιο πάνω, το 2015, μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις που έγιναν το στο Παρίσι και την Κοπεγχάγη, οι Υπουργοί Παιδείας της ΕΕ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπέγραψαν τη Διακήρυξη του Παρισιού (σχετικά με την *προώθηση της συμμετοχής των πολιτών στα κοινά και τις κοινές αξίες της ελευθερίας, της ανεκτικότητας και της απαγόρευσης των διακρίσεων μέσω της εκπαίδευσης*)²²⁹, η οποία ζητούσε τη **λήψη μέτρων σε ευρωπαϊκό, εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο για την ενίσχυση του ρόλου της εκπαίδευσης στην προώθηση της ιθαγένειας και τις κοινές αξίες της ελευθερίας, της ανοχής και της απαγόρευσης των διακρίσεων.**

²²⁸ Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education: Overview of education policy developments in Europe following the Paris Declaration of 17 March 2015. European Commission. Luxembourg :EACEA; 2016. Στη σελίδα: [Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education | Eurydice \(europa.eu\)](#) (πρόσβαση 19/12/2020)

²²⁹ RAN Centre of Excellence, Drop-outs and going back to school, Paris, 2017, στη σελίδα: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-edu/docs/ran_edu_drop-outs_going_back_school_28-29_09_2017_en.pdf (πρόσβαση 2/4/2020)

Ασφαλώς, η εκπαίδευση σχετίζεται με την ανάπτυξη των ατόμων μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο και όλες οι μορφές υπεύθυνης εκπαίδευσης είναι επωφελείς όχι μόνο για τα ίδια τα άτομα, αλλά και για το κοινωνικό σύνολο. Ωστόσο, η εκπαίδευση για την ιθαγένεια έχει να κάνει με κάτι βαθύτερο. Με την ευημερία της κοινωνίας. Σε μια κοινωνία στην οποία οι πολίτες διαβιούν αρμονικά, επωφελείται και η ίδια. Οι εκπαιδευτικές αρχές και τα εκπαιδευτικά προγράμματα σε όλη την Ευρώπη ξεκινούν από αυτή την παραδοχή και κατανοούν ότι υπάρχει ανάγκη να διδάξουν στα παιδιά και τους νέους πώς να συμπεριφέρονται υπεύθυνα, προς όφελος ολόκληρης της κοινωνίας. Πρωταρχικό λοιπόν σε όλη αυτή την προσπάθεια είναι να κατανοήσουν τα παιδιά και να διδαχθούν εντός της σχολικής τάξης τον ρόλο και τη λειτουργία των θεσμών, βασικό στοιχείο για μια σωστά λειτουργούσα και ευημερούσα κοινωνία.

Στις δημοκρατικές κοινωνίες όλοι οι πολίτες έχουν τόσο κοινωνικό όσο και πολιτικό ρόλο, κάτι που συνεπάγεται ότι οι νέοι -κυρίως- οφείλουν να αποκτήσουν όλα εκείνα τα απαραίτητα εφόδια για την εκπλήρωση αυτού του ρόλου, πράγμα το οποίο έχουν αναλάβει να προωθήσουν οι εκπαιδευτικές αρχές κάθε χώρας. Η Ε.Ε., πέραν της Διακήρυξης του Παρισιού και του Πλαισίου Βασικών Ικανοτήτων, έχει εκφράσει τη δέσμευσή της για την εκπαίδευση των πολιτών μέσω διαφόρων πολιτικών πρωτοβουλιών.

Το Συμβούλιο Παιδείας της ΕΕ, είναι εκείνο το όργανο που παρατηρούμε ότι τα τελευταία χρόνια έχει ασχοληθεί συστηματικά και τακτικά με τον τομέα της νεολαίας για την «πρόληψη και καταπολέμηση της βίαιης ριζοσπαστικοποίησης μεταξύ των νέων²³⁰». Επίσης, ασχολήθηκε με την ανάπτυξη του *γραμματισμού στα μέσα*²³¹ και της κριτικής σκέψης μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης και υπογράμμισε την ανάγκη «ενσωμάτωσης στην πολυμορφία για να επιτευχθεί μια υψηλής ποιότητας εκπαίδευσης για όλους²³²».

Εκτός από την ΕΕ και άλλοι διεθνείς παράγοντες δραστηριοποιούνται στον τομέα της εκπαίδευσης για την ευρωπαϊκή ιθαγένεια και προσπαθούν να προωθήσουν ενεργά την ιδέα της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια σε παγκόσμια κλίμακα , όπως το Συμβούλιο

²³⁰Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the role of the youth sector in an integrated and cross-sectoral approach to preventing and combating violent radicalisation of young people, General Secretariat of the Council, 2016, Brussels, Council of the European Union, στη σελίδα: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9640-2016-INIT/en/pdf> (πρόσβαση 17/3/2020)

²³¹Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με τον γραμματισμό στα μέσα επικοινωνίας και την κριτική σκέψη μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, στην ιστοσελίδα: <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/05/30/eycs-conclusions-developing-media-literacy/> (πρόσβαση 18/3/2020)

²³²General Secretariat of the Council, Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on Inclusion in Diversity to achieve a High Quality Education For All; 2017; Brussels: Council of the European Union, στη σελίδα: <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6356-2017-INIT/en/pdf> (πρόσβαση 20/4/2020)

της Ευρώπης, η Unesco, η Διεθνής Ένωση για την Αξιολόγηση της Εκπαιδευτικής Επίτευξης αλλά και το Eurydice: το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πληροφόρησης για τα εκπαιδευτικά συστήματα και τις πολιτικές στην Ευρώπη, το οποίο μας ενημερώνει για το πως οργανώνονται και λειτουργούν τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα αλλά και οι ευρωπαϊκές εκπαιδευτικές πολιτικές.²³³ Το **Συμβούλιο της Ευρώπης** έχει δημοσιεύσει τον *Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Παιδεία της Δημοκρατίας και την Εκπαίδευση στα Ανθρώπινα Δικαιώματα* και το πλαίσιο αναφοράς «*Ζώντας μαζί ως ίσοι σε πολιτισμικά ποικιλόμορφες δημοκρατικές κοινωνίες*²³⁴», το οποίο έχει ως στόχο να παρουσιάσει ένα μοντέλο με τις δεξιότητες που θα πρέπει να κατακτήσουν οι μαθητές αν θέλουν να συμμετέχουν αποτελεσματικά ως πολίτες και να ζήσουν ειρηνικά και ισότιμα σε πολιτισμικά ποικιλόμορφες δημοκρατικές κοινωνίες.

Το Eurydice με την έκθεση του το 2017 -η οποία αποτελεί την τρίτη κατά σειρά έκθεση για την εκπαίδευση του πολίτη στο σχολείο- υπογραμμίζει το συνεχές ενδιαφέρον των ευρωπαϊκών και εθνικών αρχών και επισημαίνει τους τέσσερις βασικούς στόχους της εκπαίδευσης σήμερα:

1. Αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με τους άλλους (με έμφαση στην ανάπτυξη της προσωπικότητας – αυτοπεποίθηση, ενσυναίσθηση, προσωπική ευθύνη– της επικοινωνίας και της συνεργασίας).
2. Ανάπτυξη κριτικής σκέψης (ανάπτυξη συλλογιστικής, ανάλυσης, γραμματισμού των μέσων κ.λπ.).
3. Δράση με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο (σεβασμός στη δικαιοσύνη, στα ανθρώπινα δικαιώματα, σεβασμός σε άλλους πολιτισμούς, θρησκείες κ.λπ., καθώς και ανάπτυξη της αίσθησης του ανήκειν και κατανόησης θεμάτων περιβάλλοντος και αειφορίας).
4. Δημοκρατική δράση (σεβασμός στις δημοκρατικές αρχές, γνώση και κατανόηση πολιτικών διαδικασιών, θεσμών, οργανισμών καθώς και θεμελιωδών κοινωνικών και πολιτικών εννοιών)²³⁵.

Η συγκεκριμένη έκθεση έχει στο κέντρο μελέτης της, τον μαθητή και στο τι συμβαίνει στο σχολείο, χωρίς όμως να παραγνωρίζει το ρόλο του εκπαιδευτικού και των

²³³ Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, στη σελίδα:

https://www.minedu.gov.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=3149&lang=el (πρόσβαση 27/4/2020)

²³⁴ Συμβούλιο της Ευρώπης, «Ζώντας μαζί ως ίσοι σε πολιτισμικά ποικιλόμορφες δημοκρατικές κοινωνίες» Ένα μοντέλο των δεξιοτήτων που απαιτούνται για τη συμμετοχή στη δημοκρατική κουλτούρα, 2016, Strasbourg, στη σελίδα: <https://rm.coe.int/prems-141417-grc-2508-competences-for-democratic-culture-8520-couv-tex/168078f263> (πρόσβαση 29/4/2020)

²³⁵ Eurydice Brief: Citizenship Education at School in Europe – 2017. European Commission. 2017 στη σελίδα: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/eurydice-brief-citizenship-education-school-europe-%E2%80%93-2017_en (πρόσβαση 17/3/2020)

δραστηριοτήτων εκτός τάξης, όπως οι εκπαιδευτικές επισκέψεις, αλλά και τη συμβολή των γονέων στην όλη διαδικασία της εκπαίδευσης.

Η τελευταία έκθεση του Eurydice²³⁶(2020) αναφέρει τις εκπαιδευτικές πολιτικές στις έξι περιοχές που αναφέραμε και πιο πάνω (αγωγή και φροντίδα στην πρώιμη παιδική ηλικία (ECEC), επίτευξη βασικών δεξιοτήτων, πρόωρη αποχώρηση από την εκπαίδευση και την κατάρτιση (ELET), τριτοβάθμια εκπαίδευση και απασχολησιμότητα αποφοίτων και μαθησιακή κινητικότητα).

4.3 Εκπαίδευση για την ιθαγένεια στις χώρες της Ευρώπης

Πολλές φορές η διάκριση μεταξύ «αγωγής του πολίτη» και «εκπαίδευσης για την ιθαγένεια» δεν είναι απολύτως σαφής, αλλά το πρώτο θα μπορούσαμε να πούμε ότι έχει στενότερο πεδίο από το δεύτερο, καθώς η αγωγή του πολίτη έχει να κάνει κυρίως με θέματα που αφορούν τη λειτουργία των πολιτικο-θεσμικών οργάνων μιας χώρας και τη συνταγματική της δομή, ενώ η εκπαίδευση της ιθαγένειας αφορά πεδία όπως η κοινωνική ευθύνη ή δεξιότητες που πρέπει να έχουν οι μαθητές και μετέπειτα αυριανοί πολίτες για αποτελεσματικές διαπροσωπικές σχέσεις και σωστή προσωπική ανάπτυξη.

Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια αποτελεί μέρος των εθνικών προγραμμάτων σπουδών της γενικής εκπαίδευσης και είναι κάτι περισσότερο από μια απλή διδασκαλία των πολιτικών θεσμών ή της ιστορίας μιας χώρας. Όλες οι χώρες έχουν φιλόδοξα προγράμματα σπουδών για να αναπτύξουν τις ικανότητες που σχετίζονται με την αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με τους άλλους, ενεργώντας με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο, δημοκρατικά και κριτικά²³⁷.

Οι παιδαγωγικές προτεραιότητες βέβαια διαφοροποιούνται ανάλογα με τα επίπεδα εκπαίδευσης. Στις μικρότερες ηλικίες (πρωτοβάθμια εκπαίδευση), μεγαλύτερο βάρος δίνεται στην *αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση με τους άλλους* (ανάπτυξη προσωπικότητας και διαπροσωπικών σχέσεων), ενώ στους μεγαλύτερους μαθητές (δευτεροβάθμια εκπαίδευση) δίνεται έμφαση στην *ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της δημοκρατικής συμπεριφοράς*. Βασική επιδίωξη των εκπαιδευτικών αρχών είναι οι μαθητές τελειώνοντας το σχολείο να έχουν ένα αυξημένο **αίσθημα**

²³⁶ Structural Indicators for Monitoring Education and Training Systems in Europe. European Commission. Luxembourg: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency; 2020. στη σελίδα: [Structural Indicators for Monitoring Education and Training Systems in Europe – 2019: Overview of major reforms since 2015. \(europa.eu\)](https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/eurydice-brief-citizenship-education-school-europe-%E2%80%93-2017_en) (πρόσβαση 19/12/2020)

²³⁷ Στη σελίδα: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/eurydice-brief-citizenship-education-school-europe-%E2%80%93-2017_en (πρόσβαση 18/5/2020)

ευθύνης προς τον εαυτό τους προς το άμεσο κοινωνικό τους περίγυρο -οικογένεια και συμμαθητές- αλλά και προς το κοινωνικό σύνολο²³⁸.

4.3.1. Εκπαίδευση για την ιθαγένεια στην Ελλάδα και αγκυλώσεις

Αν και ως βασικός στόχος της γενικής μη υποχρεωτικής εκπαίδευσης στο Λύκειο ορίζεται: η προώθηση της εθνικής, θρησκευτικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά και η προετοιμασία των μαθητών να ενταχθούν στην **ευρωπαϊκή κοινωνία των πολιτών**, ο υποχρεωτικός σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της διαφορετικότητας και των πολιτιστικών διαφορών σε ένα πολυπολιτισμικό πλαίσιο, η ενίσχυση αξιών όπως η ελευθερία, η δημοκρατία, η συλλογικότητα και η αλληλεγγύη και ευαισθητοποίηση για την ενεργό συμμετοχή των πολιτών²³⁹, το καλοκαίρι του 2020 με σχέδιο νόμου επιδιώχθηκε μια πρωτοφανής συρρίκνωση, κυρίως στα ωρολόγια προγράμματα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μαθημάτων που αφορούν τις κοινωνικές επιστήμες, οι οποίες υπηρετούν τους πιο πάνω στόχους. Πιο συγκεκριμένα, στην Α' Λυκείου, το μάθημα της Πολιτικής Παιδείας μειώθηκε κατά μια ώρα (από 3 σε 2) σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, ενώ καταργήθηκαν τελείως το μάθημα επιλογής Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός. Ταυτόχρονα στη Β' Λυκείου καταργήθηκε το μάθημα «Σύγχρονος Κόσμος: Πολίτης και Δημοκρατία», ενώ το μάθημα «Βασικές Αρχές Κοινωνικών Επιστημών (Κοινωνιολογία, Οικονομική Επιστήμη και Πολιτική Επιστήμη)» αντικαταστάθηκε από το μάθημα των Λατινικών στην Ομάδα Προσανατολισμού Ανθρωπιστικών Σπουδών, όπως ακριβώς συνέβη και το μάθημα της Κοινωνιολογίας στη Γ' Λυκείου²⁴⁰. Επιπλέον σε ότι αφορά την υποχρεωτική γενική δευτεροβάθμια εκπαίδευση (2018/19), το ποσοστό του συνιστώμενου ελάχιστου χρόνου διδασκαλίας για τις Κοινωνικές σπουδές, η Ελλάδα διαθέτει 192 ώρες ετησίως (ποσοστό 8.1%), έναντι 410 ωρών, που αποτελεί τον ευρωπαϊκό μέσο όρο²⁴¹- ποσοστό που βεβαίως έχει μειωθεί περαιτέρω καθώς στο γυμνάσιο το μάθημα της οικιακής οικονομίας μειώθηκε από 2 σε 1 ώρα.

²³⁸ European Commission/EACEA/Eurydice, 2017. Citizenship Education at School in Europe – 2017. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2017 στη σελίδα: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/home_en (πρόσβαση 17/6/2020)

²³⁹ EURYDICE. European Commission. Organisation of General Lower Secondary Education, στην ιστοσελίδα: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-general-lower-secondary-education-16_en (πρόσβαση:25/1/2021)

²⁴⁰ [ipaidia.26/6/2020](https://www.ipaidia.gr/paideia/oles-oi-allages-sto-sxoleio-ta-nea-mathimata-apo-to-nipiagogeio-mexri-kai-to-likeio).στην ιστοσελίδα: <https://www.ipaidia.gr/paideia/oles-oi-allages-sto-sxoleio-ta-nea-mathimata-apo-to-nipiagogeio-mexri-kai-to-likeio> (πρόσβαση 25/1/2021)

²⁴¹ European Commission.Brussels: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency Publication Office of the European Union, 2019: Comparative analysis of recommended annual instruction time in full-time compulsory education in Europe στη σελίδα: <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/0aebec9e05-11e9-9d01-01aa75ed71a1> (πρόσβαση 25/1/2021)

Παρά τις συστάσεις ευρωπαϊκών²⁴² και διεθνών οργανισμών²⁴³ για ενίσχυση των κοινωνικών σπουδών στην εκπαίδευση, το Υπουργείο κυρίως για εξοικονόμηση πόρων επέλεξε να κινηθεί προς την αντίθετη κατεύθυνση.

Η μείωση και η υποβάθμιση της κοινωνικής εκπαίδευσης πέραν του ότι αντίκειται στις παιδαγωγικές αρχές της Ένωσης, δημιουργεί δυσκολίες και στους ίδιους τους μαθητές αφού δεν τους δίνεται η δυνατότητα να μπορέσουν να προσδιορίσουν τον εαυτό τους στο κοινωνικό πλαίσιο το οποίο διαβιούν, να διαμορφωθούν ως ανεξάρτητοι πολίτες που σέβονται τα δικαιώματα και αναγνωρίζουν τις υποχρεώσεις τους, να προωθήσουν έννοιες όπως η ισότητα. Δεν τους δίνεται η δυνατότητα παροχής σωστών κατευθύνσεων στην πορεία τους προς την κοινωνικοποίηση, με την απόκτηση εκείνης της παιδείας που καλλιεργεί αίσθημα ευθύνης²⁴⁴. Στην προσπάθεια λοιπόν που γίνεται τα τελευταία χρόνια ώστε οι μαθητές, ως ενεργοί πολίτες του αύριο να έχουν γνώση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων τους και ως μέλη των κοινωνιών τους αλλά και της Ένωσης, οι οποίοι θα σέβονται τις αρχές της και διαβιούν αρμονικά, θα έπρεπε να επαναπροσδιοριστεί ο ρόλος και η σημασία αυτών των μαθημάτων. Είναι οι πολίτες του αύριο που θα ζήσουν στην μελλοντική Ευρώπη και θα πρέπει με την ψήφο τους να πάρουν αποφάσεις για όλα τα σημαντικά θέματα. Γι' αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό να αναβαθμίσουν τις γνώσεις τους.

4.4. Στόχοι της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια στις χώρες της Ένωσης

Εξετάζοντας τα ευρωπαϊκά προγράμματα ως προς τους στόχους της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια, παρατηρούμε 36 από αυτά αναφέρουν ως στόχο της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, μια χρήσιμη κοινωνικά ικανότητα, την **ανάπτυξη της προσωπικής ευθύνης**, δηλαδή την ικανότητα του ατόμου να δείχνει αυτοσυγκράτηση και να συνειδητοποιεί ότι οι πράξεις του τού ανήκουν, ενώ τα ίδια περίπου νούμερα συναντάμε και στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση -ISCED 2- και λίγο λιγότερα (30) στην ISCED 3²⁴⁵.

²⁴² Council of Europe. STRASBOURG: 2017. Learning to Live Together: a Shared Commitment to Democracy - Conference on the Future of Citizenship and Human Rights Education in Europe στην ιστοσελίδα: <https://www.coe.int/en/web/youth/-/learning-to-live-together-conference-on-the-future-of-citizenship-and-human-rights-education-in-euro-1> (πρόσβαση 25/1/2021)

²⁴³ Unesco. Global citizenship education. στην ιστοσελίδα: <https://en.unesco.org/themes/gced> (πρόσβαση 25/1/2021)

²⁴⁴ Σύλλογος Εκπαιδευτικών Κοινωνικών Επιστημών Γενικής Εκπαίδευσης. Alfavita.gr Στην ιστοσελίδα: https://www.alfavita.gr/ekpaideysi/325239_i-thesi-ton-koinonikon-epistimon-stin-ekpaideysi (πρόσβαση 25/1/2021)

²⁴⁵ European Commission/EACEA/Eurydice, 2017. Citizenship Education at School in Europe – 2017. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2017 στη σελίδα: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/home_en (πρόσβαση 17/6/2020)

Η αμέσως επόμενη πιο συνηθισμένη ικανότητα που είναι το ζητούμενο των προγραμμάτων, σε πρωτοβάθμιο επίπεδο είναι η **επικοινωνία και η ακρόαση**, δηλαδή η ικανότητα του μαθητή να εκφράζει και να παρουσιάζει τις απόψεις του και να τις υποστηρίζει με επιχειρήματα, ακούγοντας όμως παράλληλα με σεβασμό τις απόψεις των άλλων (το συναντάμε σε 33 προγράμματα σπουδών). Η συγκεκριμένη δεξιότητα εξακολουθεί να είναι το ζητούμενο και στην κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (ISCED 2), καθώς υπάρχει σε 31 εθνικά προγράμματα σπουδών αλλά και στην ανώτερη δευτεροβάθμια (ISCED 3) που είναι η τρίτη πιο συνηθισμένη δεξιότητα για την αποτελεσματική αλληλεπίδραση²⁴⁶.

Η τρίτη προτεραιότητα που συναντάμε σε πολλά προγράμματα στην Ευρώπη είναι η **εκμάθηση του τρόπου συνεργασίας με τους άλλους** (κυρίως στις βαθμίδες ISCED 1 και 2, καθώς στην ISCED 3 κατατάσσεται πιο κάτω) και ακολουθεί η **άσκηση κρίσης** (κριτική σκέψη, δεξιότητες συλλογισμού και ανάλυσης, σε συνδυασμό και με τον αλφαριθμητισμό στα ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας). Η άσκηση κρίσης είναι η συνηθέστερη δεξιότητα στο επίπεδο ISCED 1, ενώ στο επίπεδο 2 η κριτική σκέψη είναι το βασικό ζητούμενο, με την άσκηση κρίσης και την κατανόηση του σημερινού κόσμου να έρχεται δεύτερη, και την ανακάλυψη της γνώσης και τη χρήση πηγών να έρχεται τρίτη. Η σκέψη παραμένει στην κορυφή των ζητούμενων στο επίπεδο ISCED 3, με την κριτική κατανόηση του σημερινού κόσμου να έρχεται δεύτερη και την αναλυτική ικανότητα τρίτη²⁴⁷.

Άλλα πεδία στα οποία δίνεται βάση στα εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν να κάνουν με την **ικανότητα να σκεφτόμαστε κριτικά και ταυτόχρονα να επιλέγουμε μεταξύ διαφορετικών επιλογών** κυρίως όταν εμπλέκονται ιδεολογικές κρίσεις. Επίσης σημαντική θεωρείται η **επάρκεια παιδείας στα μέσα επικοινωνίας** (αλφαριθμητισμός των κοινωνικών μέσων και της αντιμετώπισης του ηλεκτρονικού εκφοβισμού) την οποία συναντάμε περίπου στα μισά εκπαιδευτικά συστήματα, η **κατανόηση του κόσμου και η γνώση σύγχρονων πραγμάτων** (κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση) και η **ανακάλυψη της γνώσης και η χρήση των πηγών**. Δυστυχώς η **δημιουργικότητα** τείνει να προωθείται κυρίως στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και πάλι όχι από την πλειοψηφία των χωρών. Τέλος υπάρχουν ζητήματα, όπως ο σεβασμός στους άλλους και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων που διδάσκονται σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης (23 χώρες στο επίπεδο ISCED 1, 26 στο ISCED 2 και 28 στο ISCED 3), ο σεβασμός σε άλλους πολιτισμούς και η γνώση ή ο σεβασμός άλλων θρησκειών.

²⁴⁶ Ο.π.

²⁴⁷ Ο.π.

Άλλα θέματα που συναντάμε στα σχολικά προγράμματα έχουν να κάνουν με την **αιεφόρο ανάπτυξη** (κυρίως σε στα υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης), με την **προστασία του περιβάλλοντος** (κυρίως στο δημοτικό) και με την **αίσθηση του ανήκειν (εκπαίδευση για την ιθαγένεια)**.

Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια, κυρίως στο παρελθόν είχε συνδεθεί με την προώθηση μιας εθνικής ταυτότητας²⁴⁸. Στην έκθεση του Eurydice (2017) παρατηρούμε ότι 27 από τα 42 ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά συστήματα (στο ISCED 1) αναφέρονται στην αίσθηση του ανήκειν, κάτι που σε συνδυασμό με το ότι πολλές χώρες προωθούν ικανότητες που σχετίζονται με την ανοχή, την απαγόρευση των διακρίσεων **και τον σεβασμό των άλλων πολιτισμών**, μπορεί να οφείλεται στο ότι η Ευρώπη έχει γίνει λιγότερο ομοιογενής και πιο πολυπολιτισμική και ότι τα αναλυτικά προγράμματα σπουδών έχουν προσαρμοστεί στη νέα πραγματικότητα. Οι ικανότητες που συνδέονται με τη δημοκρατική δράση είναι οι πιο πολιτικοποιημένες πτυχές της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια κάτι που ενισχύει και τη απόκτηση γνώσεων που αφορούν τους πολιτικούς θεσμούς και τις πολιτικές διαδικασίες, την κατανόηση των θεμελιωδών πολιτικών και κοινωνικών εννοιών -κυρίως στη δευτεροβάθμια- και την ενεργό συμμετοχή στη δημόσια ζωή, κάτι που ενθαρρύνει τους μαθητές να συμμετάσχουν στη δημοκρατική διαδικασία.

Η έννοια της συμμετοχής είναι κάτι που προωθείται στις περισσότερες χώρες (περίπου 30 χώρες την περιλαμβάνουν στα προγράμματα σπουδών τους) ενώ σε δευτεροβάθμιο επίπεδο, πολλές χώρες ασχολούνται με θέματα που αφορούν **διεθνείς οργανισμούς**, όπως η **ΕΕ**, και **διεθνείς συνθήκες**, ιδίως με τις **συνθήκες του ΟΗΕ**. Τέλος, η συμμετοχή μαθητών σε μοντέλα συμμετοχικών - δημοκρατικών διαδικασιών και λήψης αποφάσεων από κοινού με συνομηλίκους τους από άλλα ευρωπαϊκά κράτη, όπως τα MUN²⁴⁹ (Μοντέλο Ηνωμένων Εθνών) και MEP²⁵⁰ (Μοντέλο Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου), βοηθάει όχι μόνο στην κατανόηση της λειτουργίας των θεσμών αλλά και στις πολιτισμικές ανταλλαγές που είναι απαραίτητες για την εδραίωση της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας.

4.5. Εκπαίδευση για την πολιτειότητα (citizenship education)

Η εκπαίδευση για την ιθαγένεια σε αντίθεση με τα παραδοσιακά μαθήματα, δεν αποτελεί ένα μάθημα που αναγνωρίζεται μόνο του στο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών. Συχνά το μάθημα αυτό περιλαμβάνεται σε άλλα μαθήματα στο πλαίσιο των

²⁴⁸ Ο.π.

²⁴⁹ Ηνωμένα Έθνη, Model United Nations (MUN) στην Ελλάδα και την Κύπρο, στη σελίδα: <https://unric.org/el/model-united-nations-mun-%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CF%8D%CF%80%CF%81%CE%BF/> (πρόσβαση 15/5/2020)

²⁵⁰ Model European Parliament, στη σελίδα: <https://mepeurope.eu/> (πρόσβαση 17/5/2020)

κοινωνικών ικανοτήτων και αυτών που σχετίζονται με την ιδιότητα του πολίτη. Τρεις είναι οι κύριες προσεγγίσεις των αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών σχετικά με αυτό το μάθημα, η διαθεματική προσέγγιση (διατρέχει όλο το πρόγραμμα σπουδών), ενσωματωμένο σε άλλα μαθήματα (περιλαμβάνεται στο αναλυτικό πρόγραμμα ευρύτερων μαθημάτων ή γνωστικών πεδίων, όπως είναι οι ανθρωπιστικές/φυσικές επιστήμες), και ως ξεχωριστό μάθημα²⁵¹.

Η έκθεση της Ευρυδική (2017) δείχνει ότι η μεγάλη πλειονότητα των χωρών χρησιμοποιεί τουλάχιστον μία από τις πιο πάνω προσεγγίσεις, ενώ πολλές είναι και οι χώρες που χρησιμοποιούν περισσότερες από μία προσεγγίσεις.

Πιο αναλυτικά, η έκθεση δείχνει ότι το πιο διαδεδομένο μοντέλο είναι το μάθημα για την ιδιότητα του πολίτη να **εμπεριέχεται σε άλλα μαθήματα σε συνδυασμό με τη διαθεματική προσέγγιση** (το συναντάμε σε 28 εκπαιδευτικά συστήματα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης). Όμως συχνά, η εκπαίδευση για την ιθαγένειά διδάσκεται και ως ξεχωριστό υποχρεωτικό μάθημα σε καθένα από τα τρία επίπεδα της γενικής εκπαίδευσης π.χ. στην Εσθονία, την Ελλάδα, τη Γαλλία και τη Φινλανδία, ενώ το ίδιο συμβαίνει στο Βέλγιο (Γαλλική Κοινότητα) από το σχολικό έτος 2017/18 όπου τα σχολεία προσφέρουν τη δυνατότητα επιλογής μεταξύ του μαθήματος των θρησκευτικών και της ηθικής. Επιπλέον, το υποχρεωτικό ξεχωριστό μάθημα της ιθαγένειας συνδυάζεται με διαθεματική προσέγγιση ή με ενσωμάτωση σε άλλο μάθημα στην Κύπρο, τη Λιθουανία, την Πολωνία, τη Σλοβενία και το Μαυροβούνιο, καθώς και στην Ιρλανδία από το 2016.

Δεκαπέντε εκπαιδευτικά συστήματα χρησιμοποιούν μια ενιαία προσέγγιση στην εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη σε μία ή περισσότερες βαθμίδες εκπαίδευσης. Έτσι το μάθημα αυτό είτε εντάσσεται σε άλλα μαθήματα είτε ενσωματώνεται στο πρόγραμμα σπουδών ως διαθεματικό πεδίο (βλ. Φλαμανδική Κοινότητα Βελγίου), ενώ η περίπτωση να αποτελεί υποχρεωτικό ξεχωριστό μάθημα είναι πιο σπάνια (Ρουμανία, Βοσνία-Ερζεγοβίνη και πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας). Η Σερβία είναι η μόνη χώρα στην οποία η εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη δεν είναι υποχρεωτική, αλλά δίνεται η δυνατότητα επιλογής του ως προαιρετικό μάθημα έναντι των θρησκευτικών.

Τέλος η εκπαίδευση για την ιθαγένεια διδάσκεται ως υποχρεωτικό ξεχωριστό μάθημα σε 20 εκπαιδευτικά συστήματα, αλλά παρατηρούνται αρκετές διαφορές από χώρα σε χώρα. Έτσι, η διάρκεια που διδάσκεται μπορεί να κυμαίνεται από 1 έως 12 έτη. Επίσης

²⁵¹ European Commission/EACEA/Eurydice, 2017. Citizenship Education at School in Europe – 2017. Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union; 2017 στη σελίδα: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/home_en (πρόσβαση 17/6/2020)

κάποια εκπαιδευτικά συστήματα έχουν υποχρεωτική τη διδασκαλία του ως ξεχωριστό μάθημα μόνο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ενώ χώρες όπως το Βέλγιο (η Γαλλική Κοινότητα - σε ορισμένα σχολεία από το σχολικό έτος 2017/18), η Εσθονία, η Γαλλία και η Φινλανδία, είναι οι μόνες χώρες που προσφέρουν συνεχή διδασκαλία ως ξεχωριστό αντικείμενο από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ στην Ελλάδα και στη Ρουμανία διδάσκεται επίσης ως υποχρεωτικό ξεχωριστό μάθημα, τόσο στην πρωτοβάθμια όσο και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, αλλά όχι ανελλιπώς. Στην Κροατία και στην Κύπρο διδάσκεται μόνο σε μια τάξη της γενικής εκπαίδευσης, ως υποχρεωτικό μάθημα.

4.6. Εκπαίδευση για την ιθαγένεια μέσα στη σχολική τάξη και πέραν αυτής

Τα τελευταία χρόνια πέραν της παραδοσιακής διδασκαλίας εντός της σχολικής τάξης, οι εκπαιδευτικοί προσπαθούν να καθοδηγήσουν τους μαθητές και σε εξωσχολικές δραστηριότητες με έμφαση την εκμάθηση μέσω της πράξης, χρησιμοποιώντας καινοτόμες μεθόδους. Έτσι λοιπόν η ενεργητική μάθηση μέσω της οποίας οι μαθητές μπορούν να προετοιμάσουν και να εκπονήσουν το δικό της σχέδιο για την άσκηση της ιδιότητας του πολίτη, παρατηρείται σε αρκετές Ευρωπαϊκές χώρες ανάμεσα τους και η Ελλάδα. Με βάση την έρευνα της Ευρυδίκης (2017) οι πιο συνηθισμένες εξωσχολικές δραστηριότητες που παρατηρούνται στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών έχουν να κάνουν με το περιβάλλον, τα σπορ, την τέχνη, τη διεθνή δικτύωση, την πολιτική και τον εθελοντισμό. Σε ότι αφορά το περιβάλλον οι δραστηριότητες περιλαμβάνουν σειρά ενεργειών με διάφορους εταίρους τόσο σε παγκόσμιο όσο και σε εθνικό επίπεδο, όπως δράσεις των Ηνωμένων Εθνών ή δράσεις του Erasmus + της ΕΕ, ενώ οι δράσεις που σχετίζονται με την πολιτική στοχεύουν στην ευαισθητοποίηση και τη συμμετοχή των νέων σε πολιτικά ζητήματα και διαδικασίες (π.χ. η Αυστρία έχει ένα κοινοβούλιο για νέους και η Ελβετία έχει δημιουργήσει έναν απλό τρόπο ψηφοφορίας για την προώθηση της πολιτικής συμμετοχής των νέων).

Σε ότι αφορά τον τομέα της πολιτικής, αξίζει να υπογραμμίσουμε σε αυτό το σημείο το ρόλο των μαθητικών συμβουλίων, καθώς θεωρείται ένα σημαντικό στοιχείο της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, καθώς παρέχουν στους μαθητές μια πρακτική εμπειρία στη δημοκρατική διαδικασία. Στο σύνολο των χωρών τα μαθητικά συμβούλια υπήρχαν σε κάποιο επίπεδο εκπαίδευσης η αύξηση όμως, με την πάροδο του χρόνου, του αριθμού των χωρών που προωθούν τη συμμετοχή των μαθητών στη σχολική ζωή (κυρίως στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση), αντικατοπτρίζει μια γενική προσπάθεια να

συμπεριληφθούν ακόμη και τα μικρότερα παιδιά στη δημοκρατική διαδικασία και να ενσωματωθεί αυτή η εμπειρία στη σχολική ζωή από πολύ νεαρή ηλικία.

4.7 Εκπαιδευτικοί και Ιθαγένεια

4.7.1. Κατάρτιση εκπαιδευτικών για την εκπαίδευση του πολίτη

Οι εκπαιδευτικοί και οι διευθυντές των σχολικών μονάδων, αρκετές φορές μαζί με τους γονείς, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην εκπαίδευση για την ιθαγένεια. Οι διευθυντές των σχολικών μονάδων συμβάλλουν αποφασιστικά στην εξασφάλιση της επιτυχούς εφαρμογής της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια, καθώς είναι σε θέση να ενθαρρύνουν μια ευνοϊκή σχολική κουλτούρα, να προωθήσουν την ενεργό συμμετοχή όλων των μελών της σχολικής κοινότητας και να δημιουργήσουν δράσεις σχετικές με την ιθαγένεια προωθώντας μια δημοκρατική σχολική κουλτούρα. Οι εκπαιδευτικοί με ειδικευση στο συγκεκριμένο αντικείμενο από την άλλη μπορούν όχι μόνο να βοηθήσουν στη διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος αλλά και να μεταδώσουν τη γνώση τους σε άλλους εκπαιδευτικούς που καλούνται να διδάξουν το συγκεκριμένο μάθημα. Η έρευνα του Eurydice (2017) δείχνει ότι υπάρχουν χώρες, οι οποίες έχουν πάρει μέτρα για την ανάπτυξη των επαγγελματικών ικανοτήτων των εκπαιδευτικών στον τομέα της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη, αν και εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές ελλείψεις σε όσους διδάσκουν το συγκεκριμένο αντικείμενο.

Χώρες όπως η Δανία, η Ιρλανδία, το Λουξεμβούργο και προσφάτως η Ελλάδα αποφάσισαν να δώσουν στους εκπαιδευτικούς τους τη δυνατότητα να εξειδικευθούν, ενώ άλλες όπως η Εσθονία, η Λετονία, η Λιθουανία, παρέχουν κατάρτιση σε εκπαιδευτικούς για να αποκτήσουν εξειδίκευση στην εκπαίδευση για την ιδιότητα του πολίτη και σε δύο ή τρία άλλα μαθήματα (εν μέρει ειδικοί), ενώ υπάρχουν και εκείνες οι χώρες που ενώ είναι υποχρεωτική η διδασκαλία του συγκεκριμένου μαθήματος, δεν προβλέπονται επίσημες πολιτικές για την κατάρτιση των εκπαιδευτικών π.χ. στη Κύπρο. Οι χώρες πλέον στοχεύουν στη καθιέρωση δεξιοτήτων σχετικών με την εκπαίδευση της ιθαγένειας οι οποίες θα είναι υποχρεωτικές για όλους τους υποψήφιους εκπαιδευτικούς πριν την ολοκλήρωση των σπουδών τους. Αυτό σήμερα συμβαίνει μόνο για μια μειοψηφία εκπαιδευτικών συστημάτων, ενώ το ήμισυ δεν διαθέτει κανονισμούς για την αρχική κατάρτιση των εκπαιδευτικών που ασχολούνται με την εκπαίδευση των πολιτών - αποτελεί απόφαση των ιδρυμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης πώς θα πρέπει να γίνεται αυτό. Επομένως, υπάρχει εύλογος προβληματισμός σχετικά με το εάν οι υπεύθυνοι για την παροχή εκπαίδευσης στην ιθαγένεια μέσα στην τάξη είναι πραγματικά κατάλληλα προετοιμασμένοι για αυτό το έργο.

Κάποιες χώρες προκειμένου να ενισχύσουν τις γνώσεις των εκπαιδευτικών τους στον τομέα της εκπαίδευσης για την ιδιότητα του πολίτη να παίρνουν πρωτοβουλίες, όπως για παράδειγμα η Εσθονία με τις *Τοπικές καλοκαιρινές Ακαδημίες για τη Βαλτική*, οι οποίες γίνονται κάθε χρόνο και στις οποίες οι συμμετέχοντες μαθαίνουν πως να χειρίζονται ευαίσθητα ζητήματα -ιστορίας- μέσα στην τάξη ή να δημιουργούν δημοκρατική κουλτούρα στο σχολείο ή πως να χειρίζονται την πολυπολιτισμική διάσταση στο σχολείο. Στη συνέχεια δημιουργείται υλικό που θα διανεμηθεί στους δασκάλους και θα τους δώσει κατευθυντήριες γραμμές για το πως να υποστηρίζουν τις ικανότητες των μαθητών τους σε θέματα που σχετίζονται με την πολιτεία, την κουλτούρα, τα ανθρώπινα δικαιώματα για δημοκρατική ιθαγένεια κ.λ.²⁵²

4.8 Τρόποι περαιτέρω ενίσχυσης της ευρωπαϊκής ιθαγένειας μέσω της εκπαίδευσης.

Ο ρόλος της εκπαίδευσης είναι εξαιρετικά σημαντικός τόσο για το άτομο όσο και για την Ευρώπη συνολικά. Είναι το μέσο εκείνο που θα βοηθήσει τους πολίτες να εξασφαλίσουν ένα καλύτερο μέλλον, να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις, να κατανοήσουν την έννοια «Ευρωπαίος» με όλη την πολυπλοκότητά της και εν τέλει την ενότητα. Είναι το μέσο που θα δώσει νέες ευκαιρίες για πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη και οικονομική μεγέθυνση²⁵³.

Οι συζητήσεις για το μέλλον της Ευρώπης είναι σε πλήρη εξέλιξη και μια τέτοια συζήτηση ξεκίνησε και το Μάρτιο του 2017 με τη Λευκή Βίβλο²⁵⁴. Μέσα στα ποικίλα θέματα που απασχόλησαν ήταν τόσο το ζήτημα της ισχύς της κοινής ταυτότητας όσο και το ζήτημα της εκπαίδευσης. Σχετικά με την κοινή ταυτότητα υπήρξε έντονος προβληματισμός για την αφύπνιση λαϊκίστικων δυνάμεων οι οποίες μάλιστα δε δείχνουν να υποχωρούν ή τη διασπορά ψευδών ειδήσεων κάτι που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει η εκπαίδευση και ο πολιτισμός.

Έτσι λοιπόν οι ηγέτες αναγνωρίζοντας τον καταλυτικό ρόλο της εκπαίδευσης στην ισχυροποίηση του αισθήματος του ανήκειν στην ίδια «πολιτισμική» κοινότητα

²⁵² Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education: Overview of education policy developments in Europe following the Paris Declaration of 17 March 2015. European Commission. Luxembourg :EACEA; 2016. Στη σελίδα: [Promoting citizenship and the common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education | Eurydice \(europa.eu\)](https://eurydice.europa.eu/) (πρόσβαση 19/12/2020)

²⁵³ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Πρόταση Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου σχετικά με την εκμάθηση για την ΕΕ στο σχολείο, 2016 στη σελίδα: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0021_EL.html (πρόσβαση 17/6/2020)

²⁵⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Λευκή Βίβλος για το μέλλον της Ευρώπης, 2017, Βρυξέλλες, στη σελίδα: <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/EL/COM-2017-2025-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF> (πρόσβαση 13/3/2020)

αποφασίζουν να συναντηθούν και να συζητήσουν σχετικά στο Γκέτεμποργκ τον Νοέμβριο του 2017. Παράλληλα εκείνες τις μέρες η Επιτροπή εκδίδει μια ανακοίνωση²⁵⁵ για τη σύνοδο των ηγετών με την οποία εκθέτει το όραμά της για έναν Ευρωπαϊκό Χώρο Εκπαίδευσης με βάση το νέο θεματολόγιο δεξιοτήτων για την Ευρώπη²⁵⁶ και την επένδυση στις ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες για τη νεολαία²⁵⁷. Η εκπαίδευση θεωρείται ότι μπορεί να συμβάλλει στο να εξασφαλιστούν αξιοπρεπείς θέσεις εργασίας, να ικανοποιηθούν οι ανάγκες της οικονομίας για δεξιότητες και να θωρακιστεί η Ευρώπη από τις ραγδαίες και ριζικές αλλαγές που έχει κληθεί να αντιμετωπίσει λόγω της τεχνολογικής επανάστασης και της παγκοσμιοποίησης. Παράλληλα η εκπαίδευση προετοιμάζει τους αυριανούς ενεργούς πολίτες μιας δημοκρατικής κοινωνίας, οι οποίοι θα μπορούν μόνοι τους να κρίνουν ποιες στάσεις και δεξιότητες πρέπει να αναπτύξουν.²⁵⁸ Παρά το γεγονός ότι η Ευρώπη δεν διαπρέπει σε δεξιότητες υψηλής ποιότητας φιλοδοξεί να αξιοποιήσει πλήρως την εκπαίδευση και τον πολιτισμό ως κινητήριων δυνάμεων για να δημιουργηθούν θέσεις εργασίας, να ενισχυθεί η κοινωνική δικαιοσύνη και η ενεργός συμμετοχή των πολιτών στα κοινά, καθώς και ως μέσο για να βιώσουν οι πολίτες την πολύπλευρη ευρωπαϊκή ταυτότητα²⁵⁹.

Η Ανακοίνωση, όπως ήδη αναφέρθηκε εντοπίζει την ανάγκη να υπάρξει ένας Ευρωπαϊκός Χώρος Εκπαίδευσης και επισημαίνει δράσεις που θα ενισχύσουν αυτή την στόχευση. Αρχικά, προτείνει τη σύσταση συμβουλίου αμοιβαίας αναγνώρισης των διπλωμάτων στην τριτοβάθμια εκπαίδευσης. Ένα από τα διαπιστωμένα εμπόδια στην κινητικότητα των φοιτητών είναι το ότι, παρά τη διαδικασία της Μπολόνιας, τα πτυχία τριτοβάθμιας εκπαίδευσης δεν αναγνωρίζονται άμεσα σε άλλα κράτη μέλη, κάτι που δυσκολεύει τους νέους από το εργαστούν ή να σπουδάσουν σε άλλη χώρα και κατ'επέκταση να εφοδιαστούν με καλή εκπαίδευση και να υπάρξει ανταλλαγή ιδεών και καλών πρακτικών. Ένα ακόμα μέτρο που προτάθηκε ήταν η περαιτέρω ενίσχυση του

²⁵⁵ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ισχυροποίηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας μέσω της εκπαίδευσης και του πολιτισμού, 2017, Στρασβούργο, στη σελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EN> (πρόσβαση 16/3/2020)

²⁵⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Δέκα Δράσεις για να αποκτήσουν οι Ευρωπαίοι καλύτερες δεξιότητες, Βρυξέλλες, 2016 στη σελίδα: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_16_2039 (πρόσβαση 19/6/2020)

²⁵⁷ European Commission, Employment, Social Affairs & Inclusion Investing in Europe's youth, 2016 στη σελίδα: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=950&langId=en> (πρόσβαση 20/6/2020)

²⁵⁸ Council Of Europe. 125th Session of the Committee of Ministers The fight against violent extremism and radicalisation leading to terrorism. Brussels. 2015 στην ιστοσελίδα: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c3576 (πρόσβαση 17/5/2020)

²⁵⁹ Στη σελίδα: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A52017DC0673> (πρόσβαση 14/3/2021)

προγράμματος Erasmus+ ²⁶⁰σε όλες τις κατηγορίες μαθητευομένων, με σκοπό τον διπλασιασμό του αριθμού συμμετεχόντων και των εκπαιδευόμενων που προέρχονται από μειονεκτικό περιβάλλον έως το 2025. Ακόμα έγινε προσπάθεια να προωθηθεί το πιλοτικό σχέδιο για φοιτητική κάρτα της ΕΕ ώστε να διευκολυνθεί η διασυνοριακή κινητικότητα των φοιτητών αλλά και να δημιουργηθούν πραγματικά ευρωπαϊκά πανεπιστήμια, που θα ενισχύσουν τη δικτύωση και τη διασυνοριακής συνεργασίας ενώ ταυτόχρονα θα είναι ανταγωνιστικά σε διεθνές επίπεδο. Προτάθηκε η ίδρυση Ευρωπαϊκής Σχολής Διακρατικής Διακυβέρνηση (υπό την αιγίδα του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου στη Φλωρεντία της Ιταλίας), ενώ τέλος, επισημάνθηκε ως στόχο να αυξηθεί και το χαμηλό επίπεδο ικανοτήτων πολλών μαθητών να δοθούν ίσες ευκαιρίες μάθησης για όλους, να ενισχυθούν προγράμματα δια βίου μάθηση και να δοθεί μεγαλύτερη ενθάρρυνση στην εκμάθηση γλωσσών²⁶¹.

Ξεκινώντας λοιπόν με βάση αυτές τις κατευθυντήριες γραμμές της συνόδου στο Γκέτεμποργ, βλέπουμε ότι, και σήμερα, 3 χρόνια μετά οι στόχοι είναι ακριβώς οι ίδιοι. Έτσι, το Σεπτέμβριο του 2020 η Επιτροπή συνεχίζει τις πρωτοβουλίες -οι οποίες κατά κύριο λόγο στοχεύουν σε μια πιο πράσινη και ψηφιακή Ευρώπη- για τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού χώρου Εκπαίδευσης και προτείνει ένα Σχέδιο δράσης για την Ψηφιακή Εκπαίδευση. Ο Ευρωπαϊκού χώρου Εκπαίδευσης θα επιτρέπει σε όλους τους νέους να επωφελούνται από μια καλύτερη εκπαίδευση και κατάρτιση, οι οποίες θα αποτελέσουν την κινητήρια δύναμη για τη δημιουργία θέσεων εργασίας, για οικονομική ανάπτυξη, για βελτίωση της κοινωνικής συνοχής, καθώς τρόπο βίωσης της ευρωπαϊκής ταυτότητας και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Οι πρωτοβουλίες έχουν να κάνουν με το να γίνει κανόνας το να ξοδεύουν χρόνο για να σπουδές στο εξωτερικό οι φοιτητές, να υπάρχει αμοιβαία αναγνώριση των προσόντων του σχολείου και της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης σε όλη την Ευρώπη, οι μαθητές να γνωρίζουν τουλάχιστον δύο γλωσσών πέραν της μητρικής τους και όλοι, ανεξαρτήτως οικονομικοκοινωνικού υποβάθρου, να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες εκπαίδευσης. Για να επιτευχθούν αυτά δίνεται έμφαση, στις βασικές ικανότητες στη δια βίου μάθηση, στις ψηφιακές ικανότητες, στις κοινές αξίες και στην εκπαίδευση χωρίς αποκλεισμούς. Το Σχέδιο δράσης από την άλλη, στοχεύει στην κατανόηση της κλιματικής αλλαγής και της αειφορίας, στην πρασινοποίηση των εκπαιδευτικών υποδομών και προτείνει πρωτοβουλίες για ψηφιακή εκπαίδευση υψηλής ποιότητας και χωρίς αποκλεισμούς. Η εκπαίδευση η νεολαία και ο πολιτισμός θα

²⁶⁰https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-strengthening-european-identity-education-culture_en.pdf (πρόσβαση 13/3/2020)

²⁶¹ “**European Education Area**”, **European Commission**, στη σελίδα: https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_en (πρόσβαση 14/3/2021)

παίζουν καθοριστικό ρόλο στην οικοδόμηση του μέλλοντος της Ευρώπης, γι' αυτό μεγάλη σημασία δίνεται στην ενίσχυση του προγράμματος Erasmus + (κάτι που βλέπουμε ότι είναι πολύ κοντά στο να υλοποιηθεί με βάση και την πολιτική συμφωνία που επετεύχθη στις 10 Δεκεμβρίου 2020 μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και των κρατών μελών της ΕΕ για το Erasmus+ 2021-2027), στην ύπαρξη πλαισίου συνεργασίας ευρωπαϊκής πολιτικής στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, στις μεταρρυθμίσεις στο ευρωπαϊκό εξάμηνο και στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών για τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια και την ευρωπαϊκή φοιτητική κάρτα²⁶². Το Erasmus+ και το Next Generation EU, αποτελούν τις βάσεις για την επίτευξη του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης έως το 2025²⁶³.

Η ελευθερία, η δημοκρατία, η ισότητα, ο σεβασμός του κράτους δικαίου, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η αξιοπρέπεια είναι θεμελιώδεις αξίες στις οποίες στηρίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση και αποτελούν μέρος της κοινής ευρωπαϊκής μας ταυτότητας²⁶⁴. Η εκπαίδευση μαζί με τον πολιτισμό και τον αθλητισμό είναι πρωταρχικής σημασίας, για τη συμμετοχή των νεότερων γενεών στα κοινά και την καλύτερη συνειδητοποίηση των κοινών ευρωπαϊκών αξιών. Η επαφή των μαθητών και η καλύτερη κατανόηση των πιο πάνω αξιών μέσα από συγκεκριμένες πρωτοβουλίες όπως η ευρωπαϊκή ημέρα γλωσσών²⁶⁵ συμβάλλουν στην περαιτέρω ενίσχυση της κοινής ευρωπαϊκής μας ταυτότητας.

²⁶² Ο.π.

²⁶³ Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1743 (πρόσβαση 14/3/2021)

²⁶⁴ Στη σελίδα: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_el (πρόσβαση 14/3/2021)

²⁶⁵ Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/european-language-initiatives_el (πρόσβαση/

Κεφάλαιο 5.

5.1. Ευρωπαϊκά Εκπαιδευτικά προγράμματα: Το Παράδειγμα του European Parliament School Ambassadors

Πρωτού στραφούμε στην εξέταση του προγράμματος European Parliament School Ambassadors , με το οποίο θα ασχοληθούμε λεπτομερώς στην επόμενη ενότητα, θα γίνει μια σύντομη αναφορά στα πιο γνωστά εκπαιδευτικά προγράμματα που υπάρχουν αυτή τη στιγμή στην Ευρώπη, ξεκινώντας από το Erasmus.

Το ERASMUS απετέλεσε το πιο διαδεδομένο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό πρόγραμμα που ενθάρρυνε τη διασυνοριακή κινητικότητα εντός της Ευρώπης, φοιτητών, διδακτικού αλλά και μη ακαδημαϊκού προσωπικού ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης. Στόχος του ήταν να καλλιεργηθεί μια πανευρωπαϊκή προσέγγιση της Ανώτατης Εκπαίδευσης και η επαφή φοιτητών με νέες κουλτούρες που θα τους ενίσχυε ακαδημαϊκά και επαγγελματικά και θα ενίσχυε το εργατικό δυναμικό της Ευρώπης,²⁶⁶ Οι βασικές δράσεις ήταν η κινητικότητα φοιτητών για σπουδές ή για πρακτική άσκηση, η κινητικότητα καθηγητών για διδασκαλία, Κινητικότητα προσωπικού Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης για επιμόρφωση κ.λ.

Το 2014, όμως παρουσιάζεται το πρόγραμμα Erasmus+ που ενσωματώνει προηγούμενα προγράμματα και με προϋπολογισμό 14,7 δις έως το 2020 θα έδινε τη δυνατότητα σε 4 εκατομμύρια Ευρωπαίους να αποκτήσουν εμπειρία στο εξωτερικό. Το πρόγραμμα αφορά τους τομείς της εκπαίδευσης, της κατάρτισης, της νεολαίας και του αθλητισμού, που μπορούν να βοηθήσουν σημαντικά στην αντιμετώπιση των κοινωνικοοικονομικών προκλήσεων της εποχής μας. Τα προγράμματα που λαμβάνουν στήριξη και βρίσκονται υπό την ομπρέλα του Erasmus +, εκτός από το Erasmus, είναι το Comenius, το Erasmus Mundus, το Leonardo da Vinci, το Grundtvig και το Νεολαία σε δράση²⁶⁷.

Το **Comenius** είναι ένα πρόγραμμα που οι δραστηριότητές του καλύπτουν από την προσχολική έως και τη μετα-δευτεροβάθμια εκπαίδευση και έχει ως στόχο μέσω των ανταλλαγών και τις συνεργασίας σχολείων διαφορετικών χωρών να βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση των διάφορων ευρωπαϊκών πολιτισμών και της έννοιας του

²⁶⁶Ι.Κ.Υ. στη σελίδα: <http://www.llp.gr/europaika-programmata/erasmus-anotati-ekpaideysi.html> (πρόσβαση 18/3/2020)

²⁶⁷ Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_el (πρόσβαση 14/3/2021)

Ευρωπαϊού πολίτη. Επίσης στοχεύει στη βελτίωση της παρεχόμενης σχολικής εκπαίδευσης, στην ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασής της, στην προώθηση της κινητικότητας και της εκμάθησης γλωσσών. Το πρόγραμμα εκτός από την εκπαιδευτική κοινότητα αφορά και άλλους δρώντες όπως οι τοπικές αρχές, οι σύλλογοι γονέων κ.λ., ενώ στηρίζει συνεργασίες σχολείων σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος και πολυμερείς συμπράξεις για την ανάπτυξη νέων παιδαγωγικών μεθόδων ή προγραμμάτων σπουδών.²⁶⁸

Το πρόγραμμα **Leonardo da Vinci**, ξεκίνησε το 1995 και οι δραστηριότητές του αφορούν τους τομείς της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης. Σκοπός του είναι η βελτίωση των συστημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, των συστημάτων διαφάνειας, πληροφόρησης και επαγγελματικού προσανατολισμού και η αναγνώριση των δεξιοτήτων και των επαγγελματικών προσόντων. Το πρόγραμμα έχει συνδράμει σημαντικά στο ευρωπαϊκό σύστημα μεταφοράς πιστωτικών μονάδων για την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση (ECVET) και την εφαρμογή του ευρωπαϊκού πλαισίου επαγγελματικών προσόντων.²⁶⁹

Το πρόγραμμα **Grundtvig** πήρε το όνομά του από τον *Nikolai Frederik Severin Grundtvig* (1783-1872), που ήταν ένας Δανός λόγιος, κληρικός, ποιητής, φιλόσοφος, ιστορικός και εκπαιδευτικός, ιδρυτής λαϊκών σχολείων και υποστηρικτής της δια βίου μάθησης για όλους. Μέσω του προγράμματος η Ευρωπαϊκή Επιτροπή επιχορηγεί δράσεις στους τομείς εκπαίδευσης ενηλίκων. Το Πρόγραμμα απευθύνεται σε κάθε οργανισμούς και ιδρύματα που δραστηριοποιούνται στην εκπαίδευση ενηλίκων και στο προσωπικό και τους εκπαιδευόμενους των φορέων εκπαίδευσης ενηλίκων, με σκοπό την παροχή μαθησιακών ευκαιριών σε ενήλικες που θέλουν να βελτιώσουν τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους.²⁷⁰

Το πρόγραμμα Erasmus+ πραγματοποιεί και συνεργασίες με Χώρες Εταίρους διεθνώς κυρίως στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης (πχ. Με το πρόγραμμα Jean Monnet) και της νεολαίας.

Το πρόγραμμα **Jean Monnet programme - Learning E.U. At school**²⁷¹ ξεκίνησε το 2011

²⁶⁸ Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Πρόγραμμα Comenius, στη σελίδα: <https://www.minedu.gov.gr/2012-07-19-10-59-39/2012-07-24-09-19-14/162-eu-programs-sub/epimerous-programmata/3636-comenius-prosxoliki-kai-sxoliki-ekpaideysi> (πρόσβαση 12/3/2020)

²⁶⁹ I.K.Y. Leonardo DaVinci, στη σελίδα: <http://www.llp.gr/europaika-programmata/leonardo-da-vinci.html> (πρόσβαση 24/3/2020)

²⁷⁰ I.K.Y. Comenius, στη σελίδα: <http://www.llp.gr/europaika-programmata/grundtvig-ekpaideysi-enilikwn.html> (πρόσβαση 17/2/2020)

²⁷¹ European Commission, Learning EU at school, 2011, στη σελίδα: <https://unipd->

από μια πρωτοβουλία της Επιτροπή βασισμένη στις ενδείξεις ότι τα ζητήματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης αποτελούν θέματα πρωταρχικής σημασίας για τα κράτη-μέλη, ειδικά σε μια περίοδο που υπάρχουν πολλές οικονομικές και κοινωνικές δυσκολίες. Υπήρξε λοιπόν πράγματι μια ανάγκη να διευκολυνθεί η διδασκαλία και η γνώση των Ευρωπαϊκών θεμάτων. Ο κύριος στόχος του προγράμματος ήταν να αναπτυχθούν μέθοδοι διδασκαλίας που θα εντάξουν την Ευρωπαϊκή ένωση στο υποχρεωτικό πρόγραμμα διδασκαλίας και θα προωθήσουν την αγωγή του πολίτη (η οποία είχε υπογραμμιστεί και από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο) στην Ευρωπαϊκή Δημοκρατική Ιθαγένεια, συμπεριλαμβάνοντας σπουδές για την Ευρώπη και την Ευρωπαϊκή Ένωση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Ένα ακόμα πρόγραμμα είναι το L' Europe à l' école. Το πρόγραμμα αυτό δημιουργήθηκε το 1999 από την ένωση “Les Jeunes Européens – France” με σκοπό να βοηθήσει τους νέους να κατανοήσουν τα θέματα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, να ξεκινήσει ένας προβληματισμός σχετικά με τις αξίες και το ευρωπαϊκό σχέδιο, να τους κάνει να θέλουν να μάθουν για άλλους πολιτισμούς και να τους καλέσει να αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες που τους προσφέρει η Ευρωπαϊκή Ένωση όσον αφορά την κινητικότητα ή την απασχόληση. Υποστηρίζεται από το Συμβούλιο της Ευρώπης, την Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στη Γαλλία και το γαλλικό Υπουργείο Παιδείας. Απευθύνεται σε μαθητές από το νηπιαγωγείο έως την Τριτοβάθμια εκπαίδευση.²⁷²

Προκειμένου να πετύχει τους στόχους του το πρόγραμμα Erasmus+ υλοποιεί δράσεις. Η Βασική Δράση 1 αφορά στην κινητικότητα ατόμων, η Βασική Δράση 2 αφορά στη συνεργασία για καινοτομία και ανταλλαγή ορθών πρακτικών και η Βασική Δράση 3 αφορά την υποστήριξη μεταρρυθμίσεων πολιτικής.²⁷³

Στο πλαίσιο της Βασικής Δράσης 2 έχουμε το πρόγραμμα E-twinning, το οποίο ουσιαστικά αποτελεί μια πλατφόρμα για το προσωπικό σχολείων των συμμετεχόντων Ευρωπαϊκών χωρών για να επικοινωνούν , να συνεργάζονται και να ανταλλάσσουν ιδέες.²⁷⁴

Στο πλαίσιο της Βασικής Δράσης 3, θα αναφερθούμε στο πρόγραμμα **Teacher for**

centrodirittumani.it/public/docs/JeanMonnetProgramme_LearningEUatschool.pdf (πρόσβαση 27/4/2020)

²⁷² L'EUROPE À L'ÉCOLE » : LE PROJET PÉDAGOGIQUE DES JEUNES EUROPÉENS – FRANCE, στη σελίδα: <https://www.taurillon.org/L-Europe-a-l-ecole-le-projet-pedagogique-des-Jeunes-Europeens-France> (πρόσβαση 17/3/2020)

²⁷³ Στη σελίδα: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/sites/default/files/erasmus_programme_guide_2020_v2_el.pdf πρόσβαση 14/3/2021)

²⁷⁴ etwinning, στη σελίδα: <https://www.etwinning.net/el/pub/index.htm> (πρόσβαση 26/3/2020)

Europe. Το 2011 η Αντιπροσωπεία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα ξεκίνησε μια προσπάθεια ενημέρωσης και επιμόρφωσης των Ελλήνων εκπαιδευτικών για ζητήματα που αφορούσαν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στόχος αυτής της προσπάθειας ήταν να βελτιωθούν οι δεξιότητες των εκπαιδευτικών μέσω καινοτόμων μεθόδων διδασκαλίας εκπαίδευση, πάνω στα ζητήματα της ευρωπαϊκής οικονομικής διακυβέρνησης. Το *Teachers4Europe: setting a Agora for Democratic Culture» (2018-2021)* στοχεύει χρησιμοποιώντας ως μέσο την εκπαίδευση να αντιμετωπίσει μια σειρά προκλήσεων και να προωθήσει τις ευρωπαϊκές αρχές και τις αξίες που, ενώ οι εκπαιδευτικοί του θα είναι οι κοινωνικοί που θα μεταφέρουν όλες αυτές τις γνώσεις σε συναδέλφους, σε μαθητές και κατ' επέκταση σε όλη την κοινωνία²⁷⁵.

Ένα διαφορετικό πρόγραμμα σε σχέση με τα παραπάνω που θα μπορούσαμε να αναφέρουμε και το οποίο δίνει τη δυνατότητα σε νέους ευρωπαίους να συναντηθούν, να ανταλλάξουν απόψεις πάνω στις εμπειρίες τους, πάνω στα προβλήματα που αντιμετωπίζουν και να γνωριστούν, είναι το **Euroschola**. Αυτές οι συναντήσεις, πραγματοποιούνται στο Στρασβούργο και έχουν τη μορφή ενός Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου Νέων. Διεξάγονται πολλές φορές κατά τη διάρκεια του έτους και συμμετέχουν μαθητές Λυκείων από όλα τα κράτη μέλη. Στόχος των Euroschola είναι να εξοικειωθούν οι μαθητές με τη λειτουργία των ευρωπαϊκών θεσμών, να εκφράσουν τις απόψεις τους, να ευαισθητοποιηθούν για το μελλοντικό τους ρόλο ως αυριανοί ευρωπαίοι πολίτες και να συνειδητοποιήσουν την ανάγκη προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της Δημοκρατίας.²⁷⁶

Η ανάπτυξη πολιτικών και η υποστήριξη συνεργασιών σε ευρωπαϊκό επίπεδο για τη δια βίου μάθηση, αποτελεί κύριο σκοπό του προγράμματος των Επισκέψεων Μελέτης (study visits). Μια Επίσκεψη Μελέτης, αποτελεί μια σύντομη επίσκεψη σε μια άλλη συμμετέχουσα χώρα, μιας ολιγομελούς ομάδας ανθρώπων με σημαντικές εκπαιδευτικές αρμοδιότητες σε τοπικό περιφερειακό-εθνικό επίπεδο. Οι Επισκέψεις Μελέτης διοργανώνονται από τοπικές ή περιφερειακές αρχές υπό το συντονισμό της Εθνικής Μονάδας σε εθνικό επίπεδο και του Cedefop. Στόχος τους είναι η ανταλλαγή ιδεών και πρακτικών μέσω του διαλόγου πάνω σε ευρωπαϊκά και εθνικά ζητήματα κοινού ενδιαφέροντος, που μπορεί να αφορούν είτε τη γενική εκπαίδευση, είτε την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, είτε τη δια βίου μάθηση.²⁷⁷

²⁷⁵Στη σελίδα: <https://www.teachers4europe.eu/el/> (πρόσβαση 16/5/2020)

²⁷⁶Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Γραφείο στην Ελλάδα, στη σελίδα: <http://www.europarl.europa.eu/greece/el/%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CE%BD%CE%AD%CE%BF%CF%85%CF%82-%CE%BC%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CF%84%CE%AD%CF%82-%0A-%CF%83%CF%80%CE%BF%CF%85%CE%B4%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%AD%CF%82/euroschola> (πρόσβαση 18/4/2020)

²⁷⁷Ι.Κ.Υ Επισκέψεις Μελέτης, στη σελίδα: <http://www.ilyp.gr/europaika-programmata/episkepseis-meletis.html> (πρόσβαση

Το Ευρωπαϊκό Βραβείο Καρλομάγνου για τη Νεολαία διοργανώνεται κάθε χρόνο από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Ίδρυμα του Διεθνούς Βραβείου Καρλομάγνου του Άαχεν και αφορά πρωτοβουλίες νέων, ηλικίας 16 έως 30 ετών, που προάγουν την κατανόηση, και την ανάπτυξη μιας κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας και συνείδησης, και παρέχουν απτά παραδείγματα συμβίωσης των Ευρωπαίων ως μια κοινότητα. Το Βραβείο απονέμεται σε τρεις νικητές οι οποίοι λαμβάνουν χρηματικό έπαινο και τους δίνεται η δυνατότητα να επισκεφθούν το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ενώ οι εκπρόσωποι των εθνικών σχεδίων που επιλέγονται για την τελική φάση του διαγωνισμού προσκαλούνται στην τελετή απονομής του Βραβείου στο Άαχεν της Γερμανίας²⁷⁸.

Όπως λοιπόν γίνεται εμφανές υπάρχει πληθώρα ευρωπαϊκών προγραμμάτων που έχουν να κάνουν με την εκπαίδευση. Μετά από μια σύντομη αναφορά σε αυτή την ενότητα θα προχωρήσουμε στην εξέταση του προγράμματος *πρέσβεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*.

5.1.1 Το πρόγραμμα European Parliament Ambassador School Programme

Με βάση λοιπόν τα όσα έχουν αναφερθεί πιο πάνω και κυρίως τα ευρήματα ερευνών (π.χ. Ευρωβαρόμετρα) διαπιστώνουμε ότι η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ε.Ε. είναι μια πραγματικότητα για την οποία, πολλοί Έλληνες δεν είναι επαρκώς ενημερωμένοι. Συνεπώς, σε όλη αυτή την προσπάθεια που πρέπει να γίνει ώστε να μειωθεί όσο είναι δυνατόν η άγνοια ή η ελλιπής ενημέρωση για βασικά ευρωπαϊκά ζητήματα, η εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, οι οποίοι με τη σειρά τους θα μεταλαμπαδεύσουν τις γνώσεις τους στους μαθητές, τους πολίτες δηλαδή του αύριο αποτελεί πρωταρχική μέριμνα. Η ανάγκη που υπάρχει στις μέρες μας για αναβάθμιση της πολιτειακής παιδείας και για δημιουργία σωστά ενημερωμένων πολιτών, πολιτών δηλαδή που θα κάνουν σωστές επιλογές και δε θα παρασύρονται από λαϊκίστικες και ακραίες φωνές, είναι κατεπείγουσα.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο, μέσα από την πληθώρα δράσεων που υπάρχουν για εκπαιδευτικούς και μαθητές, θα σταθούμε ιδιαίτερα στο πρόγραμμα “Σχολεία-Πρέσβεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου” και ειδικότερα σε ό,τι αφορά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ας δούμε λοιπόν πιο αναλυτικά και σε βάθος τι ακριβώς είναι αυτό το πρόγραμμα.

26/3/2020)

²⁷⁸Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Γραφείο στην Ελλάδα, Ευρωπαϊκό Βραβείο Καρλομάγνου για τη Νεολαία, στη σελίδα: <http://www.europarl.europa.eu/greece/el/> (πρόσβαση 17/3/2020)

Το πρόγραμμα “Σχολικοί Πρέσβεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου”, λειτούργησε για πρώτη φορά πιλοτικά τον Ιανουάριο του 2016, στην Ελλάδα και ήταν μέρος ενός ευρύτερου πιλοτικού προγράμματος που διοργάνωνε το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για πρώτη φορά το σχολικό έτος 2015-2016 και αφορούσε τη Γαλλία, τη Γερμανία, την Ιρλανδία, την Ιταλία, την Ισπανία, την Πολωνία, την Ολλανδία και την Ελλάδα. Διοργανώθηκε με την υποστήριξη του Γραφείου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Ελλάδα, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, του τμήματος Εκπαιδευτικής Ραδιοτηλεόρασης της Διεύθυνσης Βιβλιοθηκών, Αρχείων και Εκπαιδευτικής Ραδιοτηλεόρασης και της Αντιπροσωπείας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα και είχε την έγκριση και την υποστήριξη της Βουλής των Ελλήνων και του Υπουργείου Παιδείας.²⁷⁹

Στόχος του προγράμματος ήταν η προώθηση των Ευρωπαϊκών Αξιών και κυρίως της δημοκρατίας, της ελευθερίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της ανοιχτής κοινωνίας, του διαλόγου και της ανεκτικότητας μεταξύ των πολιτών μέσω της καλύτερης γνώσης και κατανόησης από τους νέους πολίτες, της λειτουργίας των Ευρωπαϊκών θεσμών και ιδιαίτερα του *Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*, καθώς η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση τους, μέσω της εκπαίδευσης, στα ευρωπαϊκά δικαιώματα των ευρωπαίων και στις δυνατότητες για ενεργότερη συμμετοχή τους στο ευρωπαϊκό δημοκρατικό γίγνεσθαι.²⁸⁰

Αρχικώς το Πρόγραμμα αποσκοπούσε στη δημιουργία ενός δικτύου καθηγητών-πρέσβειων **-senior ambassadors** των τάξεων της Β' και Γ' Λυκείου (ένας ανά τάξη και ανά λύκειο) και αντιστοίχως ενός δικτύου μαθητών πρέσβειων του ΕΚ **-junior ambassadors**. Μέσα από το πρόγραμμα τα σχολεία και οι εκπαιδευτικοί μπορούσαν να αναπτύξουν διάφορες δράσεις και πρωτοβουλίες διαλόγου για ευρωπαϊκά θέματα, όπως η ισότητα των φύλων, η ανοχή στη διαφορετικότητα κλ.²⁸¹

Στα 4 χρόνια λειτουργίας του προγράμματος δεν έχουν αλλάξει και πολλά στη βασική του δομή, αν και έχουν υπάρξει κάποιες τροποποιήσεις. Αρχικώς το πρόγραμμα αφορούσε 21 σχολεία. Σήμερα τα σχολεία που συμμετέχουν σε αυτό ανέρχονται περίπου στα 100, φέρνοντας τη χώρα μας ανάμεσα στα κράτη μέλη με το μεγαλύτερο

²⁷⁹ Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Συνέδρια-Σεμινάρια- Ημερίδες, στη σελίδα: <https://www.minedu.gov.gr/ekdiloseis-new/seminaria/17408-20-01-16-teachers4europe-2015-2018> (πρόσβαση 17/3/2020)

²⁸⁰ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Γραφείο στην Ελλάδα. ΣΧΟΛΕΙΑ ΠΡΕΣΒΕΙΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ (EPAS), στη σελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/greece/el> (πρόσβαση 17/3/2020)

²⁸¹ Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων, Πιλοτικό Πρόγραμμα: Σχολικοί Πρέσβεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2015τη σελίδα: https://www.europarl.europa.eu/greece/resource/static/files/scan_160203_121915.pdf (πρόσβαση 6/6/2020)

αριθμό συμμετεχόντων σχολείων²⁸². Επίσης το πρόγραμμα πλέον αφορά και τις 3 τάξεις του λυκείου (όχι μόνο την Β' και τη Γ' λυκείου) και για να συμμετάσχει ένα σχολείο μπορεί να ορίσει από δύο εκπαιδευτικούς ως Senior Ambassadors και δυο μαθητές ως Junior Ambassadors από κάθε τάξη του λυκείου, οι οποίοι αποτελούν ουσιαστικά τον πυρήνα της εκτέλεσης του προγράμματος σε κάθε σχολείο. Το πρόγραμμα όμως δεν περιορίζεται μόνο σε αυτούς καθώς στοχεύει στην κατά το δυνατόν μεγαλύτερη συμμετοχή μαθητών και φορέων, αφού ουσιαστικά έχει πολλαπλασιαστικό χαρακτήρα. Αυτό μπορεί να γίνει με την εμπλοκή τοπικών παραγόντων, Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, μη κυβερνητικών οργανισμών, αλλά και άλλων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (όπως πανεπιστήμια), ερευνητικών κέντρων κ.α.

Τα θέματα που μπορούν να επιλεγθούν ως βάση για δράσεις στο πλαίσιο του EPAS πρέπει να συνάδουν με τους στόχους του προγράμματος, που αναφέρθηκαν και πιο πάνω ενώ μπορούν να εστιάσουν και στις «εκστρατείες για τις ευρωπαϊκές αξίες», τις οποίες πραγματοποιεί το ΕΚ κάθε χρόνο, όπως το Βραβείο Ζαχάρωφ (ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερία της σκέψης), το Βραβείο Ευρωπαίου Πολίτη (απονέμεται σε άτομα ή οργανώσεις που προάγουν την κατανόηση μεταξύ των λαών της Ευρώπης και τις αξίες της ΕΕ), την Ημέρα της Ευρώπης (9η Μαΐου) την Ημέρα της Γυναίκας (8η Μαρτίου) και το Βραβείο LUX (βραβείο Ευρωπαϊκού κινηματογράφου), δράση του οποίου συνδέεται με τις πολιτιστικές αξίες της ΕΕ. Επίσης, οι δράσεις μπορούν να εστιάσουν σε μια ή περισσότερες από τις βασικές θεματικές ενότητες τις οποίες το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο έχει θέσει ως προτεραιότητες για το επόμενο διάστημα, οι οποίες αφορούν μεταξύ άλλων την Πράσινη Συμφωνία, το ταμείο ανάκαμψης και Next Generation EU, την ισότητα και καταπολέμηση των διακρίσεων, τη μετανάστευση, το κράτος Δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα κ.λ. Οι δράσεις του προγράμματος είναι ποικίλες και γίνεται προσπάθεια να συνδυάζονται με πιο «παραδοσιακές» εκδηλώσεις, όπως συζητήσεις για επίκαιρα ευρωπαϊκά θέματα με εκδηλώσεις που επιτρέπουν στους μαθητές να εμβαθύνουν μέσω του διαλόγου και της ανταλλαγής επιχειρημάτων σε ασκήσεις πολιτικής δημοκρατίας. Τέτοιες δράσεις θα μπορούσαν να αποτελέσουν, η προσομοίωση λειτουργίας του ΕΚ, η συμμετοχή σε εκδηλώσεις τοπικών φορέων, η παρουσίαση δράσεων σε συνεργασία με Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, η συζήτηση θεμάτων της ευρωπαϊκής επικαιρότητας από κάποιον επιλεγμένο ομιλητή, η δημιουργία μικρών ταινιών ή ντοκιμαντέρ με ανάλογο προς τους στόχους του προγράμματος

²⁸² Στη σελίδα: <https://www.europarl.europa.eu/ambassador-school/en/map-of-schools.html> (πρόσβαση 15/3/2021)

περιεχόμενο²⁸³.

Η αναγόρευση ενός σχολείου ως «Σχολείο-Πρέσβης του ΕΚ» δεν σηματοδοτεί το τέλος του προγράμματος αλλά την αρχή μιας πιο στενής συνεργασίας με το Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Ελλάδα, και κατ' επέκταση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Οι συμμετέχοντες έχουν ως στόχο να μεταφέρουν τις εμπειρίες τους σε νεότερους μαθητές, να συνεχίσουν το πρόγραμμα και στις επόμενες χρονιές, αλλά και να προβάλλουν το σχολείο τους από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με τη συμμετοχή για παράδειγμα μαθητών-πρέσβων σε ειδική διοργάνωση του θεσμού Euroscola, ή των καθηγητών-πρέσβων σε σεμινάρια στις έδρες του ΕΚ κ.ά. Η συμμετοχή των μαθητών στο πρόγραμμα μπορεί να τους βοηθήσει να κατανοήσουν καλύτερα την Ευρωπαϊκή Ένωση και τους θεσμούς της, να γίνουν ενεργοί πολίτες και να αποκτήσουν εμπειρίες, χρήσιμες για τη μετέπειτα επαγγελματική τους εξέλιξη²⁸⁴.

Ο σημερινός μαθητής είναι ο πολίτης του αύριο, ένας πολίτης του κόσμου: έχει κάθε δικαίωμα να εργάζεται και να ζει όπου επιθυμεί, αλλά εάν δεν έχει υψηλή εκπαιδευτική κατάρτιση ή τουλάχιστον ίσες εκπαιδευτικές ευκαιρίες με τους άλλους μαθητές θα κληθεί να εργαστεί σε περιβάλλον ανισοτήτων και δεν θα έχει τη δυνατότητα να απολαμβάνει εξίσου με τους ομηλικούς του τα δικαιώματα που του εξασφαλίζει το περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επομένως, είναι καθοριστικό να δίνονται στους νέους οι ίδιες ευκαιρίες για να προετοιμαστούν για ένα κοινό οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Επίσης, η κατάρτιση συνιστά εργαλείο πολιτικών απασχόλησης και, κατά συνέπεια, μέσο αντιμετώπισης σημαντικών οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων, ανάλογων με αυτά που αντιμετωπίζουν τα περισσότερα κράτη-μέλη σήμερα. Ένας καλά καταρτισμένος πολίτης και ένα καλά καταρτισμένο εργατικό δυναμικό συνιστά βασικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας, γεγονός που συνεπάγεται περισσότερα οικονομικά οφέλη στο πλαίσιο της ΕΕ.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση μιλούμε για ευρωπαϊκή ιθαγένεια και για ευρωπαίους πολίτες. Πώς όμως πέρα από την νομική διάσταση μαθαίνεις να αποκαλείς τον εαυτό σου ευρωπαίο; Για την ενίσχυση της ευρωπαϊκής ταυτότητας και για την ανάδειξη της αξίας του ευρωπαϊκού πολιτισμού, για να διευρυνθούν οι ιστορικές, πολιτισμικές, οικονομικές και κοινωνικές γνώσεις των νέων για την κοινότητα στην οποία ανήκουν, για να

²⁸³Στη σελίδα:

https://www.europarl.europa.eu/greece/resource/static/files/import/july20195/epas_description_2020.pdf (πρόσβαση 14/3/2021)

²⁸⁴Ο.π.

συνειδητοποιήσουν τα πλεονεκτήματα αλλά και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει η ΕΕ, η κοινή εκπαίδευση κατέχει σημαντικό ρόλο.

Κεφάλαιο 6.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα τελευταία χρόνια η Ευρωπαϊκή Ένωση διέρχεται μια πρωτοφανή κρίση ταυτότητας, αξιών και προσανατολισμού. Η μονομερής έως σήμερα ανάπτυξη της όσον αφορά το οικονομικό σκέλος, έδωσε συχνά στους πολίτες της την εντύπωση ότι πρόκειται για ένα απόμακρο και απρόσιτο διευθυντήριο των ελίτ, που κατευθύνει από μακριά τις ζωές τους, προωθώντας συμφέροντα ισχυρών κρατών και οικονομικών παραγόντων. Τέτοιου τύπου κριτική διατυπώνεται έντονα στον δημόσιο χώρο και, το κυριότερο, αποτυπώνεται στα ποσοστά αποχής που σημειώνονται στις ευρωεκλογές και στα εκλογικά αποτελέσματα των εθνικών εκλογών, με την άνοδο κομματικών παρατάξεων που προτάσσουν στο πρόγραμμά τους την εθνική κυριαρχία έναντι της κοινοτικής αλληλεγγύης. Απαιτείται, λοιπόν, μεγαλύτερη εμβάθυνση στις αρχές της ενωμένης Ευρώπης, έμφαση στις πολιτιστικές ανταλλαγές και συνέργειες, δημιουργία ενός περιβάλλοντος αξιών μέσα από κοινές εκπαιδευτικές πρακτικές και προβολή των θετικών συνεπειών της ΕΕ στην καθημερινότητα των πολιτών. Όσο και αν υπάρχει η βούληση της κεντρικής διοίκησης να ενισχύσει τέτοιου είδους πολιτικές, οι επιμέρους προτάσεις συχνά προσκρούουν στο εθνικό πεδίο στις μικροπολιτικές σκοπιμότητες των εκάστοτε συγκυριών.

Στην παρούσα εργασία προσπαθήσαμε να ερευνήσουμε το βαθμό συνειδητότητας της ευρωπαϊκής ιθαγένειας από τους πολίτες της Ένωσης. Διαπιστώθηκε, κυρίως μέσα από τα ευρήματα των ευρωβαρομέτρων ότι η ευρωπαϊκή ιθαγένεια, εξακολουθεί, αυτή τη στιγμή, να παραμένει ελλιπής και μελετήθηκε κατά πόσο η εκπαίδευση θα μπορούσε να αποτελέσει κινητήρια δύναμη στην προσπάθεια εμβάθυνσης και περαιτέρω ολοκλήρωσης στην ένωση μέσω της ιθαγένειας.

Οι ευρωπαίοι πολίτες σε μεγάλο βαθμό δε γνωρίζουν τα οφέλη, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ευρωπαϊκή ιθαγένεια. Ανάλογα δε και με τη χώρα τα ποσοστά αυτά παρουσιάζουν μεγάλες διακυμάνσεις. Πως είναι δυνατόν λοιπόν να μιλάμε για ευρωπαϊκή ολοκλήρωση όταν οι Ευρωπαίοι δεν έχουν πλήρη συνειδητότητα της κοινής τους ταυτότητας, της κοινής τους ιθαγένειας, του κοινού τους παρελθόντος, όταν δε αισθάνονται στον ίδιο βαθμό τις ιδέες της αλληλεγγύης, του σεβασμού στη διαφορετικότητα, του κοινού οράματος σε μια ενωμένη Ευρώπη;

Η οικονομική αλλά και η μεταναστευτική κρίση που έπληξε την ευρωζώνη την τελευταία δεκαετία -και ιδιαίτερα τη χώρα μας- έδειξε ότι σε μεγάλο βαθμό μιλάμε για Ευρώπη δυο ταχυτήτων. Ο αδύναμος Νότος -που πλήττεται- και ο ισχυρός βορράς. Αυτό έκανε τους πολίτες αρκετών χωρών να αναπτύξουν εσωστρέφεια και να περιχαρακωθούν στο εσωτερικό του έθνους-κράτους τους. Ταυτόχρονα και σε ότι αφορά την Ελλάδα, το δυσανάλογο μεγάλο βάρος που κλήθηκε να σηκώσει όχι μόνο στον οικονομικό τομέα, με τα αλληπάλληλα προγράμματα δημοσιονομικής πολιτικής, αλλά και στο πεδίο του μεταναστευτικού έκαναν τους Έλληνες να είναι διστακτικοί -έως και εχθρικοί- απέναντι στην ένωση. Όπως είδαμε μέσα από τη μελέτη των ευρωβαρομέτρων, στο τρίτο κεφάλαιο την περίοδο 2015-2016, όταν το μεταναστευτικό και η οικονομική κρίση βρισκόταν στο απόγειο τους, οι Έλληνες έβλεπαν τον εαυτό τους αρκετά μακριά από την Ε.Ε. και θεωρούσαν ότι *η φωνή τους δεν ακούγεται*.

Επιπλέον διαπιστώθηκε στο πέρας αυτής της δεκαετίας, ότι η Ένωση όχι μόνο ήταν απροετοίμαστη στην αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης αλλά και όλων των παρεπομένων της. Κυρίως φάνηκε αθωράκιστη μπροστά στα φαινόμενα του λαϊκισμού και του ευρωσκεπτικισμού που κέρδισαν έδαφος εκείνο το διάστημα, αποδεικνύοντας ότι ίσως τα θεμέλια της να ήταν διάτρητα.

Μέσα λοιπόν, από την παρούσα εργασία έγινε μια προσπάθεια να αναδειχθεί ο καθοριστικής σημασίας ρόλος της εκπαίδευσης στην προσπάθεια προς μια Ευρώπη ολοένα και πιο ολοκληρωμένη, ενωμένη και θωρακισμένη. Μια Ευρώπη, που οι πολίτες της θα νοιώθουν ότι αυτά που τους ενώνουν είναι περισσότερα από αυτά που τους χωρίζουν. Που πέρα από την εθνική τους συνειδητότητα, θα φέρουν και την κοινή ευρωπαϊκή συνειδητότητα, που θα αισθάνονται φορείς ενός ενιαίου πολιτισμού, που θα αισθάνονται μέρος ενός πλούσιου ψηφιδωτού, που θα βιώνουν την Ευρώπη ως μια σύνθετη ολότητα, ως ένα χώρο συνάντησης, συνεργασίας, αλληλεγγύης και ανταλλαγής ιδεών και πρακτικών.

Η ίδια η Ένωση έχοντας αντιληφθεί την ανάγκη γεφύρωσης των χασμάτων και αντιμετώπισης των προκλήσεων ήδη, εδώ και μια πενταετία, έχει φέρει την εκπαίδευση στην πρώτη γραμμή. Αρχικά με τη Διακήρυξη του Παρισιού, το 2015, όπου επισημάνθηκε η ανάγκη, περαιτέρω ενίσχυσης της εκπαίδευσης, την μετέπειτα Ανακοίνωση της Επιτροπής το 2017, στην οποία αναφερόταν το όραμά της για έναν Ευρωπαϊκό Χώρο Εκπαίδευσης, έως και την πρόσφατη ανακοίνωσή της, τον Σεπτέμβριο του 2020, όπου θέτονται οι κατευθυντήριες γραμμές για την επίτευξη αυτού

του ευρωπαϊκού χώρου εκπαίδευσης έως το 2025, η Εκπαίδευση πρωταγωνιστεί στις προσπάθειες προς μια πιο ενωμένη Ευρώπη.

Κατά τη διάρκεια της εργασίας, σταθήκαμε ιδιαίτερα τόσο στα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα, όσο και στην ίδια την εκπαιδευτική διαδικασία κυρίως στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, των μαθημάτων της αγωγής του πολίτη και της εκπαίδευσης για την ιθαγένεια. Όσον αφορά τα ευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα, διαπιστώθηκε η περαιτέρω σύνδεση των ατόμων που λαμβάνουν μέρος -φοιτητές, εκπαιδευτικοί, μαθητές- και η προσπάθεια που γινόταν για περαιτέρω προώθηση των Ευρωπαϊκών Αξιών, για καλύτερη γνώση και κατανόηση ιδίως από τους νέους πολίτες, της λειτουργίας των Ευρωπαϊκών θεσμών και ιδιαίτερα του *Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*, ενώ παράλληλα υπήρχε στόχευση για καλύτερη ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των νέων, μέσω της εκπαίδευσης για τα δικαιώματων και των υποχρεώσεών τους.

Από την άλλη, όσον αφορά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, προσπαθήσαμε να καταδείξουμε τη σπουδαιότητα του μαθήματος της αγωγής του πολίτη, μέσω του οποίου οι μαθητές, ως οι ενεργοί πολίτες του αύριο, έρχονται για πρώτη φορά σε επαφή με έννοιες όπως η δημοκρατία, οι δημοκρατικοί θεσμοί, τα όργανα και προσπαθούν να κατανοήσουν πως λειτουργούν. Το μάθημα της αγωγής του πολίτη και γενικότερα η εκπαίδευση για την ιθαγένεια προβάλλει ως προτεραιότητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο και ταυτόχρονα αποτελεί μέρος του εθνικού προγράμματος σπουδών σε κάθε επίπεδο εκπαίδευσης σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές χώρες. Τα εθνικά προγράμματα σπουδών τείνουν να έχουν ευρύ πεδίο εφαρμογής στα περισσότερα εκπαιδευτικά συστήματα, καλύπτοντας και τους τέσσερις τομείς που έχουν καθοριστεί ως σημαντικοί και αφορούν την αποτελεσματική και εποικοδομητική αλληλεπίδραση, την κριτική σκέψη, τη συμπεριφορά με κοινωνικά υπεύθυνο τρόπο και τη δημοκρατική παιδεία, ενώ οι περισσότερες χώρες παρέχουν στους δασκάλους υλικό καθοδήγησης για τη στήριξη της διδασκαλίας και την ενημέρωση των μαθητών στην τάξη για ό,τι σχετίζεται με την ιδιότητα του ευρωπαίου πολίτη.

Αξίζει επίσης να τονιστεί ότι σε αντίθεση με κράτη- μέλη τα οποία έχουν αυξήσει τις σχετικές ώρες διδασκαλίας του συγκεκριμένου αντικειμένου, η Ελλάδα προσφάτως πήρε την απόφαση να προβεί σε μείωση των ωρών διδασκαλία μαθημάτων που αφορούν στα δικαιώματα των πολιτικών σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η θεσμοθέτηση μαθημάτων αγωγής του ευρωπαίου πολίτη και οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις που συμβαίνουν εδώ και αρκετά χρόνια σε διάφορες χώρες-μέλη θα

συνεχίσουν να διαμορφώνουν την εκπαίδευση των πολιτών στα σχολεία της Ευρώπης. Καθώς αυξάνεται η ευαισθητοποίηση και μεγαλώνουν οι προσδοκίες, η εκπαίδευση για την ιθαγένεια λαμβάνει ακόμη μεγαλύτερη προσοχή ακόμα περισσότερους πόρους, όπως αποδείχθηκε προσφάτως εγκριθέντα προϋπολογισμό ύψους 26 δισεκατομμυρίων ευρώ, που έχει ως στόχο να αποτελέσει κινητήριο μοχλό, για την επίτευξη του Ευρωπαϊκού Χώρου Εκπαίδευσης έως το 2025.

Υπάρχουν πολλά ακόμα να γίνουν ώστε να υπερκεραστούν τα κενά στην αντίληψη της κοινής ευρωπαϊκής ταυτότητας. Πολλά θα πρέπει να γίνουν ώστε το σύνολο των ευρωπαίων πολιτών να έχει πλήρη συνειδητότητα της ταυτότητας, της ιθαγένειας, της ιστορίας και των δικαιωμάτων του. Και αρκετά, ώστε η ευρωπαϊκή ιθαγένεια, να μην χαρακτηρίζεται πλέον ελλιπής. Όσο περισσότερο γίνεται συνείδηση ότι η ευρωπαϊκή ιθαγένεια συνεπάγεται πολλαπλά οφέλη όσον αφορά την εκπαίδευση, την κατάρτιση και τις επαγγελματικές ευκαιρίες των νέων ανθρώπων. Όσο διευρύνεται ο αριθμός των μελών της “γενιάς Erasmus” και νέα προγράμματα κινητικότητας επινοούνται για να φέρνουν τους πολιτισμούς και τις παραδόσεις των ευρωπαίων λαών εγγύτερα, τόσο η κοινή μας ευρωπαϊκή ταυτότητα θα γίνεται μέρος της ατομικής συνείδησης και της εθνικής αυτοκατανόησής²⁸⁵ μας.

²⁸⁵ Βλ. για παράδειγμα το βιβλίο: Γιακωβάκη Ν. *Ευρώπη μέσω Ελλάδας*. Αθήνα: Εστία, 2011

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

AGE Platform Europe. “Ευρωπαϊκός Χάρτης δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των ηλικιωμένων που χρειάζονται μακροχρόνια φροντίδα και βοήθεια”, πρόσβαση 15/3/2021. https://www.age-platform.eu/sites/default/files/European%20Charter_EL.pdf

Banks, James. “Human Rights, Diversity, and Citizenship Education”. *The Educational Forum*, 73(2), 2009

Bellamy, Richard. *Citizenship: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press Inc, 2008

Cesarani, David and Mary Fulbrook. *Citizenship, Nationality and Migration in Europe*. New York: Taylor & Francis Group, 2003

Cesarani, David, Mary Fulbrook. *Citizenship, Nationality and Migration in Europe*. New York: Taylor & Francis Group, 2003

Coster, Isabelle, Emmanuel Sigalas. “Citizenship Education at School in Europe 2017”. Eurydice, 2018 <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/e0f2801c-184c-11e8-ac73-01aa75ed71a1/language-en>

Council of Europe. “«Ζώντας μαζί ως ίσοι σε πολιτισμικά ποικιλόμορφες δημοκρατικές κοινωνίες» Ένα μοντέλο των δεξιοτήτων που απαιτούνται για τη συμμετοχή στη δημοκρατική κουλτούρα”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://rm.coe.int/prems-141417-grc-2508-competences-for-democratic-culture-8520-couv-tex/168078f263>

Council of Europe. “The fight against violent extremism and radicalisation leading to terrorism”, πρόσβαση 16/3/2021. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805c3576

Council of the European Communities, Commission of the European Communities. “Treaty on European Union”, πρόσβαση 15/3/2021. https://europa.eu/european-union/sites/europa.eu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

Council of the European Union. “Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on the role of the youth sector in an integrated and cross-sectoral approach to preventing and combating violent radicalisation of young people”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9640-2016-INIT/en/pdf>

EACEA. “Greece, Organisation of General Lower Secondary Education”, πρόσβαση 16/3/2021. https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-general-lower-secondary-education-16_en

EACEA. “Συνιστώμενος Ετήσιος Χρόνος Διδασκαλίας για την Υποχρεωτική Εκπαίδευση Πλήρους Φοίτησης στην Ευρώπη 2018/19”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/0aeebecc-9e05-11e9-9d01-01aa75ed71a1>

Education, Audiovisual and Culture Executive Agency . “Promoting citizenship and the

common values of freedom, tolerance and non-discrimination through education”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/ebbab0bb-ef2f-11e5-8529-01aa75ed71a1/language-en>

Eu-healthcare.eopyy.gov.gr . “Δικαιώματα ασθενών στην ΕΕ”, πρόσβαση 18/3/2021. https://eu-healthcare.eopyy.gov.gr/gr/3_1.aspx

European Commission, “Education and Training Monitor 2020 Teaching and learning in a digital age”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/92c621ce-2494-11eb-9d7e-01aa75ed71a1/language-en>

European Commission. “Achieving a European Education Area by 2025 and resetting education and training for the digital age”, πρόσβαση 16/3/2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1743

European Commission. “Civil Justice”, πρόσβαση 15/3/2021. https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/civil-justice_en

European Commission. “Commission welcomes political agreement on Erasmus+ programme”, πρόσβαση 16/3/2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2317

European Commission. “EU Citizenship Report 2017 Strengthening Citizens’ Rights in a Union of Democratic Change”, πρόσβαση 15/3/2021. https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-is-new/news/news/20170124_eu_citizenship_report_2017_en.pdf

European Commission. “Free movement”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://ec.europa.eu/growth/single-market/services/free-movement-professionals/>

European Commission. “Learning EU at school, Jean Monnet Programme”, πρόσβαση 16/3/2021. https://unipd-centrodirittiumani.it/public/docs/JeanMonnetProgramme_LearningEUatschool.pdf

European Commission. “Negotiation process of the 2021-2027 long-term EU budget & NextGenerationEU”, πρόσβαση 16/3/2021 https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027/negotiations_en

European Commission. “Protecting victims’ rights”, πρόσβαση 18/3/2021. https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/protecting-victims-rights_el

European Commission. “Social issues Move2Learn, Learn2Move”, πρόσβαση 16/3/2021. https://ec.europa.eu/transport/themes/social/move2learnlearn2move_en

EUROPEAN COMMISSION. “Strengthening European Identity through Education and Culture”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0673&from=EN>

European Institute for Gender Equality. “What is gender mainstreaming”, πρόσβαση

15/3/2021. <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>

European Parliament. “Map of Ambassador Schools”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://www.europarl.europa.eu/ambassador-school/en/map-of-schools.html>

European Union Agency for Fundamental rights. “About FRA”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://fra.europa.eu/en/about-fra>

European Union Law. “Council Regulation (EU) No 1259/2010 of 20 December 2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=celex:32010R1259>

European Union. “DiscoverEU”, πρόσβαση 16/3/2021. https://europa.eu/youth/discovereu_en

Fligstein, Neil. *Euroclash: The EU, European identity, and the future of Europe*. Oxford: Oxford University Press, 2008

Gerhards, Jurgen, Holger Lengfeld. *European citizenship and social Integration in the European Union*. New York: Routledge, 2015

Hoskins Bryony and Kerr David. “Participatory Citizenship in the European Union, Final Study Summary and Policy Recommendations”. *European Commission*, 2012 πρόσβαση 15/3/2021 https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/report_1_conextual_report.pdf

Hoskins Bryony, Abs Hermann, Han Christine, Kerr David, Veugelers Wiel. “Participatory Citizenship in the European Union, Contextual Analysis Report”. *European Commission*, 2012, πρόσβαση 15/3/2021 https://ec.europa.eu/citizenship/pdf/report_1_conextual_report.pdf

Kostakopoulou, Dora. “Co-creating European Union Citizenship.” *European Commission*, 2013, πρόσβαση 15/3/2021 https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/co-creating_eu_citizenship.pdf

Marshall, H. T. and Tom Bollomore. *Citizenship and Social Class*. London: Pluto Press, 1991

MEYER, Camille. *We are Europeans: Perspectives of European citizenship and identity in the European Union and Argentina*. Strasbourg: University of Strasbourg University of Uppsala, 2018. [διατριβή στο Διαδίκτυο], πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1251252&dswid=-3326>

Parveva, Teodora. “Equity in school education in Europe: Structures, policies and student performance”. Eurydice EACEA 2020

Parveva, Teodora. “Structural Indicators for Monitoring Education and Training Systems in Europe Overview of major reforms since 2015”. EACEA, 2019 https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/sites/eurydice/files/structural_indicators_2019.pdf

Refworld. “Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=4bcbf83a2%20>

Ruud, Velldhuis. *Education for Democratic Citizenship: Dimensions of Citizenship, Core Competencies, Variables, and International Activities*. Strasbourg: Council for Cultural Cooperation, 1997

Unesco. “Global Citizenship Education”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://en.unesco.org/themes/gced>

VoteforChildren. “Putting child rights at the heart of EU action”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.childrightsmanifesto.eu/about/>

WeAreEurope. “FRAMEWORK FOR THE KEY CITIZENSHIP COMPETENCES”, πρόσβαση 15/3/2021. http://www.wreurope.eu/uploads/1/6/2/1/16214540/framework_for_key_citizenship_competences.pdf

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αντιπροσωπεία Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα. “Επιχειρηματικότητα στην ΕΕ” πρόσβαση 15/3/2021. https://ec.europa.eu/greece/business-funding/doing-business-in-the-eu_el

ΓΙΩΒΑΝΑΚΗ, ΝΑΣΙΑ. “ΕΥΡΩΠΗ ΜΕΣΩ ΕΛΛΑΔΑΣ ΜΙΑ ΚΑΜΠΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΑΥΤΟΣΥΝΕΙΔΗΣΗ, 17ος - 18ος ΑΙΩΝΑΣ”. Αθήνα: Εστία, 2011

Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στην Ελλάδα. “Πρόγραμμα Σχολεία-Πρέσβεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (EPAS) Σχολική χρονιά 2020 -2021”, πρόσβαση 16/3/2021. https://www.europarl.europa.eu/greece/resource/static/files/import/july20195/epas_description_2020.pdf

Διεθνής Αμνηστία. “Η ιστορία της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.amnesty.gr/universal-declaration-of-human-rights>

Δίκαιο Ευρωπαϊκής Ένωσης. “ΟΔΗΓΙΑ (ΕΕ) 2019/1158 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 20ής Ιουνίου 2019 σχετικά με την ισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής για τους γονείς και τους φροντιστές και την κατάργηση της οδηγίας 2010/18/ΕΕ του Συμβουλίου”, πρόσβαση 18/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=el>

Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. “ΟΔΗΓΙΑ (ΕΕ) 2015/637 ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ” πρόσβαση 18/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32015L0637&from=EN>

Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. “ ΣΕΝΓΚΚΕΝ (ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΥΜΒΑΣΗ) ”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://eur->

lex.europa.eu/summary/glossary/schengen_agreement.html?locale=el

Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. “ ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΗΣ ΛΙΣΣΑΒΩΝΑΣ ”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=OJ:C:2007:306:TOC>

Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. “Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 2201/2003 του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας ο οποίος καταργεί τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1347/2000”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:32003R2201&from=en>

Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. “Πράσινη Βίβλος- Το τεκμήριο της Αθωότητας”, πρόσβαση 18/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52006DC0174&from=EN>

Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. “Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=LEGISSUM%3A4301854>

Ευρωπαϊκή Ένωση - Your Europe. “Πανεπιστήμιο”, πρόσβαση 15/3/2021. https://europa.eu/youreurope/citizens/education/university/index_el.htm

Ευρωπαϊκή Ένωση. “Η ΕΕ με λίγα λόγια”, πρόσβαση 15/3/2021. https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_el

Ευρωπαϊκή ένωση. “Υγεία”, πρόσβαση 18/3/2021. https://europa.eu/european-union/topics/health_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Προς μια Πράξη για την Ενιαία αγορά. Για μια κοινωνική οικονομία της αγοράς με υψηλό βαθμό ανταγωνιστικότητας”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0608&from=EN>

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. “ ΕΠΕΝΔΥΟΝΤΑΣ ΣΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ ΒΕΛΤΙΩΝΟΝΤΑΣ ΤΟ ERASMUS ΑΚΟΜΑ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ”, πρόσβαση 15/3/2021. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/budget-may2018-erasmusplus_el.pdf

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. “ Η ισχύς εν τη ενώσει: η Επιτροπή διατυπώνει συστάσεις για το επόμενο στρατηγικό θεματολόγιο της ΕΕ για την περίοδο 2019-2024”, πρόσβαση 15/3/2021. https://ec.europa.eu/greece/news/20190430/foe_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “ Περιβάλλον”, πρόσβαση 18/3/2021. https://ec.europa.eu/info/policies/environment_el#policies

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Solvit”, πρόσβαση 18/3/2021. https://ec.europa.eu/solvit/index_el.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Δέκα δράσεις για να αποκτήσουν οι Ευρωπαίοι καλύτερες δεξιότητες”, πρόσβαση 16/3/2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_16_2039

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Εκπαίδευση, κατάρτιση, Νεολαία”, πρόσβαση 15/3/2021. https://europa.eu/european-union/topics/education-training-youth_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες στον τομέα των γλωσσών”, πρόσβαση 16/3/2021. https://ec.europa.eu/education/policies/multilingualism/european-language-initiatives_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Ευρωπαϊκός Χώρος Εκπαίδευσης”, πρόσβαση 16/3/2021. https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Η διαδικασία της Μπολόνια και ο Ευρωπαϊκός Χώρος Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης”, πρόσβαση 15/3/2021. https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/bologna-process-and-european-higher-education-area_el

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Η Ευρωπαϊκή Κάρτα Ασφάλισης Ασθένειας”, πρόσβαση 18/3/2021. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=559&langId=el>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Η Ευρώπη σου, τα δικαιώματά σου”, πρόσβαση 15/3/2021. https://europa.eu/youreurope/promo/docs/leaflets/common/leaflet-km3210360-d_002_el.pdf

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. “Η Ευρώπη τον Μάιο του 2019 – Προετοιμασία για μια πιο ενωμένη, πιο ισχυρή και πιο δημοκρατική Ένωση σε έναν ολοένα και πιο αβέβαιο κόσμο”, πρόσβαση 15/3/2021. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:c9d88b70-6cd0-11e9-9f05-01aa75ed71a1.0019.02/DOC_1&format=PDF

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. “Κοινωνική σύνοδος κορυφής για τη δίκαιη απασχόληση και την ανάπτυξη: ενίσχυση της κοινωνικής διάστασης της ΕΕ”, πρόσβαση 15/3/2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_17_4643

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. “ΛΕΥΚΗ ΒΙΒΛΟΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ Προβληματισμοί και σενάρια για την ΕΕ των 27 έως το 2025”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2017/EL/COM-2017-2025-F1-EL-MAIN-PART-1.PDF>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΕΥΡΩΠΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΕΣ» 2014-2020”, πρόσβαση 15/3/2021. https://eacea.ec.europa.eu/sites/eacea-site/files/programme_guide_2020_el.pdf

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Σχέδιο ανάκαμψης για την Ευρώπη”, πρόσβαση 16/3/2021. https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_el#nextgenerationeu

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. “Τι είναι το Erasmus+”, πρόσβαση 16/3/2021. https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_el

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ. “Χτίζοντας μια ισχυρότερη Ευρώπη: ο ρόλος των πολιτικών για τη νεολαία, την εκπαίδευση και τον πολιτισμό”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52018DC0268&from=EN#footnote10>

Ευρωπαϊκό Δίκαιο. “ΟΔΗΓΙΑ 2005/36/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 7ης Σεπτεμβρίου 2005 σχετικά με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:02005L0036-20140117&from=EN>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο “ Οι πολίτες της Ένωσης και τα δικαιώματά τους”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/145>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο Γραφείο στην Ελλάδα. “Σχολεία - Πρέσβεις του ΕΚ”, πρόσβαση πρόσβαση 16/3/2021. <https://www.europarl.europa.eu/greece/el>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. “ Διασφάλιση του δικαιώματος στο άσυλο”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/el/democracy-and-human-rights/fundamental-rights-in-the-eu/guaranteeing-the-right-to-asylum>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. “ Ιστορία της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/79/ιστορια-της-οικονομικης-και-νομισματικης-ενωσης>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. “Εκθεση σχετικά με την εκμάθηση για την ΕΕ στο σχολείο”, πρόσβαση 16/3/2021. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2016-0021_EL.html

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. “Εκθεση σχετικά με την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατά την περίοδο 2014-2015”, πρόσβαση 15/3/2021. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0046_EL.html

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ. “Νεολαία”, πρόσβαση 15/3/2021. https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/el/FTU_3.6.5.pdf

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. “Νομοθετικό ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου σχετικά με πρωτοβουλία της Ελληνικής Δημοκρατίας για την έκδοση της απόφασης-πλαίσιο του Συμβουλίου σχετικά με την εφαρμογή της αρχής "ne bis in idem", πρόσβαση 18/3/2021. <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P5-TA-2003-0354+0+DOC+XML+V0//EL>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. “Περιβαλλοντική πολιτική: γενικές αρχές και βασικό πλαίσιο”, πρόσβαση 18/3/2021. <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/71/environment-policy-general-principles-and-basic-framework>

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο. “Συμπεράσματα του Συμβουλίου σχετικά με τον γραμματισμό στα μέσα επικοινωνίας και την κριτική σκέψη μέσω της εκπαίδευσης και της κατάρτισης”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2016/05/30/eycs-conclusions-developing-media-literacy/>

Ευρωπαϊός Διαμεσολαβητής. “Η χρηστή διοίκηση στην πράξη: οι αποφάσεις του Ευρωπαϊού Διαμεσολαβητή το EL 2013”, πρόσβαση 18/3/2021. <https://www.ombudsman.europa.eu/pdf/el/56331>

Ευρωπαϊός Διαμεσολαβητής. “Ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Ορθής Διοικητικής Συμπεριφοράς”, 18/3/2021. http://europedirect.eliamer.gr/wp-content/uploads/2016/01/QK0414988ELN_002.pdf

Ηνωμένα Έθνη. “Model United Nations (MUN) στην Ελλάδα και την Κύπρο”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://unric.org/el/model-united-nations-mun-στην-ελλάδα-και-την-κύπρο>

Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας, 2002

Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. “Εγχειρίδιο σχετικά με την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την πρόσβαση στη δικαιοσύνη”, ΠΡΟΣΒΑΣΗ 18/3/2021. https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_ELL.pdf

Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. “Κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για την ελευθερία της έκφρασης εντός και εκτός διαδικτύου”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9647-2014-INIT/el/pdf>

Συμβούλιο της Ευρώπης. “ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗ ΖΩΗ”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.coe.int/el/web/echr-toolkit/droit-a-la-vie>

Συμβούλιο της Ευρώπης. “Ελευθερία Έκφρασης”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.coe.int/el/web/echr-toolkit/la-liberte-dexpression>

Συμβούλιο της Ευρώπης. “Ελευθερία του Συνέρχεσθαι και του Συνεταιρίζεσθαι”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.coe.int/el/web/echr-toolkit/la-liberte-de-reunion-et-dassociation>

Ύπατη Αρμοστεία. “ΣΥΜΒΑΣΗ ΤΟΥ 1951 ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ”, πρόσβαση 15/3/2021. <https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2018/01/04-symvasiprotokollo.pdf>

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. “ΕΥΡΥΔΙΚΗ: Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πληροφόρησης για τα εκπαιδευτικά συστήματα και τις πολιτικές στην Ευρώπη”, πρόσβαση 16/3/2021. https://www.minedu.gov.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=3149&lang=el

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ. “Το πρόγραμμα Comenius”, πρόσβαση 16/3/2021. <https://www.minedu.gov.gr/2012-07-19-10-59-39/2012-07-24-09-19-14/162-eu-programs-sub/epimerous-programmata/3636-comenius-prosxoliki-kai-sxoliki-ekpaideysi>

ΕΥΡΩΒΑΡΟΜΕΤΡΑ

Standard Eurobarometer 84 Autumn 2015, Annex, Public Opinon in the European Union, στην ιστοσελίδα: <https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2098>

Standard Eurobarometer 85 Spring 2016, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα:

<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2130>

Standard Eurobarometer 86 Autumn 2016, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα:

<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2137>

Standard Eurobarometer 87 Spring 2017, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα:

<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2142>

Standard Eurobarometer 88 Autumn 2017, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα:

https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/STANDARD/surveyKy/2143?utm_content=buffera1204&utm_medium=social&utm_source=plus.google.com&utm_campaign=buffer

Standard Eurobarometer 89 Spring 2018, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα:

<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2180>

Standard Eurobarometer 90 Autumn 2018, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα:

<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/survey/getsurveydetail/instruments/standard/surveyky/2215>

Standard Eurobarometer 91 Autumn 2019, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα:

https://www.eea.gr/wpcontent/uploads/2019/08/eb_91_data_annex_en.pdf

Standard Eurobarometer 92 Autumn 2019, Annex, Public Opinion in the European Union, στην ιστοσελίδα:

<https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinionmobile/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/surveyKy/2255>

